

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INSTITUTIONEN FÖR SOCIALT ARBETE

Att förlora ett syskon

- en kvalitativ studie om sorgens innebörd för kvarlevande syskon

SW2226, Vetenskapligt arbete i socialt arbete, 15 hp
Scientific Work in Social Work, 15 higher education credits
Avancerad nivå

Datum: 2011-05-25

Författare: Malin Eliasson

Handledare: Kristian Daneback

FÖRORD

Jag vill först och främst tacka de nio kvarlevande syskon som har delat med sig av sina värdefulla upplevelser och erfarenheter av sorg. Utan Er hade denna uppsats inte varit möjlig att genomföra. Era berättelser bidrar till kunskapsskapandet kring syskons sorg och synliggör det trauma som en förlust av en syster eller bror innebär. Tack!

Jag vill även tacka min handledare, Kristian Daneback, som har bidragit med många värdefulla synpunkter och råd, och därtill har varit behjälplig under uppsatsprocessens utmaningar.

Sist, men inte minst, vill jag uttrycka min tacksamhet över det stöd och den uppmuntran som mina närstående har givit mig under alla uppsatsveckor.

*Denna uppsats är tillägnad Johanna,
Petra, Emelie, Niklas, Malin, Dan, Anita, Johannes och David*

Abstract

Title: To lose a sibling – a qualitative research about the meaning of bereavement for remaining siblings

Author: Malin Eliasson

Keywords: Sibling, death, bereavement

Aim and research issues: The loss and grief of a significant person is something almost every person has to go through during their lifetime. There are people who already at a young age have to deal with the loss of a sibling, but still there have been few scientific studies made from the sibling's perspective of the loss. The aim of this study is to gather knowledge about what the loss of a sister or brother means for the remaining sibling. The research issues are:

1. How does the remaining sibling experience and describe the loss of a sister or brother? What thoughts and feelings are experienced during the mourning process?
2. Could the bereavement lead to changed relations in different social contexts and if so, in which ways? Does it affect the relations within the family? Does it affect the relations to friends and others closeby?
3. How is the personal and/or the social identity affected by the death of a sibling? Can remaining siblings experience a personal change as a result of their bereavement? In which ways will the loss of a sibling affect the remaining sibling's social identity and its affinities? Is a new kind of identity created as a result of the grief, which includes a new way to approach the bereaved?

Method: Based on a qualitative research approach I have used semi structured interviews to capture nine surviving siblings' experiences of bereavement. The interviews have been made face-to-face, by email and by the instant messenger MSN. The interview guide was thematically structured according to the essays aim, research issues and chosen theoretical terms. The stories of the informants have been divided into four themes with related sub-themes. The study is written with an interpersonal/social psychological perspective. The results have been analyzed on the basis of previous relevant research and the theoretically terms: identity, role and self-perceived stigma.

Results: The remaining siblings' experiences and emotional responses to their siblings deaths show a great variety and complexity. Most of the informants feel that their bereavement has affected them on such a strong level that they would not be the same persons today if their sibling losses never would have happened. The results show that grief can have a great impact on the remaining sibling's relations in different social contexts, in both good and bad ways. Different kinds of social support seems to be of great value, while a lack of understanding from people in the informants surroundings seems to have a negative influence on the bereavement, and is a possible contributing factor to why many of the surviving siblings are experiencing feelings of loneliness.

Abstrakt

Titel: Att förlora ett syskon - en kvalitativ studie om sorgens innebörd för kvarlevande syskon

Författare: Malin Eliasson

Nyckelord: Syskon, död, sorg

Syfte och frågeställningar: Förlusten och sörjandet av en närstående är något som de flesta upplever under livets gång. Det finns människor som redan i en ung ålder förlorar ett syskon, men ändå har få vetenskapliga studier som belyser ett syskonperspektiv på sorg blivit genomförda. Syftet med denna studie är att försöka bidra med kunskap om vad förlusten av en syster eller bror kan innebära för kvarlevande syskon. Studiens frågeställningar lyder:

1. Hur upplever och beskriver kvarlevande syskon förlusten av en syster eller bror? Hur tänker dessa personer kring förlusten och vilka känslor upplever de under sorgeprocessen?
2. Kan sorgen leda till förändrade förhållanden i olika sociala sammanhang och i så fall på vilka sätt? Påverkas relationerna i familjen? Påverkas relationerna till vänner och andra närstående?
3. Hur påverkas den personliga och/eller den sociala identiteten av ett syskons bortgång? Kan kvarlevande syskon uppleva sig ha förändrats som ett resultat av sorgen? På vilka sätt kan syskonförlusten påverka kvarlevande syskons sociala identiteter och tillhörigheter? Skapas en ny typ av identitet som ett resultat av sorgen, vilken inbegriper ett nytt sätt för omgivningen att bemöta den sörjande?

Metod: Utifrån en kvalitativ forskningsstrategi har jag använt mig av semistrukturerade kvalitativa intervjuer för att fånga nio kvarlevande syskons upplevelser av sorg. Intervjuerna har genomförts ansikte mot ansikte, via mail och via chatprogrammet MSN, utifrån en intervjuguide som var tematiskt strukturerad med hänsyn till studiens syfte, frågeställningar och valda teoretiska begrepp. Informanternas redogörelser har strukturerats upp efter fyra talande teman med tillhörande underteman. Studien har sin utgångspunkt i ett interpersonellt/socialpsykologiskt perspektiv. Empirin har tolkats med stöd av relevanta tidigare forskningsresultat och de teoretiska begreppen: identitet, roll och självupplevd stigmatisering.

Resultat: De kvarlevande syskonens upplevelser av och känslomässiga respons på deras syskons dödsfall uppvisar en stor variation och komplexitet. De flesta av informanterna är av uppfattningen att sorgen har påverkat dem så starkt att de hade varit andra personer idag om deras syskonförluster aldrig hade inträffat. I intervjusvaren framkommer att sorgen kan få en inverkan på det kvarlevande syskonets relationer i olika sociala sammanhang, och detta i både positiva och negativa avseenden. Stödet från olika sociala system anses vara av stor betydelse, medan ett bristfälligt bemötande från omgivningen beskrivs ha en negativ inverkan på sorgen, och är en tänkbar bidragande orsak till att många av de kvarlevande syskonens sorg präglas av ensamhetskänslor.

INNEHÅLL

1. Inledning	1
1.1 Syfte	2
1.2 Frågeställningar	2
2. Tidigare forskning	3
2.1 En kort presentation av valda studier	3
2.2 Att bearbeta sorgen	4
2.2.1 Cullbergs krisstadiemodell	4
2.2.2 Kvarlevande syskons upplevelser av sorgebearbetning	5
2.3 Sorgens inverkan på den dagliga funktionen	7
2.4 Faktorer som underlättar eller försvårar bearbetningsprocessen	7
2.5 Förändrade relationer, annorlundaskap och ensamhet	8
2.6 Synen på livets mening och döden	9
2.7 Sammanfattning	9
3. Teoretiska perspektiv och begrepp	11
3.1 Identitet	11
3.2 Roll	13
3.3 Självupplevd stigmatisering	16
3.4 Sammanfattning	18
4. Metod	19
4.1 Förförståelse	19
4.2 Valet av kvalitativ forskningsmetodik	19
4.3 Val av forskningsstrategi	20
4.4 Urval	20
4.5 Studiens begränsningar och avgränsningar	21
4.6 Den kvalitativa intervjun som insamlingsmetod	22
4.7 Intervjuguide	23
4.8 Genomförande av intervjuer	24
4.9 Bearbetande av data och genomförande av analys	25
4.10 Forskningsetiska principer och andra etiska överväganden	26
4.11 Validitet, reliabilitet och generaliserbarhet	27
5. Resultat och analys	29
5.1 Sorgens ansikte	29
5.1.1 Upplevelser av och reaktioner på sorgen	29
5.1.2 Inverkan på den dagliga funktionen	31
5.1.3 Utveckling, förändrad identitet och syn på sig själv	32
5.2 Bearbetningen	35
5.2.1 Vändningen i sorgen	35
5.2.2 Har åldersaspekten betydelse?	36
5.2.3 Faktorer som har underlättat och försvårat sorgebearbetningen	37
5.3 Relationer, roller och tankar om...	39
5.3.1 Föräldrar och familj	39
5.3.2 Vänner	41
5.3.3 Det bortgångna syskonet	43
5.4 Omgivningens bemötande och en upplevd ensamhet	44

5.4.1 Den påtagliga ensamheten	47
6. Slutdiskussion	48
6.1 Reflektioner över studiens resultat och genomförande	50
6.2 Förslag på framtida forskning	51
7. Referenser	53
Bilagor	56
Bilaga 1 – En kort presentation av informanterna	56
Bilaga 2 – Deltagarförfrågan	57
Bilaga 3 – Intervjuguide	59

1. INLEDNING

Sorg som ett resultat av att ett syskon avlider kan anses utgöra en väldigt komplex och stark typ av kris. En sådan förlust är möjlig att bearbeta, men bearbetningen kommer för all framtid att präglas av oförmågan att interagera med den person man har mist, vilket kan bidra till att många frågor riskerar att förbli obesvarade. Döden innebär ett definitivt avsked (Lennéer Axelson 2010), och när ett ungt syskon dör omkullkastas både det kvarlevande syskonets och föräldrarnas livssyn (Dyregrov 2007). En sådan förlust innebär inte bara ett förlorande av en familjemedlem, en nära vän, en allierad eller en lekkamrat. Det kan även påverka det kvarlevande syskonets upplevelser av trygghet, samt uppfattning om livets villkor, rättvisor och orättvisor (Dyregrov 2007). Den nya verkligheten blir, som Barbro Lennéer Axelson (2010:17) väljer att uttrycka det, ”en enda stor existentiell provokation”. Hur kan ett barn eller en ung person, som har hela livet framför sig, dö?

Trots att det finns en del publicerad litteratur kring syskonsorg (se t.ex. Berman 2009; Fanos 1996) har det inte bedrivits noterbart mycket forskning inom området (Forward & Garlie 2003; Rosen & Cohen 1981; Davies 1991). Efter att själv ha skapat mig en uppfattning om gjorda studier kring kvarlevande syskons sorgupplevelser anser även jag att detta är ett perspektiv som har erhållit ett relativt bristfällig forskningsintresse i förhållande till andra relaterbara sorgelperspektiv, och som därmed bör uppmärksammas mer för att få samma signifikanta betydelse i kunskapsskapandet kring sorg. Utifrån tidigare forskningsresultat (Forward & Garlie 2003; Davies 1991; Balk 1990; Gyllenswärd 1999; Hogan & DeSantis 1994) går det att se att sorgen efter en avliden syster eller bror kan kännas, upplevas och hanteras på olika sätt, men också att det faktiskt förekommer många likheter i redogörelserna för vad en syskonförlust kan innebära för ett kvarlevande syskon, vilket betyder att det finns mycket kunskap om sorgens innebörd att hämta även inom detta ämnesområde.

Vi människor är högst individuella i våra sorgupplevelser och har därmed varierande sätt att hantera samt bearbeta vår sorg. Således kan sorgprocessen även förstås på många olika sätt. Johan Cullbergs (2006) krisstadiemodell är ett idag erkänt verktyg i förståelseskapandet för den process som den sörjande genomgår efter förlusten av en närstående. Sorgens innebörd kan vidare förstås utifrån olika perspektiv och analysnivåer. Vi människor kan alltid sägas vara en del av olika sociala kontexter, och med hjälp av ett interpersonellt, eller socialpsykologiskt, perspektiv går det att se hur det kvarlevande syskonet och dennes sorgupplevelser präglas av samspelet med andra individer. Enligt bl.a. Erving Goffman (1959/2009) kan detta samspel sägas vara byggt på att berörda individer interagerar utifrån olika kontextrelaterade roller, vilket väcker frågan om hur det kvarlevande syskonets roll i olika sociala sammanhang kan förändras som ett resultat av att en syster eller bror avlider. Även då vi människor utvecklar den egna identiteten behöver vi förhålla oss till och definiera oss själva utifrån andra aktörer. Att ha ett syskon, och att vara någons syskon, utgör i många individers fall en första och därefter beständig identitet, vilken genomgår en drastisk förändring när syskonet dör. Även om syskonets bortgång inte innebär en total förlust av den relation som det kvarlevande syskonet har till den avlidna, medför förlusten ändå ett fråntagande av den syskonrelation som är möjlig att leva ut i praktiken. Det är därmed tänkbart att en systers eller brors bortgång ger upphov till stora förändringar i det kvarlevande syskonets identitetsbild, och likaså får en påtaglig inverkan på individens position i interpersonella sammanhang.

Förlusten av en närstående är en upplevelse som troligtvis drabbar de flesta människor någon gång under livsrytmen, och därmed kan utökade kunskaper om sorgens innebörd vara viktiga för att reducera eventuella upplevelser av att som sörjande vara väldigt ensam och oförstådd i sin sorg. Även inom socialt arbete, samt andra professionsfält som i det dagliga arbetet kan tänkas

möta personer i sorg (såsom hälso- och sjukvården eller olika utbildningsverksamheter), är det viktigt med utökade kunskaper om denna typ av kris. Detta då man i många olika sammanhang kan komma att möta individer eller familjer som har sorgeupplevelser med sig, och som professionell därmed bör besitta förmågan att ge sådana sörjande personer ett adekvat bemötande och stöd. Fördjupade kunskaper om sorgen efter ett syskon kan även tänkas vara viktiga för att man som professionell skall kunna identifiera och följa upp tecken på sorg hos drabbade individer, som måhända uppvisar sådana beteenden som inte direkt kan relateras till ett uppenbart sörjande, men där sorgen ändå är en bidragande orsak till individens problematik. För det kvarlevande syskon som i sin sorg väljer att i olika avseenden undandra sig sin omgivning är det angeläget att skapa förståelse för varför dessa tendenser uppstår, för att man som utomstående skall kunna visa ett sådant stöd som reducerar personens upplevda behov av social distansering. Det är t.ex. lätt att som utomstående tolka ett eventuell uteblivande av yttre reaktioner som att det sörjande syskonet har bearbetat klart sin förlust, vilket kan vara en rejäl felbedömning av dess faktiska tillstånd (Dyregrov 2007).

1.1 Syfte

Syftet med denna studie är att försöka bidra med kunskap om vad förlusten av en syster eller bror kan innebära för kvarlevande syskon.

1.2 Frågeställningar

1. Hur upplever och beskriver kvarlevande syskon förlusten av en syster eller bror? Hur tänker dessa personer kring förlusten och vilka känslor upplever de under sorgprocessen?
2. Kan sorgen leda till förändrade förhållanden i olika sociala sammanhang och i så fall på vilka sätt? Påverkas relationerna i familjen? Påverkas relationerna till vänner och andra närstående?
3. Hur påverkas den personliga och/eller den sociala identiteten av ett syskons bortgång? Kan kvarlevande syskon uppleva sig ha förändrats som ett resultat av sorgen? På vilka sätt kan syskonförlusten påverka kvarlevande syskons sociala identiteter och tillhörigheter? Skapas en ny typ av identitet som ett resultat av sorgen, vilken inbegriper ett nytt sätt för omgivningen att bemöta den sörjande?

2. TIDIGARE FORSKNING

Under denna rubrik presenteras sådana tidigare forskningsresultat som kan anses vara av relevans för min studie. Sorg är inte bara en högst individuell upplevelse, det finns därtill flera tänkbara perspektiv att tillämpa i kunskapsskapandet kring sorg, beroende på vilken roll den sörjande hade i relation till den avlidne. Rosen och Cohen (1981) hävdar att föräldrars upplevelser efter förlusten av ett barn har erhållit stor uppmärksamhet i skriven litteratur, medan relativt lite har skrivits om hur kvarlevande syskon påverkas av denna förlust. Det är därför viktigt att återigen påpeka det faktum att det hittills inte har bedrivits avsevärt mycket forskning kring förlusten av ett syskon och upplevelserna av den sorgprocess som medföljer (Forward & Garlie 2003; Rosen & Cohen 1981; Davies 1991), även om ämnets innebörd med en start för cirka tjugo år sedan har börjat belysas mer i forskningsrelaterade sammanhang (Davies 1991).

För att kunna tillgodogöra mig sådan tidigare forskning som överensstämmer med mitt forskningssyfte har jag valt att samsöka igenom sex relevanta internationella databaser (ASSIA, ERIC, PsycARTICLES, PsycINFO, Social Services Abstracts, Sociological Abstracts), varav samtliga hade anknytning till det psykologiska fältet, det sociala arbetet eller närliggande fält. För att få fram ett första texturval valde jag att förtydliga min sökning med hjälp av nyckelord som siblings (syskon), bereavement (sorg) samt death (död), då jag ansåg att ett inrymmande av dessa nyckelord i sökningsresultatets texter var nödvändigt för vetenskapen att de skulle behandla samma målgrupp som denna studie – dvs. personer som har upplevt förlusten av ett syskon. Detta sökningsresultat uppvisade en relativt stor variation. Mitt personliga intryck är att variationen förelåg i vad den tidigare forskningen hade valt att fokusera gällande syskons sorg, då sökningsresultatet visade på en bredd med fokus på alltifrån förlust av syskon i vuxen ålder, syskonsorg efter suicidfall, spädbarnsdödens effekt på familjen som helhet, sorg i förhållande till religiös trosuppfattning, sorgens inverkan på kvarlevande syskons vanor och relationer, syskonskap till cancersjuka barn, till texter om rekommenderat stödarbete för sörjande ungdomar. Dock fanns det noterbart få internationella studier gjorda inom samtliga fokusområden. Detsamma gäller den svenska forskningen inom ämnesområdet, då jag varken genom samsökningen av de internationella databaserna eller en sökning i GUPEA (med liknande ämnesord) lyckades finna sådan svensk tidigare forskning som kan jämföras med det jag ämnar undersöka. Visserligen innebär avsaknaden av svenska studier om syskons sorg ett konstaterande i sig, men för att ändå få viss förankring i den svenska kontexten har jag med hjälp av Sveriges universitets gemensamma sökmotor LIBRIS funnit svenska böcker som kan anses vara användbara i sammanhanget. Utifrån dessa sammanslagna sökresultat har jag sedan valt att sälla ut och fördjupa mig i de studier som bedömdes vara mest tillämpbara utifrån mitt specifika intresse för kvarlevande syskons upplevelser av sorg, för att därefter tematisera deras innehåll efter olika rubriker - vilka presenteras här nedan.

2.1 En kort presentation av valda studier

För att få en mångskiftande spegling av tidigare forskningsresultat har jag valt att se till några viktiga aspekter. För det första har mina valda studiers forskningsresultat baserats på olika typer av källor och undersökningsmetoder. En av de vetenskapliga artiklarna är en litterär sammanställning av tidigare forskning angående sorgereaktioner efter förlust av ett syskon (Rosen & Cohen 1981), medan jag vidare har valt att innefatta Cullbergs krisstadiemodell (2006) under denna rubrik för att jag anser att hans erfarenheter inom det psykiatriska området kan bidra med mer yrkesbaserade samt vetenskapliga kunskaper kring psykiska kriser som en del av människors liv. De flesta av mina valda studier baseras dock på redogörelser från personer som personligen har upplevt förlusten av en syster eller bror (Forward & Garlie 2003; Davies 1991; Balk 1990; Gyllenswärd 1999; Hogan & DeSantis 1994). Resultatet bestod i några av dessa studier av genomförda intervjuer med sex (Forward & Garlie 2003), nio (Gyllenswärd 1999), tolv (Davies

1991) samt fyrtiotvå (Balk 1990) personer, samtidigt som ett av forskningsresultaten hade en mer kvantitativ prägel och bestod av 140 skriftligt besvarade frågeformulär (Hogan & DeSantis 1994). I fyra av studierna var informanterna unga personer i ett här sammanslaget åldersspann på 13-23 år (Forward & Garlie 2003; Balk 1990; Gyllenswärd 1999; Hogan & DeSantis 1994), medan Davies (1991) urval bestod av tolv numera vuxna personer som innan sjutton års ålder hade upplevt förlusten av ett syskon. I några undersökningar hade författarna valt att fastställa ett kriterium i form av tidsintervaller för hur länge sedan syskonförlusten skulle ha inträffat - från fyra månader till sju år sedan dödsfallet i Balks (1990) studie, maximalt sju år sedan dödsfallet i Forward och Garlies (2003) studie samt maximalt fem år sedan dödsfallet i Hogan och DeSantis (1994) studie. I ett par studier förekom ytterligare kriterier för deltagande. Några relevanta förutsättningar för deltagande i Forward och Garlies (2003) undersökning var att deras informanter skulle ha bott i samma hushåll som syskonet vid dödsfallet, att dödsfallet upplevdes som plötsligt och att det avlidna syskonet var mellan 5 och 20 år vid dennes bortgång. I Hogan och DeSantis (1994) studie var ett kriterium för deltagande, förutom de redan nämnda ålders- och tidsaspekterna, att informanterna vid tillfället inte erhöll något professionellt psykologiskt stöd.

Det förekommer för det andra en viss variation i vad de tidigare undersökningarna har valt att fokusera och belysa. Huvudsakligen ser jag ett övergripande betoning av sorgens inflytande på kvarlevande syskons livssituationer. Forward och Garlie (2003), Balk (1990) samt Gyllenswärd (1999) belyser kvarlevande syskons sorgprocess och upplevelser av sorg ur ett ibland mer processuellt perspektiv, medan Davies (1991) har valt att dokumentera långsiktiga följder av förlusten av ett syskon, samt att finna faktorer och omständigheter som kan tänkas påverka dessa utfall. Det sistnämnda är något som även Hogan och DeSantis (1994) har valt att undersöka, då syftet med deras studie var att försöka identifiera sådana faktorer som sörjande syskon upplever har haft en underlättande eller försvårande funktion i deras bearbetningsprocess. I en studie läggs därtill vikt vid vilken effekt sorgen efter en förlorad syster eller bror kan tänkas ha på unga kvarlevande syskons självuppfattning och vardagliga funktion (Balk 1990). Cullbergs (2006) bidrag är mer teoretiskt förankrat och fokuserat, då jag här bl.a. har valt att redogöra för hans väletablerade krisstadiemodell, som skildrar krisens symptom och bearbetandets förlopp.

För att kunna ge en ytterligare spegling av vad forskningen inom området har kommit fram till för slutsatser har jag för det tredje valt att använda mig av ett par forskningskällor med förankring i vår svenska kontext (Cullberg 2006; Gyllenswärd 1999) medan övriga källor är resultat av internationella studier (Forward & Garlie 2003; Rosen & Cohen 1981; Davies 1991; Balk 1990; Hogan & DeSantis 1994).

2.2 Att bearbeta sorgen

2.2.1 Cullbergs krisstadiemodell

Upplevelserna av sorg efter en närståendes bortgång kan i många fall upplevas som en outhärdlig fysisk smärta, även om reaktionerna på en sådan förlust enligt Cullberg (2006) kan variera beroende på vilken roll den avlidne har spelat i den sörjandes liv. Innebörden kan således vara olika vid ett barns eller ett syskons död, jämfört med om det är en förälder eller en arbetskamrat som har gått bort. En vanligt förekommande sorgereaktion beskrivs vara mer eller mindre realistiska skuldkänslor gentemot den avlidne och det som har inträffat, och baserat på sin forskning omnämner Cullberg även förnekande, ångestattacker, tvångstankar, inåtvändhet och depression som några andra vanliga sorgesyntom. Den psykiska krisen är alltså en smärtfylld erfarenhet, som både kan leda till att den drabbade utvecklas och erhåller en ökad insikt i sina egna resurser och begränsningar, men också sluta i ett destruktivt känsloliv och utanförskap. I sin krisstadiemodell väljer Cullberg att dela in den traumatiska krisens förlopp i fyra faser, vilka här nedan beskrivs utifrån att krisen innebär förlusten av en närstående:

1) *Chockfasen.*

Denna första fas varar enligt Cullberg från ett par minuter upp till några dygn. Under denna första fas vänds det psykologiska medvetandet bort ifrån kommunikation med den smärtsamma verkligheten, som den sörjande håller ifrån sig då hon eller han ännu inte är kapabel till att ta in och bearbeta det inträffade. Chockreaktionerna kan utåt sett visa på en stor variation, med alltifrån att den drabbade blir paralyserat orörlig till att i andra fall bli starkt utåtagerande. Därförutom kan den drabbade i vissa fall upplevas vara ytligt välorganiserad, trots ett rådande inre kaos (Cullberg 2006).

2) *Reaktionsfasen.*

Utgör tillsammans med chockfasen det Cullberg kallar för den akuta krisen. Reaktionsfasen varar i cirka fyra till sex veckor, och under denna period kommer sorgen ofta i vågor då den sörjande tvingas att ta in och erkänna det inträffade. Personens försvarsmekanismer börjar mobiliseras då psyket får till uppgift att på ett så ändamålsenligt sätt som möjligt börja återintegrera verkligheten. Tendenser till att känna stark skuld är som tidigare nämnt en vanlig reaktion på den traumatiska förlusten. Några andra exempel på vanliga sorgereaktioner och försvarsmekanismer är upprepade försök att finna någon mening med det inträffade, känslolisering, och ett fantiserande om samt starkt längtande efter den avlidne. Då den akuta krisen präglas av en generellt hög ångestnivå, med bl.a. försämrad sömn och mathållning, är det även vanligt förekommande med psykosymatiska reaktioner i form av t.ex. hjärtklappning, huvudvärk, sömnrubbingar och ständig olust. Enligt Cullberg är reaktionsfasen värdefull för många då den stegvis konfronterar den sörjande med den smärtsamma sanningen, även om det också förekommer fall där de akuta faserna istället ger upphov till en förlängd och mer smärtsam övergång till bearbetningsfasen (Cullberg 2006).

3) *Bearbetningsfasen.*

Denna tredje fas är mer långvarig än sorgprocessens tidigare faser och pågår som mest intensivt under ett halvt till ett år efter dödsfallet. Den sörjande, som tidigare har varit bakåtsträvande och på många plan ockuperad av traumat, börjar återigen vända sig ut mot omvärlden. Aktuella försvarsmekanismer blir successivt mindre påtagliga och den som sörjer påbörjar en anpassning till de förändringar som är nödvändiga. Gradvis växer därtill en acceptans gentemot den nya tillvaron fram och individen kan börja sträva framåt i tiden. Om övergången till ett mer utåtriktat förhållningssätt tar avvikande lång tid kan det vara ett tecken på att den sörjande kan komma att behöva kvalificerad hjälp för att ordentligt kunna bearbeta sin sorg (Cullberg 2006).

4) *Nyorienteringsfasen.*

Denna del av sorgprocessen är det mest tidsomfattande stadiet, som efter övergången från bearbetningsfasen aldrig når en slutgiltig avslutning, utan fortsätter att pågå livet ut. Enligt Cullberg lever den sörjande med det förgångna som ett ärr som aldrig kommer att försvinna, men heller inte förhindrar uppkomsten av nya intressen eller att självkänslan återupprättas, och i bästa fall stärks. Under förutsättning att den drabbade har kunnat arbeta sig grundligt igenom krisen har sorgbearbetandet bidragit till en försoning med det inträffade. Personen återfår livslust och energi, trots att för alltid återkommande känsloladdade minnen kan komma att framkalla tillfälligt starka och smärtsamma emotionella reaktioner hos den sörjande (Cullberg 2006).

2.2.2 Kvarlevande syskons upplevelser av sorgbearbetning

Resultatet i samtliga forskningsresultat påvisar en stor variation gällande de kvarlevandes upplevda sorgereaktioner. Reaktionerna vid sorgprocessens första skede, då de sörjande kom till insikt med det som hade inträffat, visade dock på tydliga mönster hos Forward och Garlies (2003), Balks (1990), Davies (1991) och Gyllenswårds (1999) informanter. Det första som enligt

dess ungdomar drabbade dem efter dödsfallet var chock och oförmåga att tro på det inträffade, vilket åtföljdes av obegriplig sorg, ensamhetskänslor, panikkänslor och gråt. Såsom Cullberg (2006) beskriver kom sorgen i vissa fall till uttryck genom en oerhörd fysisk smärta (Gyllenswärd 1999). Andra vanligt förekommande sorgereaktioner var stark separationsångest (Rosen & Cohen 1981), samt förvirring och starka skuldkänslor (Balk 1990). Därtill började vissa av de sörjande ungdomarna redan tidigt inpå händelsen att försöka att finna en mening med dödsfallet (Gyllenswärd 1999). Några av informanterna i Davies (1991) studie menade på att dessa känslotillstånd kunde pågå i flera års tid, även om intensiteten i upplevelserna successivt förmildrades i takt med tiden. Även i Hogan och DeSantis (1994) resultat lyfts tiden fram som en bidragande faktor gällande förmågan att leva vidare efter ett syskons död.

När chocken väl hade börjat lägga sig var nästkommande reaktion enligt informanterna i Forward och Garlies (2003) studie att undvika det inträffade samt dess inverkan på dem själva och övriga familjen. De var vid det här laget medvetna om syskonens död på en kognitiv nivå, utan att vara i stånd att bearbeta händelsen ytterligare. Vidare beskrev några av studiens informanter denna period som en tjock dimma vars emotionella innehåll inte gick att återkalla i minnet, medan övriga av studiens deltagare redogjorde för hur de höll sig rutinmässigt sysselsatta för att undvika en konfrontation av traumat (Forward & Garlie 2003). För informanterna i denna studie tog det sedan några veckor innan de började komma till rätta med vad dödsfallet hade för innebörd för dem. Denna period präglades huvudsakligen av ensamhetskänslor, känslor av att vara annorlunda samt ett bearbetande av smärtan (Forward & Garlie 2003). Känslan av att vara ensam och olik alla andra var även vanliga förekommande upplevelser bland informanterna i Davies (1991), Hogan och DeSantis (1994), samt Balks (1990) studier.

När det gäller insikten om att livssituationen återigen började kännas ljusare efter den traumatiska upplevelsen inföll denna insikt för vissa av de drabbade vid en specifik händelse, medan andra insåg det först när de såg tillbaka i tiden och upptäckte att de goda dagarna numera var mer vanligt förekommande än de dåliga (Forward & Garlie 2003). Den sista fasen i bearbetningsprocessen utmärks enligt Forward och Garlie (2003) resultat av tre viktiga delar: att acceptera smärtan, att fortsätta att känna bandet till sitt syskon, samt att omvärdera sig själv. För de flesta sörjande var förlusten av syskonet fortfarande av lika stor betydelse, men de hade samtidigt lärt sig att leva med denna förlust och funnit en ny livsmening (Forward & Garlie 2003; Gyllenswärd 1999). Vissa hade några år efter dödsfallet starka funderingar på hur livet hade varit om den avlidne hade fått leva vidare, samt fantasier om vem den avlidne hade varit idag (Gyllenswärd 1999). Bemästrandet av den svåra sorgen kunde också frambringa upplevelser av att ha blivit stärkt som människa (Gyllenswärd 1999). Informanter från ett par studier uttryckte dock att de initialt hade haft en önskan om att avsluta sökandet efter en livsmening genom att ta sina liv, då de inte såg hur det i ett längre perspektiv skulle vara möjligt att hantera smärtan (Forward & Garlie 2003; Balk 1990). För vissa av dessa ungdomar betraktades självmord som ett sätt för dem att få återförenas med sina avlidna syskon (Balk 1990). För andra var strävandet efter en ny mening möjligt att nå först efter att de hade sökt professionell hjälp för sina starka uppgivenhetskänslor (Forward & Garlie 2003). Även tolv av informanterna i Davies (1991) studie uppgav att de hade drabbats av långsiktig ledsamhet och depression som fick behandlas med terapeut- eller psykologhjälp.

Även ålder har visat sig ha betydelse för sörjande syskons bearbetningsprocess. Samtliga av informanterna i Davies (1991) studie upplevde att deras ålder vid syskonets bortgång var en faktor som i hög grad inverkad på och försvårade deras sorgprocess. I detta sammanhang berör både Davies (1991) och Gyllenswärd (1999) det faktum att många under unga år genomgår krävande utvecklingsmässiga utmaningar redan innan eventuella kriser drabbar dem.

2.3 Sorgens inverkan på den dagliga funktionen

Balk (1990) har i sin studie valt att se till sorgens effekter på kvarlevande syskons funktion, beträffande vardaglig livsföring och förhållning gentemot t.ex. mat, sömn och studier. Gällande informanternas mat- och sömnvanor uppgav flera av studiens ungdomar att syskonets bortgång hade haft en påtaglig inverkan på deras matvanor, varav några hade återstående problem med att förtära mat. Över hälften av studiens ungdomar hade haft svårigheter att sova de påföljande veckorna efter syskonets död, och flera menade på att de fortfarande hade sömnproblem som kunde relateras till händelsen (Balk 1990).

Beträffande skolarbetet menade mer än hälften av informanterna i Balks (1990) studie på att deras skolresultat hade förändrats efter dödsfallet, och för många (18 stycken) av dessa ungdomar hade det inneburit försämrade betyg. Mycket av detta kunde enligt Balk (1990) tänkas bero på att sorgereaktionerna hade en negativ inverkan på de sörjandes studievänor, även om vanorna så småningom återgick till det normala för vissa av dem. Några av informanterna uttryckte studierelaterade besvär i form av stora koncentrationssvårigheter, medan ett par andra hade kommit så pass långt i sin bearbetningsprocess att de var förmögna att blicka framåt och investera ordentligt i sitt skolarbete och sina framtida studier (Balk 1990). Även i Gyllenswärds (1999) bok beskrivs koncentrationssvårigheter och problem med att orka med skolan som en för dessa informanter påtaglig effekt av deras traumatiska upplevelser.

2.4 Faktorer som underlättar eller försvårar bearbetningsprocessen

De faktorer (självet, familj, vänner, övriga sociala system, tid) som identifierades av Hogans och DeSantis (1994) informanter kunde i vissa fall ha både en positiv och en negativ inverkan på deras sorgprocess, beroende på hur dessa faktorer förhöll sig till ungdomarnas sorg.

Självet: Flera informanter uppgav att ett självaktiverande, t.ex. genom att spela musik eller att hålla sig själv ständigt sysselsatt, var ett sätt att hantera och underlätta sorgen (Hogan & DeSantis 1994). För andra blev bemästrandet hjälpt av en upplevd personlig tro eller inre styrka, vilken i några fall kunde relateras till religiösa sammanhang. Dock kunde det egna hanterandet av sorgen ibland äventyras av spontant uppkomna, smärtsamma och påträngande känslor kring sådana omständigheter som kunde relateras till syskonets död. Vanligt förekommande känslor i dessa sammanhang var skuldkänslor, en upplevd ensamhet samt ett skambeläggande av sig själv för att inte ha kunnat bistå syskonet med mer hjälp eller kunnat förhindra dess död (Hogan & DeSantis 1994).

Familjen: En majoritet av Hogan och DeSantis (1994) informanter ansåg att familjen innehade en betydande stödfunktion i bearbetandet av sorgen. Nästan hälften av ungdomarna uppgav att deras mödrar och fäder försåg dem med stor trygghet och bistod dem med hjälp att se det normala i deras känslor kring det inträffade. Andra ungdomar beskrev även att stödet från övriga familjemedlemmar, t.ex. kvarlevande syskon, mor- och farföräldrar eller husdjur, underlättade det egna hanterandet av sorgen. Hos många informanter fanns en uppfattning om att man i familjen hade kommit att stå varandra närmare efter en familjemedlems bortgång (Hogan & DeSantis 1994). Dock förekom det även exempel på när relationen till övriga familjemedlemmar försvårade det egna bearbetandet. I dessa fall beskrev informanterna förekomsten av bråk och ett skuldbeläggande inom de drabbade familjerna, vilket genererade ytterligare ilska och upprördhet hos dessa ungdomar (Hogan & DeSantis 1994).

Vänner: Till skillnad från övriga här använda studier (se 2.5) upplevde en majoritet av Hogan och DeSantis (1994) informanter att stödet från deras vänner var ovillkorligt och vid behov alltid tillgängligt.

Övriga sociala system: Förutom stödet från familj och vänner, identifierades två andra typer av sociala stödsystem i Hogan och DeSantis (1994) studie. Ett av dessa utgjordes av det professionella stödet från t.ex. psykologer och präster. Det andra bestod av organiserade kamratstödsgrupper, där de sörjande ungdomarna fick en möjlighet att träffa och känna samhörighet med andra som också hade mist en syster eller bror. Dock beskrev vissa informanter även sådana tendenser i deras närliggande sociala system som de upplevde försvårade deras sorgebearbetning. Några exempel på detta var en upplevd okänslighet från icke-sörjande personer som hävdade sig veta hur premisserna kring sörjande bör se ut, samt förekomsten av rykten och skvaller som berörde syskonets bortgång eller karaktär, vilket informanterna ansåg försvårade deras sorg och svärtade ner minnet efter syskonet (Hogan & DeSantis 1994).

Tid: Flera av informanterna angav tiden som en underlättande faktor som successivt lärde dem att leva med den verklighet som återstod efter broderns eller systerns bortgång (Hogan & DeSantis 1994).

2.5 Förändrade relationer, annorlundaskap och ensamhet

Teman som på något sätt berörs av samtliga studier är dödsfallets inverkan på det kvarlevande syskonets relationer till sin omgivning, samt tendensen att känna starka ensamhets- eller annorlundaskapskänslor. Vissa av informanterna i Forward och Garlies (2003) studie menade på att det direkt efter syskonets bortgång infann sig en känsla av ensamhet, vilken ur ett längre tidsperspektiv visade sig bli det hinder som var svårast att överkomma. Upplevelserna av att vara ensam i sin sorg kan enligt Rosen och Cohen (1981) tänkas bli förstärkta av det faktum att de berörda föräldrarna, som har tvingats genomgå den traumatiska upplevelsen i att förlora sitt barn, kan vara överväldigade av den egna intensiva sorgen och inte förmår sig kunna behärska sin funktionella föräldraroll fullt ut. I sådana fall innebär detta en dubbel förlust för det kvarlevande syskonet, som både får sörja sitt förlorade syskon och sina föräldrars, om än tillfälliga, emotionella otillgänglighet (Rosen & Cohen 1981). Förlusten av en bror eller syster kan således anses få ännu större betydelse för den upplevda ensamheten hos de som efter dödsfallet är det enda återstående syskonet i familjen (Forward & Garlie 2003).

En omnämnd strategi i hanterandet av starka ensamhetskänslor var att i synnerhet söka stöd hos någon som själv hade erfarenhet av en nära förlust och därmed innehade förståelse för situationen (Forward & Garlie 2003; Gyllenswärd 1999). Många ungdomar valde dock att inte dela med sig av sina känslor till sina föräldrar, med önskan om att skydda föräldrarna och i nästa steg sig själva från ytterligare smärta, då föräldrarnas lidande ansågs förstärka det egna lidandet (Forward & Garlie 2003; Gyllenswärd 1999; Hogan & DeSantis 1994). Trots att vissa valde att tala med andra om det inträffade, valde samtliga att behålla vissa känslor för sig själva då de upplevde att ingen annan kunde förstå deras sorg, vilket även ledde till att de i vissa avseenden isolerade sig ifrån andra (Forward & Garlie 2003; Davies 1991). För en del innebar en efter dödshändelsen förändrad syn på livet stora svårigheter, då detta fick dem att känna sig annorlunda i förhållande till sin omgivning (Davies 1991). Detta gällde framförallt deras dåvarande vänskapskretsar, vars av ungdomstiden präglade aktiviteter och beteenden i vissa avseenden skavde mot det sörjande syskonets ökade mognad, förändrade livssyn samt känslor av att inte bli förstådd av någon i sin sorg (Davies 1991; Balk 1990). I vissa av dessa fall uttrycktes en då upplevd intolerans gentemot vännernas beteenden, och som ett resultat av dessa känslor valde några informanter att under sina ungdomsår reducera sitt engagemang i sina vänskapsrelationer för att istället göra fler aktiviteter på egen hand (Davies 1991). Även i Balks (1990) forskningsresultat redogörs hur vissa ungdomar hade svårt att nå ut till sina jämnåriga bekantskaper då alla upplevdes vara ytliga och omogna, även om det där också förekom några fall där vänner hade lyckats visa sitt stöd på ett för de sörjande ungdomarna mycket stärkande sätt.

Känslor inför upplevelsen av att efter ett syskons dödsfall vara annorlunda kan ofta sägas vara

präglade av stor ambivalens. Denna ambivalens förelåg hos Forward och Garlies (2003) informanter i en önskan om att av andra inte bli behandlad annorlunda som ett resultat av syskonets bortgång, samtidigt som de beskrev att omgivningens eventuella oförmågor att erkänna deras förluster var mycket upprörande för dem. En av de ungdomar som Gyllenswärd (1999) talade med beskrev att många vänner var oförstående inför att sörjandet är en livslång process, samt uttryckte en ilska över att de inte uppmärksammade dennes önskan om att få tala ut om sina upplevelser, utan istället valde att byta samtalsämne för att undvika obehagliga situationer.

I sin analys lyfter Davies (1991) att tendenserna till ett tillbakadragande från vänskapsrelationer kan ha en skyddande funktion, som värnar det sårbara kvarlevande syskonet tills denne är redo att möta världen på nytt. Enligt henne riskerar dock sörjande ungdomar, som vid syskonets bortgång håller på att genomgå den process då de i omfattande grad formar sina vänskapsrelationer, att p.g.a. ett tillbakadragande gå miste om utvecklandet av vissa sociala färdigheter i samspelet med jämnåriga. Ett socialt tillbakadragande riskerar därutöver att leda till en förlust av det sociala stöd som är av oerhörd betydelse i ungdomens bearbetning av sin sorg (Davies 1991). Balk (1990) belyser i sin diskussion det faktum att en individs sörjande kan skapa tafatta och obekväma situationer, då många personer inte vet hur de skall agera eller tala i den sörjandes närvaro. Han föreslår i detta sammanhang en förebyggande åtgärd i form av utbildningsprogram som syftar till att främja bl.a. studenters förmåga till aktivt lyssnande, vilket kan hjälpa ungdomar som har drabbats av en svår förlust att återhämta sig från händelsen (Balk 1990).

2.6 Synen på livets mening och döden

Att erfarenheten som kommer av att uppleva ett syskons bortgång kan innebära nya förhållningssätt gentemot livets och dödens innebörder är något som berörs både i Davies (1991) samt Forward och Garlies (2003) forskningsresultat. Beträffande mental utveckling som en långsiktig påföljd efter ett syskons död menade majoriteten av Davies (1991) informanter på att dessa följder var generellt positiva, då de p.g.a. sina tidiga sammandrabbningar med döden upplevde en ökad mental mognad hos sig själva och erhöll en fördjupad förståelse för meningen med att leva, som de enligt egen utsago inte hade haft annars. Dessutom gav deras personliga erfarenheter mod nog att erkänna dödens innebörd, snarare än att som många andra undvika den. För vissa av dessa informanter innebar dock deras särskilda syn på livet som tidigare nämnt även stora svårigheter, då de upplevde att deras förändrade livssyn fick dem att känna sig annorlunda (Davies 1991). Majoriteten av ungdomarna i Forward och Garlies (2003) studie uttryckte avslutningsvis en stark övertygelse om att deras syskon fortfarande fanns kvar hos dem och att de i framtiden skulle få återse dem igen.

2.7 Sammanfattning

Trots att flera studier på ett varierande sätt berör kvarlevande syskons upplevelser av sorg finns det alltså fortfarande förhållandevis lite forskning bedriven inom detta ämnesfält, vilket bekräftas av det mycket begränsade sökresultat som genererades då jag sökte efter denna typ av forskning i olika databaser, samt av att flera av författarna till de här presenterade internationella studierna drar samma slutsats (Forward & Garlie 2003; Rosen & Cohen 2008; Davies 1991). Det finns därtill enbart en ringa mängd svensk forskning publicerad inom ämnesområdet.

Vid en överblick av tidigare publicerad forskning är det noterbart att det finns många likheter i hur de svarande personerna har upplevt förlusten av ett syskon. Det finns en påtaglig koherens mellan Cullbergs (2006) teoretiskt utvecklade krisstadiemodell och de faktiska upplevelserna av och reaktionerna på sorg hos kvarlevande syskon. Även om det föreligger en variation i hur Forward och Garlies (2003), Balks (1990), Davies (1991) och Gyllenswärd (1999) olika informanter uttryckte sin sorg, går det att se de olika reaktionerna som tecken på samma typ av sorgupplevelser. Det kan t.ex. röra sig om den direkta chocken, stark ledsamhet, förvirring eller

upplevd skuld. Detta tydliggör att sorg är en komplex och högst individuell upplevelse som inte går att direkt infånga i eller förutspå enligt en teoretisk mall, men vars process ändå innehåller återkommande tanke- och upplevelsemönster som kan bidra till en ökad förståelse för sorgens innebörd. Det sörjande syskonet bearbetar dock sina traumatiska upplevelser i ett större sammanhang och får sin sorgbearbetning påverkad av omgivningen. Därmed är det svårt att betrakta sorg som en enskild angelägenhet. Här ovan har vikten av stöd från närstående (familj, vänner) tydliggjorts både genom exempel på när det har varit närvarande och haft en signifikant betydelse för informanternas hanterande av sorg, samt exempel på när en frånvaro av ett sådant stöd istället har inneburit förstärkta ensamhetskänslor och en försvårad bearbetningsprocess. I exempelvis Hogan och DeSantis (1994) studie uppger ett stort antal sörjande ungdomar att relationen till både familj och vänner var konstruktiv präglad, samt att de närstående hade lyckats visa sitt stöd på ett för dessa ungdomar passande sätt. Å andra sidan finns det även många ungdomar som av olika anledningar har känt en ovilja inför att dela sin sorg med sina föräldrar (Forward & Garlie 2003; Gyllenswärd 1999; Hogan & DeSantis 1994) och dessutom har saknat ett sådant stöd från sina vänskapskretsar som hade kunnat reducera upplevelsorna av att vara ensam och annorlunda i sin sorg (Forward & Garlie 2003; Davies 1991; Balk 1990). Det sistnämnda påvisar vikten av en ökad förståelse för syskons sorg, då ett sörjande syskons tillbakadragande från sina vänskapsrelationer riskerar att skapa en ond spiral – där den bristande förståelsen från vännernas sida förstärker det upplevda annorlundaskapet och kan orsaka ett socialt tillbakadragande, vilket i sin tur slår tillbaka på den sörjande, som i enlighet med Davies (1991) resonemang riskerar att gå miste om ett etablerande av viktiga och stödjande vänskapsrelationer.

3. TEORETISKA PERSPEKTIV OCH BEGREPP

Då fenomenet sorg kan analyseras på många nivåer har mitt intresse av att veta vilken inverkan relationella faktorer kan ha på sorg gjort att jag har nyttjat teoretiska begrepp på en huvudsakligen interpersonell nivå. Både en människas identitet och roller skapas i förhållande till något, till andra, och självupplevd stigmatisering är ett teoretiskt begrepp som jag har designat för att kunna täcka det jag önskar komma åt, då jag inte har lyckats finna ett redan vedertaget begrepp som kan fylla denna funktion. Dessa begrepp kan på ett adekvat sätt bidra med förklaringar till varför sorgen efter en närstående visar sig på vissa sätt, samt vilken inverkan sorg kan ha på kvarlevande syskons livssituationer. Därtill är dessa begrepp viktiga då de berör samtliga av de individuella/psykologiska, de interpersonella/socialpsykologiska, samt de strukturella/sociologiska nivåerna.

3.1 Identitet

Begreppet identitet används i många olika samhälleliga sammanhang för att förklara vilka vi människor är. Men vad avses egentligen med identitet? Och hur skapas identiteten? Det finns idag ingen konstaterad sanning beträffande dessa frågor, utan istället har jag valt att lyfta sådana perspektiv på begreppet som kan bidra till en förklaring av hur förlusten av ett syskon påverkar det kvarlevande syskonets identitet, samt vilka förändringar hos individen en sådan påverkan kan ge upphov till. Identitet som teoretiskt begrepp är högst relevant för sammanhanget, då förlusten av en syster eller bror får betydelse för det kvarlevande syskonets egenupplevda identitet och självbild, samt de identiteter som andra tillskriver denne efter händelsen.

Identitetsbegreppet kan enligt Hammarén och Johansson (2009) definieras på olika sätt och tillskrivas varierande innebörd. Enligt dem förs det både inom vetenskapliga samt mer vardagliga fält diskussioner kring olika centrala identitetsfrågor (Hammarén & Johansson 2009). En av dessa frågor handlar om huruvida identiteten är ett individuellt eller kollektivt fenomen. Skapar människan sin egen unika personlighet och identitet, eller är identiteten starkt präglad av rådande samhällskontext (Hammarén & Johansson 2009)? Inom det psykologiska fältet kopplas identiteten ofta samman med begrepp som utveckling, stadier och individuell mognad, medan det inom socialpsykologin och sociologin betraktas mer som ett kollektivt fenomen (Hammarén & Johansson 2009). Enligt Nilsson (1996) är identiteten hemmahörande på en mer psykologisk nivå, då identiteten av honom påstås sammanhöra med individens jag och egna upplevelser av sig själv. Johansson (1996) hävdar dock att begreppet främst inbegrips i ett socialpsykologiskt perspektiv, då det enligt honom är nödvändigt att uppmärksamma typiskt socialpsykologiska frågor gällande relationer mellan det privata och det offentliga, samt mellan det individuella och det kollektiva, vid diskussioner gällande identitet. Identitetsbyggandet kan enligt vissa perspektiv betraktas som ett ständigt pågående givande och tagande mellan individ och omgivning (Sjögren 2007 i Ahmadi 2007). Skapandet av identiteten kan då sägas bygga på faktorer härstammande både från individens egen självbild och inre egenskaper, samt från omgivningens gensvar på det som individen uppvisar (Frisén & Hwang 2006). Detta påvisar det faktum att identitet är ett komplext och mångsidigt teoretiskt begrepp som kan tillämpas på flera olika sätt. Jag väljer här att huvudsakligen utgå ifrån ett mer socialpsykologiskt perspektiv, då denna begreppsvinkling fyller en viktig funktion i och med dess belysande av individen som en social varelse som till stor del skapas i interaktion med andra människor, vilket här även inkluderar utveckling som ett resultat av att en person försvinner. Detta val innebär att en del viktiga psykologiska aspekter för förståelsen av identitetens innebörd inte kommer att betonas, vilket givetvis även har betydelse för utifrån vilken utgångspunkt jag väljer att analysera mitt material.

Ett konkret och lättillgängligt exempel på hur en människas identitet kan fastställas är att se till människors identitetshandlingar (Hammarén & Johansson 2009). Hammarén och Johansson

(2009) menar på en sådan första sakuppgift bekräftar individen som unik i den bemärkelsen att det bara är den specifika individen som besitter rättigheten att nyttja dessa handlingar. Dock utgörs våra identiteter förstås av mycket mer än så. Begreppet identitet har i vardaglig mening fått betydelse för att fastställa individers tillhörighet, vilket ofta görs utifrån ett framhållande av skillnader och likheter (Hammarén & Johansson 2009). Detta fyller både ett syfte för individen som ibland påvisar en stark **identifikation**, dvs. en vilja och strävan efter att tillhöra en viss grupp eller position i samhället, samt för omgivningen, som för enkelhetens skull kategoriserar människor enligt olika mönster (i t.ex. kvinna - man, arbetslös – förvärvsarbete). Identiteten skapas och återskapas sålunda var dag genom individens interaktion med andra människor (Johansson 2004), och enligt Hammarén och Johansson (2009:41) är identiteten alltså ”inte en unik individuell egenskap, utan snarare något som säger en del om vilka kollektiva tillhörigheter och identifikationer vi delar med andra människor”. Identiteten kan enligt detta perspektiv påstås vara grundat på sådant som upplevd gemenskap och känslan av kollektiv tillhörighet, vilket innebär att den skapar en bro mellan var individs unika person och samhället i stort (Hammarén & Johansson 2009).

En individ kan utifrån vilken kontext denne befinner sig uppleva flera olika typer av identiteter (Hammarén & Johansson 2009). Exempelvis kan en pensionerad lärare som under hela sitt vuxna liv har varit engagerad i ett socialdemokratiskt parti betrakta sig själv främst som pensionär i vissa sammanhang, och som socialdemokrat i andra. Våra identiteter är *kontextuella*, dvs. beroende av ett sammanhang, samt även *relationella*, vilket innebär att identiteterna är skapade i förhållande till något annat, t.ex. till något man inte är (Hammarén & Johansson 2009). Pensionären med socialdemokratiska sympatier kan således få sin politiska identitet stärkt genom att se till och ”ta avstånd” från sådana politiska partier som t.ex. arbetar för uppfyllandet av mer högerpolitiska ideologier. En människas självuppfattning och identitet kan vidare givetvis även påverkas av normativa föreställningar (Hammarén & Johansson 2009). Ett exempel på detta kan vara en ung man som själv identifierar sig med sitt biologiska kön, men som p.g.a. en spenslig kroppsbyggnad inte upplever sig leva upp till den normativt präglade idealiska mansrollen och således inte uppfattar sig själv som tillräckligt manlig, vilket gör att han väljer att träna hårt för att bygga på sin muskulatur. Vissa individer kan även uppleva en s.k. **identitetsdiffusion**, vilket innebär att de förlorar känslan för eller upplever en stark osäkerhet kring den egna identiteten (Cullberg 2006).

Identitetsbegreppet kan i vissa avseenden uppdelas i olika typer av klassificeringar. Cullberg (2006) anser att det är möjligt att särskilja olika delaspekter av en människas identitet i t.ex. kroppslig identitet, intellektuell identitet, sexuell identitet och så vidare. Människans upplevda identitet har enligt Nilsson (1996) två källor – en personlig och en social. Den person som individen själv upplever sig vara, dvs. individens självbild, benämns i många sammanhang som **den personliga identiteten** (Hammarén & Johansson 2009). Inom denna psykiska identitetsaspekt ingår den egna bilden av ”jaget” samt självkänslan, vilket inkluderar upplevelser av vad man är kapabel till och attityder gentemot samt värderingar av oss själva (Nilsson 1996; Lennér Axelson 2010). Mycket av det människan gör kan generellt härledas till en strävan efter att uppnå just en positiv jagbild och självkänsla (Nilsson 1996). Som tidigare nämnt kan individen utveckla sin personliga identitet genom att se till sin omgivning och få kännedom om vad individen *inte* är eller upplever sig vara (Hammarén & Johansson 2009). Det kan å andra sidan även finnas situationer då individen av olika orsaker upplever en identifikation med andra personer eller grupper, vilket då rör sig om individens **sociala** eller **kollektiva identitet**. Utifrån den litteratur jag har tagit del av för att göra denna teoretiska redogörelse för identitetsbegreppet har jag fått uppfattningen att samma typ av identitetsklassificering (eller oerhört lika sådana) benämns på två olika sätt, dvs. antingen som en social identitet eller som en kollektiv identitet. Jag har därför valt att betrakta dessa benämningar som likställiga, och väljer fortsättningsvis att för enkelhetens skull använda mig av begreppet social identitet. Den sociala identiteten skapas

enligt Nilsson (1996) utifrån de grupper vi tillhör eller önskar tillhöra, och denna identitetsaspekt kan i vissa sammanhang ha en oerhört stor betydelse i och med dess byggande på mentala föreställningar om likhet och en känsla av en gemenskap med andra (Hammarén & Johansson 2009). Om människans personliga identitet på något sätt är utsatt uppstår enligt Nilsson (1996) en benägenhet att övervärdera vår gruppstillhörighet med syftet att stärka vår sociala identitet, vilket i nästa steg stärker även den personliga identiteten. Som exempel på detta nämner han många människors emotionella investeringar i olika typer av idrottshändelser, med den starka förhoppningen om att ”vi” skall vinna (Nilsson 1996). I och med att individens sociala identitet och självuppfattning framställs utifrån olika upplevda gruppstillhörigheter är det viktigt för individen att i positiv bemärkelse kunna se ett åtskiljande mellan den egna gruppen och andra grupper (Helkama, Myllyniemi & Liebkind 2004). Något som är värt att framhålla är att sociala identiteter inte bör godtagas som konstanta uttryck, utan istället betraktas som föränderliga och beroende av rådande sociala, historiska, kulturella och andra samhällskontextuella faktorer (Hammarén & Johansson 2009). Jag tänker att den sociala identiteten kan finnas i alltifrån ett korpfbollslag på en mer lokal gruppnivå, till en gemensam nationell tillhörighet (Hammarén & Johansson 2009) eller en ideologisk kvinnorrörelse på en mer strukturell nivå. Jag tror även att individen stundtals tillskriver just den sociala identiteten större vikt än andra identiteter när känslan av att känna samhörighet aktualiseras. Då en social identitet kan sägas byggas på att människor förenas utifrån t.ex. samma erfarenheter och således bygger gemenskapen på likhet, är det dock även viktigt att ställa frågan vad som händer med de personer som inte passar in i denna gemenskap. Johansson (2004) menar på att ett alltför starkt fokuserande på den egna gruppsamhörigheten kan leda till en obenägenhet att låta sig påverkas av andra, vilket i sin tur orsakar en rigid gränsdragning mellan den egna gruppen och andra grupper. Sociala identiteter kan alltså även ha en negativ innebörd, då ett inneslutande i den egna gruppen innebär ett uteslutande av andra människor (Hammarén & Johansson 2009).

Ytterligare en aspekt som är högst betydande för en förståelse av sorg är det faktum att en persons identitet genomgår förändringar under hela livscykeln och kan utvecklas både positivt och negativt (Lennéer Axelson 2010). En svår förlust av exempelvis en närstående är en händelse som har en väldigt stark påverkan på identiteten. Ett sådant trauma skakar om hela identitetsbilden, vilket enligt Lennéer Axelson (2010) även inverkar på individens självbild och världsbild. Ett s.k. **identitetsbrott**, vilket för den sörjande kan innebära obehagliga upplevelser av att inte känna igen sig själv, kan i stor omfattning utgöra den kris som följer på själva förlusten (Lennéer Axelson 2010). Lennéer Axelson (2010) menar på att mycket av detta kan tänkas bero på att den närståendes bortgång även innebär att en del av ens själv går förlorad. Den innebörd förlusten får för den kvarlevandes personliga identitet och livssituation avgör, snarare än de objektiva förhållandena kring förlusten, hur svår den påföljande krisen blir för individen. I samband med själva krisen kan upplevelser av att livet har tagit slut uppkomma hos den sörjande, och så även identitetsfrågor beträffande vem man har blivit och fortsättningsvis kommer att vara som person (Lennéer Axelson 2010).

3.2 Roll

Då jag även är intresserad av att undersöka hur mina informanter upplever att deras sorg har inverkat på deras förhållningssätt gentemot sina närstående relationer har jag valt att belysa olika synsätt på rollens betydelse. Förlusten av ett syskon innebär sannolikt att vissa av det kvarlevande syskonets roller förändras medan andra tillkommer, vilket i sin tur präglar individens förhållningssätt gentemot personerna i dess omgivning. Från att ha varit syster eller bror till en person, blir man ett kvarlevande syskon (även om man givetvis för all framtid i viss mening kommer att fortsätta vara syster eller bror till den avlidne). Trots att förutsättningarna för relationen till det avlidna syskonet enbart förändras, går det att se att det genom denna process även tillkommer nya roller. Från att ha haft rollen som ett syskon, blir man en människa i sorg.

För de personer som förlorade sitt enda syskon kan det tänkas att resten av livet kommer att präglas av en känsla av att vara ensamt syskon kvar. De personer som efter dödsfallet har andra syskon kvar i livet, kommer troligtvis att få uppleva olika typer av rollförändringar i syskonskaran. Från att ha varit t.ex. mellanbror, och således även storebror, är man helt plötsligt yngst i syskonskaran. De förändrade, förlorade samt nya rollerna är dessutom relaterade till och relevanta för hur det kvarlevande syskonet efter dödsfallet upplever sin egen identitet och självbild. För att skapa en teoretisk förståelse för rollers olika innebörd har jag i denna uppsats valt att anlägga både ett rollteoretiskt perspektiv, samt att se till Goffmans (1959/2009) dramaturgiska tolkning av rollers betydelse.

Rollteorin kan enligt Payne (2002) relateras till sociologiska teoriens betonande av att vi människor innehar positioner i de olika sociala strukturer som vi ingår i, och att varje position är förbunden med en roll. Samtliga av dessa roller är bestående av en uppsättning beteenden eller förväntningar som speglar den specifika position individen har i varje socialt sammanhang, och våra roller kan vara ett resultat av både våra egna och andras förväntningar. Rollteorin kan alltså påstås vara främst hemmahörande på en interpersonell nivå, då den ser till en individs samspel med andra och hur detta samspel präglas av olika typer av förväntningar som driver individen att reagera på vissa sätt. De roller vi besitter bidrar till ett forfarande av vår identitet i andra människors ögon, och andras motreaktioner på det vi uppvisar inverkar i nästa steg på vårt skapande av den egna självbilden och identiteten (Payne 2002). Just det faktum att rollteorin belyser den ömsesidiga påverkansprocessen mellan individen och personer i individens omgivning är enligt mig viktigt i förståelseskopandet för hur det sörjande syskonets förändrade och tillkomna roller inverkar på omgivningens bemötande, och att dessa reaktioner i sin tur präglar hur det sörjande syskonet ser på och upplever sig själv. Rollteori kan dessutom vara ett användbart analysverktyg då den bidrar till en ökad förståelse för något som pågår, utan att för den sakens skull skuldbelägga eller kritisera någon berörd för dennes upplevelser eller beteenden (Payne 2002).

Av relevans i redogörelsen för rollens betydelse är följaktligen **Goffmans dramaturgiska perspektiv**, som beskriver våra roller som en form av teater, där vi människor inför andra spelar upp sådana sociala förväntningar som är kopplade till en viss social position (Goffman 1959/2009). Goffman menar inte med detta att människolivet är en teaterscen, utan använder sig av sina dramaturgiska metaforer för att levandegöra vissa sociala processer (Johansson 1996). Enligt detta perspektiv strävar individen aktivt efter att upprätthålla en social identitet, vilket i stor utsträckning sker genom konstruerandet av personliga fasader. Individen kan på detta sätt även använda och anpassa sina fasader för att från omgivningen undanhålla sådant som på olika vis kan väcka anstöt. Det är vidare inte bara individens agerande som präglar det sociala samspelet med andra, utan även den rumsliga dimensionen har stor betydelse (Johansson 1996). I *de främre regionerna* (på scenen) skapas rollerna samt de rollspecifika beteendena genom individens uppvisande av sina yttre fasader (Goffman 1959/2009, Johansson 1996), och det går att göra tolkningen att upprätthållandet av sociala identiteter i denna rumsliga kontext är beroende av att individen gör ett ”korrekt” uppträdande. I *de bakre regionerna* (bakom kulisserna) har individen större utrymme för att uppvisa ett mer naturligt och avslappnat beteende (Goffman 1959/2009, Johansson 1996). Gränserna mellan dessa regioner är dock föränderliga (Johansson 1996). Goffman har som sagt motiverat sitt val av benämningar och trots att jag anser att beskrivandet av vår mänskliga interaktion som teater fortfarande till viss del kan låta ifrågasättande av äktheten i det vi människor uppvisar, är hans insatser betydelsefulla för förståelsen av oss människor som handlingsmedvetna aktörer. Vi människor grundar trots allt mycket i vår sociala interaktion på sådan information om varandra som vi på olika sätt har tillgodogjort oss genom att se till hur de andra beter sig (Goffman 1959/2009). Det går vidare att se att rollteorin och Goffmans rollperspektiv har många likheter. Det är t.ex. relativt lätt att betrakta rollbegreppet som inspirerat

av skådespeleri hemmahörande i teatervärlden (Svensson 1992). Med anledning av perspektivens likheter kommer jag därför fortsättningsvis att diskutera rollbegreppet gemensamt utifrån dessa.

Vad avses då med en roll? Goffman definierar begreppet roll som ”det redan i förväg fastställda handlingsmönster som rullas upp under ett framträdande och som kan läggas fram eller spelas upp också vid andra tillfällen” (Goffman 1959/2009:23), medan Nilsson (1996) väljer att beskriva rollen som bestående av den mängd förväntningar som riktas mot en individ i ett visst sammanhang. Varje enskild roll kan alltså sägas vara sammanhörande med samt bestående av vissa specifika regler och förväntningar kring just denna roll (Nilsson 1996; Svensson 1992). Om man t.ex. sitter som en gäst och äter en god måltid på en restaurang, är det inte socialt önskvärt att själv gå in i köket och röra om i grytorna. Dock hade ett sådant beteende säkerligen fått ett helt annat mottagande om man istället satt vid sitt eget matsalsbord och blev serverad mat av sin partner. På samma sätt hade det troligtvis väckt stor förvåning om man lycksaligt slängde armarna runt restaurangens hovmästare när denne kom för att visa sällskapet till sitt bord, medan en sådan reaktion är fullt förväntad om man dagen därpå går i en park och råkar stöta på en nära vän som man inte har träffat på många år. Roller som teoretiskt begrepp kan ses vara av stor betydelse just därför att det belyser komplexiteten i människans personlighet, och visar på att man kan uppvisa olika beteenden beroende på i vilket socialt sammanhang man befinner sig. Sådana resonemang kan troligtvis underlätta omgivningens förståelse för att det beteende en sörjande person uppvisar i ett visst socialt sammanhang inte alls behöver överensstämma med hur denna person väljer att uttrycka sin sorg i andra situationer. Att vissa personer t.ex. tycker sig se att ett sörjande syskon verkar ha tagit sig igenom sitt trauma, behöver alltså inte innebära att så verkligen är fallet.

Vi människor har vidare olika sociala roller i olika sociala kontexter (Goffman 1959/2009; Payne 2002). Exempelvis kan en medelålders kvinna ha en chefsroll på sin arbetsplats, en lagkamratsroll i det fotbollslag hon spelar i på sin fritid och en konsumentroll då hon handlar middagsmat i den lokala mataffären. Hon kan även vara en mor, någons före detta partner och besitta rollen som hundägare. Vi människor kan i olika sociala sammanhang också ta på oss skilda delar av en roll, vilket gör att vissa delar av rollen framhävs, medan andra får en tillfälligt avlägsen betydelse (Goffman 1959/2009; Payne 2002). Måhända väljer den medelålders kvinnan att uppvisa en mer strukturerad, samlad och seriös sida av sin chefsroll då hon är tvungen att avskeda någon, medan hon väljer att presentera en mer personlig och avslappnad chefsroll under företagets årliga julmiddag. En roll kan också vara ett resultat av en viss omständighet (t.ex. att vara kvinna eller att vara dansk) eller förvärvas genom något som vi åstadkommer (t.ex. att utbilda sig till kock eller tilldelas en chefposition) (Payne 2002; Svensson 1992). Innehavandet av en viss roll kan vidare ge tillgång till en hel **rolluppsättning** (Payne 2002), vilket här kan exemplifieras med en kock som förutom sin yrkestitel har förväntningar om att laga god mat ställda på sig, och samtidigt som detta sker bl.a. är någons kollega, någons anställd och någons handledare. En **rollkonflikt** uppstår då två av kockens olika roller inte är kombinerbara (Payne 2002; Nilsson 1996), vilket Goffman (1959/2009) i sin tur skulle benämna som att rollerna är *diskrepanta*. En rollkonflikt kan i sig bero på två olika saker. Då olika roller som en specifik person besitter upplevs vara oförenliga med varandra kan det sägas att det råder en *konflikt mellan roller* (Payne 2002) eller *interrollkonflikt* (Svensson 1992). Det kan även vara så att det rör sig om åtskiljande uppfattningar i olika individers syn på en och samma roll, vilket både Payne (2002) och Svensson (1992) benämner *intra-rollkonflikt*. Oavsett om det är egna eller andras personers uppfattningar som kolliderar kan det hos individen uppstå en **rollambiguitet**, eller rollosäkerhet, då det råder osäkerhet kring vad som faktiskt är kopplat till en viss roll och hur rollen skall utformas (Payne 2002). Alltför höga **rollkrav** kan leda till en inre konflikt, då individen lastas med att utföra för svåra och/eller många uppgifter på samma gång (Nilsson 1996). Det är således inte bara andra personers speglande av våra roller som är av vikt, utan även våra egna uppfattningar om dessa olika roller har enligt Payne (2002) betydelse för vår förmåga att hantera förändringar i våra liv.

Då det är möjligt för oss människor att välja vilken typ av information som skall sändas ut genom det egna beteendet, innebär det även en möjlighet att påverka utformandet av andras uppfattningar om oss. Väljer vi t.ex. att vara den stöttande parten i ett visst socialt sammanhang (förslagsvis ett kamratgäng), uppvisar vi lämpligtvis ett sådant beteende som gör att andra känner sig trygga med att anförtro oss sina problem. Utifrån Goffmans (1959/2009) perspektiv kan detta beskrivas som att vi som individer agerar på en social scen för att sända ut sådana intryck som vi vill att andra personer skall anamma i sin bild av oss. Denna process gör det möjligt för andra personer att veta vad de kan förvänta sig av individen, samt vad individen själv i retur kan förvänta sig av dem. En betydelse av en sådan vetskap föreligger i att andra då även kan skapa sig en uppfattning om vilka beteenden de lämpligast bör uppvisa för att få en individ att reagera på önskvärda sätt (Goffman 1959/2009). Det är dock viktigt att betona det faktum att människors spelande av olika roller enligt Nilsson (1996) inte behöver innebära att det beteende vi uppvisar är lurendrejeri eller på låtsas. Istället kan rollspelandet betraktas som ett sätt att följa en sådan social regularitet som känns fullt naturlig för individen (Nilsson 1996).

Även förväntningar på en mer samhällelig nivå kan tänkas inverka på hur vi människor väljer att uppvisa våra roller. En individs framträdande formas och omformas enligt Goffman (1959/2009) för att passa in den samhälleliga kontext där det presenteras, och framträdandet kan i vissa fall således vara mer präglad till att införliva rådande samhällsvärden än vad individens beteende i helhet gör. En person som är normbrytande på något sätt (t.ex. en dragqueen) väljer kanske att i vissa sociala strukturer anpassa sig efter de förväntade beteenden som är kopplade till denna person (t.ex. att denna man väljer att istället iklä sig könsstereotypa kläder då han skall delta i ett möte på jobbet), utan att detta framträdande speglar individens egentliga karaktärsdrag eller behöver vara önskvärdt av individen själv. Även Nilsson (1996) lyfter den socialpsykologiska rollteorins syn på samhället som en levande helhet, vars system strävar efter funktionalitet och balans. Genom att samhällssystemets individer är eniga om vilka värden som är av betydelse, vilket jag skulle vilja benämna som normer, kommer de att uppvisa likartade beteenden som är kongruenta med dessa värden, vilket stärker den gemensamma samhälleliga ordningen (Nilsson 1996; Svensson 1992).

Det är viktigt att belysa att brister i mina valda definitioner av rollbegreppet dessvärre innebär att vissa relevanta aspekter utelämnas. Payne (2002) belyser det faktum att t.ex. rollteorin skulle vara möjlig att kritisera ur ett mer psykologiskt inriktat perspektiv för att inte tillvarata och uppmärksamma sådana starka känslor som kan uppstå hos individen, och som kan motverka att individen försöker förändra sitt beteende och lösa eventuella konflikter. Rollteorin i sig inrymmer ju inte heller några specifika förslag på hur det går att uppnå en förändring i individens beteenden (Payne 2002). Liknande kritik kan även gälla det dramaturgiska perspektivet, som huvudsakligen fokuserar på konstruerandet av sociala identitetsfasader samt hur individen medvetet eller omedvetet väljer att förhålla sig gentemot andra, sin publik, snarare än att lyfta sådana emotionella processer som kan tänkas ligga till grund för ett sådant interaktionsbeteende.

3.3 Självupplevd stigmatisering

Tidigare forskningsresultat (se Tidigare forskning) lyfter fram hur sorgen i många fall kan skapa starka känslor av ensamhet och annorlundaskap. I ett försök att kunna förklara eventuella ensamhetskänslor som en påföljd av en syskonförlust har jag valt att konstruera det teoretiska begreppet **självupplevd stigmatisering**. Detta en variant av begreppet stigmatisering, dvs. framhållandet av sådant som avviker från det som i rådande samhällskontext betraktas som "normalt". Då personer i den sörjandes omgivning troligtvis inte medvetet väljer att stigmatisera individens sorg kan det vara felaktigt att använda stigmatiseringsbegreppet i det avseendet, vilket resulterar i tillägget om att det här rör sig om sörjandes egna upplevelser av att de är

stigmatiserade. Detta även för att kunna bidra med en möjlig förklaring till eventuellt förekommande upplevelser av att vara annorlunda alla andra, vilka kan tänkas leda till ett tillbakadragande från vänskapsrelationer och/eller ett sökande efter personer med liknande erfarenheter.

Enligt Goffman (1963) avgör alla samhällen, oavsett utformning, hur kategoriserandet av dess invånare skall gå till, samt vilka särdrag som skall betraktas som naturliga respektive onaturliga inom var enskild kategori. Dessa normer skapas både i människors dagliga interaktion och på en mer samhällelig nivå, vilka då utgörs av s.k. "allmänna lagar" (Johansson 1996). De sociala kategorier och spelregler som är kontextuellt rådande möjliggör ett antagande om att man kommer att möta sådana människor som man förväntar sig att möta, vilket gör att något som bestrider det förväntade kan komma att klassificeras som något normativt avvikande (Goffman 1963). Begreppet stigma kan således förklaras som en social stämpling (Helkama, Myllyniemi & Liebkind 2004) och uppfattas ofta som något negativt (Johansson 1996). När en individ sätts i ett sammanhang framgår det om denne besitter en egenskap eller erfarenhet som gör individen annorlunda de andra som ingår i just det specifika sociala sammanhanget (Goffman 1963), och ett stigma hos individen kan således skapa förlägenhetskänslor hos andra personer, vilket sedan blir ett stämningstillstånd som är upp till samtliga parter att hantera (Helkama, Myllyniemi & Liebkind 2004). Exempel på stigman kan vara en kroppslig defekt som inte är kongruent med vad som anses vara eftersträvansvärt, t.ex. en grov funktionsnedsättning, eller sådant i en persons karaktär som avviker från rådande sociala normer, t.ex. ett kriminellt beteende (Goffman 1963; Johansson 1996). Mötet mellan det "normala" och det stigmatiserande kan betraktas som en i det sociala livet grundläggande situation, där det särpräglade i människors socialitet uppmärksammas och uppdragas (Goffman 1963; Helkama, Myllyniemi & Liebkind 2004). Enligt Johansson (1996) handlar stigmatisering om över- och underordningar där vissa grupper av individer oftare riskerar att bli marginaliserade. Goffman (1963) kopplar i sina resonemang ihop stigmatisering med den sociala identiteten, då han menar på att man för att förstå begreppet stigma och dess innebörd bör se till den relationella faktorn.

Sorg går att betrakta som ett i vissa avseenden stigmatiserat tillstånd i dagens samhälle. Denna stigmatisering kan bero på flera saker. Idag kan det t.ex. sägas råda en generellt önskvärd strävan efter lycka och välmående, som den traumatiska och mentalt knäckande förlusten av en närstående bestrider. Därtill kan många människor känna en väldig rädsla inför att göra sina medmänniskor olyckliga, vilket leder till att man inte vågar påtala dessa personers eventuella sorg med risk för att riva upp smärtsamheter. Det kan även tänkas bero på att döden kan verka skrämmande för många, och att påminnandet av att folk avlider gör att dödligheten hos en själv och sina närstående känns mer påtalig. Även om man säkerligen inte önskar förmedla sådana rädslor, kan undvikande strategier i hanterandet av dem lika säkert inverka på den grad av ensamhet som sörjande känner i sin sorg. När en individ ansätts i social isolering försakas enligt Goffman (1963) det sunda stimuli som föreligger i regelbunden social kontakt med andra, vilket vidare kan orsaka förvirring och depressionskänslor hos individen. Sörjande tvingas troligtvis inte till isolation från omgivningen, men måhända kan deras självupplevda situation orsaka tvingande känslor hos dem själva av att på olika sätt distansera sig från andra, då t.ex. deras livssyn skaver mot omgivningens och skapar känslor av annorlundaskap. Dock är det viktigt att som utomstående vara medveten om att det i ett socialt undandragande föreligger en risk för förvärrade ensamhetstillstånd, såsom depression, för att ordentligt se allvaret i den sörjandes självupplevda stigmatisering. Precis som Helkama, Myllyniemi och Liebkind (2004) beskriver att ett stigma kan göra andra personer förlägna, är det många närstående som enligt t.ex. Balk (1990) känner sig obekväma och upplever svårigheter med att veta hur man skall föra sig i närheten av den sörjande, vilket den sörjande ofta kan känna av och måste förhålla sig till. Det upplevda stigmat som föreligger i en känsla av att ingen annan kan förstå ens sorg kan enligt mig få samma

exkluderande effekt som andra typer av stigmat, även om det i det här fallet är den sörjande, och inte omgivningen, som konstaterar avvikelser. Då samtliga berörda parter på något sätt måste hantera en eventuell förlägenhet vid tal om hur den sörjande känner (Helkama, Myllyniemi & Liebkind 2004) är det inte förvånande att den sörjande p.g.a. sin upplevda brist på omvärldens förståelse ser att det minst smärtsamma alternativet är att dra sig undan, vilket automatiskt skapar distans och tendenser till stigmatisering.

Goffman (1963) lyfter upp betydelsen av att det finns sympatiskt inställda personer i sådana som upplever samma typ av stigma som individen själv. Då dessa personer av egen erfarenhet är fullt medvetna om vad individen går igenom kan de utgöra ett stöd, vara vägledande i hanterandet av stigmat samt inge personen en känsla av att vara som vilken annan "normal" människa som helst (Goffman 1963). En sörjande individs identifikation med andra som besitter samma typ av sorgerfarenheter ger upphov till en social identitet som byggs på gemenskap, och som troligtvis inger en oerhört betydande känsla av att inte vara ensam i sin sorg. Dock tänker jag att detta även riskerar att skapa känslor av att det är "vi-och-dem", då de enda som upplevs kunna förstå vad man går igenom finns i de personer som själva har erfarenhet av en stark förlust, medan livssynen hos de som inte har denna erfarenhet kan upplevas som skavande mot den egna förändrade inställningen till livet.

3.4 Sammanfattning

Den traumatiska förlusten av en syster eller bror sätter en stark prägel på det kvarlevande syskonets livssituation, då denna person förlorar en identitet och roll som har varit en fullt naturlig del av livet, och samtidigt påtvingas nya identiteter och roller att förhålla sig till. Omgivningens speglade av det kvarlevande syskonet påverkar säkerligen hur förlusten och tillkommandet av identiteter och roller hanteras av den sörjande individen, som själv utvecklar olika strategier för att kunna bemästra sina upplevelser av sorg. Därmed går det även att se att förhållningssättet från vänner och familj till viss del har betydelse för i vilken utsträckning det kvarlevande syskonet upplever annorlundaskap och eventuella ensamhetskänslor, vilka kan skapa tankar om att inte bli förstådd av någon med undantag för personer med liknande erfarenheter.

4. METOD

Under denna rubrik presenteras och motiveras de metodval som jag har gjort i genomförandet av min studie. Jag redogör här nedan för min valda kvalitativa ansats, genomförandet av mina intervjuer, hur jag resonerade när jag sammanställde min intervjuguide samt hur mitt valda urval ser ut. Vidare beskriver jag hur mitt material har bearbetats och analyserats, diskuterar för uppsatsen relevanta aspekter gällande min valda metods reliabilitet, validitet och generaliserbarhet, samt lyfter upp sådana etiska överväganden som föreligger i mitt val av uppsatsämne. Studiens syfte och frågeställningar har präglat tillvägagångssättets utformning och de reflektioner som har gjorts under uppsatsprocessen.

4.1 Förförståelse

Utifrån att vi människor får erfarenhet av och kan urskilja mönster hos olika fenomen skapas även individuellt präglade förväntningar och antaganden, s.k. förförståelser, för det vi upplever. Vi inger således det vi ser med en mening och delar av vår individuella förförståelse kan relateras till t.ex. yrkesbaserade erfarenheter eller vår personliga livshistoria (Thomassen 2005). Min livshistoria är av stor relevans i detta sammanhang, då jag själv har upplevt förlusten av ett syskon under unga år. Denna erfarenhet har inte bara präglat mig på ett personligt plan, utan har även varit styrande i mitt val av uppsatsämne, då jag baserat på egna erfarenheter har skapat mig en uppfattning om att syskonperspektivet på sorg är ett perspektiv som inte har uppmärksamats i någon större utsträckning. Denna uppfattning har nu blivit bekräftad av tidigare forskningsresultat (se Tidigare forskning), vilket har motiverat mitt valda ämnesområde även på en vetenskaplig nivå. Ändock är det givetvis viktigt att som forskare vara medveten om samt reflektera över vilken inverkan dessa privata upplevelser kan ha på mitt forskningsupplägg (Larsson 2005 i Larsson, Lilja & Mannheimer 2005). En fördel med att själv ha erfarenhet av förlusten av ett syskon är att jag besitter en betydelsefull grundläggande förståelse för mina informanternas situation, jämfört med forskare som inte har denna erfarenhet. Detta innebär dock även en risk för ett applicerande av egna sorgeperspektiv på mina informanternas redogörelser. Trots att jag anser att det inte är möjligt att till fullo frånsäga sig sin förförståelse, oavsett ämne, har jag försökt att motverka en personlig prägel på tolkandet av min empiri genom ständig reflektion, samt genom att uppmana min handledare till att ifrågasätta och diskutera objektiviteten i mina teori- och metodval samt slutsatser. Jag är fullt medveten om att sorgen är en individuellt präglad upplevelse och har ingen önskan om att låta mina erfarenheter tillerkännas någon betydelse för hur jag väljer att strukturera eller genomföra de olika momenten i min forskningsprocess.

Utöver min personliga erfarenhet upplever jag mig ha relativt bristfällig kännedom om andra kvarlevande syskons perspektiv. Jag har under min uppväxt tagit del av en ringa mängd litteratur kring ämnet, samt deltagit vid en temadag där olika aktörer i unga kvarlevande syskons liv diskuterade olika relevanta aspekter för förståelsen av vad sorgen efter en syster eller bror kan innebära. Genom att självständigt bedriva denna forskningsprocess har jag nu även erhållit fördjupade kunskaper om ämnet på en mer teoretisk och vetenskapligt etablerad nivå.

4.2 Valet av kvalitativ forskningsmetodik

Den kvalitativa forskningen är en forskningsstrategi som syftar till ett återgivande av individens subjektivt beskrivna upplevelsevärld (Berg 2009; Larsson 2005 i Larsson, Lilja & Mannheimer 2005) och som kan användas då man som forskare önskar skapa förståelse för ett fåtal informanternas perspektiv på sina verkligheter (Dalen 2008; Kvale & Brinkmann 2009). Då syftet med denna studie är att bidra med fördjupade redogörelser för vad förlusten av ett syskon kan innebära för det kvarlevande syskonet föreföll valet att använda mig av en kvalitativ forskningsmetod således naturligt. Jag anser att erhållandet av en fördjupad inblick i mina informanternas upplevelser av att förlora en syster eller bror hade varit svårare att uppnå genom

användandet av ett mer kvantitativt präglat tillvägagångssätt. Den kvantitativa forskningsmetoden, vilken snarare hade inneburit ett tolkande av mitt empiriska material genom användandet av kvantiteter och klassificeranden (Elofsson 2005 i Larsson, Lilja & Mannheimer 2005), hade inte givit samma grundläggande utgångsläge gällande att försöka förstå mina informanternas subjektiva upplevelser utifrån deras egna ord, resonemang och perspektiv, vilket är en målsättning just inom kvalitativ metod (Larsson 2005 i Larsson, Lilja & Mannheimer 2005). Även om det i vissa sammanhang kan vara svårt att göra starka åtskillnader mellan kvalitativ och kvantitativ metodinriktning (Levin 2003 i Meeuwisse et al. 2008; Sveningsson, Lövheim & Bergquist 2003) har jag kunnat välja tillvägagångssätt utifrån att den kvalitativa metodiken huvudsakligen fokuserar på kärnan i ett fenomen, t.ex. upplevd sorg, medan den kvantitativa forskningen är mer elementär när det gäller att fastställa mängden eller förekomsten av något (Berg 2009). Av den orsaken är det utifrån kvalitativa resultat ofta svårt att föra några generella slutsatser (Sveningsson, Lövheim & Bergquist 2003), men jag syftar heller inte till att kvantifiera mitt resultat. Genom att använda mig av kvalitativa intervjuer får jag istället en möjlighet att belysa mina informanternas individuella livssituationer och upplevelser av att förlora ett syskon, vilket även frambringar starka och betydande nyanseringar i min empiri (Kvale & Brinkmann 2009). Då förlusten av ett syskon på varierande sätt präglar hela det kvarlevande syskonets livssituation är den kvalitativa forskningsmetodens betraktande av individen ur ett helhetsperspektiv (Larsson 2005 i Larsson, Lilja & Mannheimer 2005) viktigt för möjligheten att fånga in den komplexitet som föreligger i påföljderna av en sådan händelse. Dock lyfter Larsson (i Larsson, Lilja & Mannheimer 2005) att detta inte innebär att man som forskare vid användandet av kvalitativ metodik studerar sitt valda fenomen ur alla tänkbara infallsvinklar, utan att man istället väljer att fokusera t.ex. olika signifikativa teman eller frågeställningar, i syftet att avgränsa sig och sitt ämnesområde. Då jag inte har möjlighet att belysa alla möjliga aspekter i kvarlevande syskons sorgeupplevelser, har jag redan i formulerandet av mitt syfte och mina frågeställningar valt en inriktning för min studie, vilken i nästa steg har präglat de intervjufrågor som jag har valt att ställa vid insamlandet av mitt empiriska underlag (se 4.7).

4.3 Val av forskningsstrategi

Inom kvalitativ forskningsmetodik är det möjligt att anlägga olika typer av strategier för genomförandet av forskningsprocessen samt huruvida något uppsatsmoment skall ges en mer styrande innebörd eller ej. Jag har under uppsatsprocessen använt mig av vad Larsson (i Larsson, Lilja & Mannheimer 2005) benämner som en abduktiv, eller kombinerad induktiv-deduktiv, kvalitativ strategi då det genom ett sådant förhållningssätt har skapats möjligheter för teori och empiri att få en pendlande och ömsesidig inverkan på varandra. Jag har delvis haft min uppfattning om vilken analysnivå som är mest central i min studie i beaktande, utan att för den sakens skull låsa mig alltför mycket vid denna föreställning. Jag har under hela uppsatsprocessen valt att förhålla mig öppen till att eventuellt kunna finna andra begrepp som är av relevans för kunskapsskapandet kring de frågor jag lyfter i min uppsats. Den abduktiva strategin innebär sålunda att jag i skapandet av min intervjuguide har utgått mycket ifrån redovisad tidigare forskning och valda teoretiska begrepp, samtidigt som jag även har formulerat intervjufrågor som skapar utrymme för ett identifierande och fastställande av andra tänkbara teoretiska analysverktyg utifrån min insamlade empiri (Larsson 2005 i Larsson, Lilja & Mannheimer 2005).

4.4 Urval

Forskarens val av informanter är enligt Dalen (2008) en särskilt väsentlig fråga vid kvalitativ forskningsmetod. Då jag med denna studie önskar bidra till ett kunskapsskapande kring syskons sorg, såg jag att det mest självklara valet var att använda mig av ett urval bestående av personer som själva besitter erfarenheten av att ha förlorat en syster eller bror. Kriterier för ett deltagande i min studie har varit att informanterna idag är myndighetsförklarade, dvs. 18 år eller äldre, att de var mellan 10-31 år (ändrade vid intresseanmälningarnas inkommande den övre åldersgränsen

från 30 till 31 år, då jag annars hade gått miste om en informants viktiga deltagande) vid dödsfallet, att de förlorade sitt syskon för minst ett år sedan, samt att syskonets bortgång var ett resultat av en sjukdom eller olyckshändelse.

Precis som tidigare har omnämnts är uppfångandet av kvarlevande syskons livssituationer inte lika organiserat som när det gäller olika stödformer för drabbade föräldrar, vilket jag tror har bidragit till det faktum att jag har upplevt relativa svårigheter i att finna källor som kan hjälpa mig att komma i kontakt med passande informanter. Jag har för att vidga mina chanser till att finna ett passande urval valt att söka nationellt efter möjliga informanter. Det enklaste sättet för mig att göra detta var via internet, vilket är ett tillvägagångssätt som har haft en framväxande betydelse gällande möjligheten att söka efter samt etablera en första kontakt med eventuella informanter (Dalen 2008). Efter flera internetsökningar lyckades jag lokalisera några forum för syskonsorg, varav i vilka jag sedan valde att placera ut deltagandeförfrågningar. Bl.a. har jag i varierande utsträckning varit i kontakt med de ansvariga för syskonsidorna på VSFB:s (Vi Som Förlorat Barn) samt Barncancerföreningens hemsidor, med förfrågningar om hjälp med att förmedla mitt uppsatsämne och behov av informanter vidare till lämpliga personer. Jag har även funnit passande deltagare för min studie via stödgrupper på olika internetforum, såsom Facebook, vilket resulterade i ett utskick av sammanlagt tjugosex intresseförfrågningar. Därtill har jag via mitt deltagande i universitetssammanhang kommit i kontakt med och förfrågat ytterligare en person som utifrån mina kriterier var en lämplig informant. Jag hade inledningsvis en tanke om att genomföra maximalt femton intervjuer, då jag ansåg att denna gränsdragning skulle resultera i en hanterbar mängd empiri. Sammanlagt har samtliga av mina sökningar resulterat i elva stycken intresseanmälningar, varav nio ledde till genomförande av intervjuer - en intervju ansikte mot ansikte, två intervjuer via chatprogrammet MSN samt sex intervjuer via mail. Mina informanter har själva fått avgöra hur intervjuerna skulle genomföras. Motiverandet bakom ett önskemål att genomföra den ansikte mot ansikte var att det kändes som det enklaste och minst "krävande" alternativet. Valet av MSN-intervjuer bedömdes av ett par personer vara lämpligt då det trots geografiskt avstånd och andra omständigheter skapades möjligheter till direkt kommunikation. Många av de som har föredragit att svara på mina intervjufrågor via mail har motiverat detta med att det är ett tillvägagångssätt som ger större tidsutrymme, samt mer flexibilitet gällande anpassningar efter livsomständigheter såsom t.ex. jobb eller småbarn. I dessa avseenden har därför möjligheten till att använda internet som kommunikationsforum fyllt en mycket viktig funktion (Sveningsson, Lövheim & Bergquist 2003). Jag anser att det är viktigt att problematisera det faktum att jag har riktat många av mina deltagarförfrågningar direkt till sådana personer som skulle kunna ha ett intresse av att ställa upp, vilket har reducerat dessa personers möjlighet till anonymitet vid ett eventuellt deltagarintresse. I syfte att i möjligaste mån ändå behandla dessa informanter anonymt valde jag att enbart numrera (informant 1, informant 2 osv.) samtliga av mina informanters intervju svar, oavsett tillvägagångssättet för själva intervjun, enligt inkommande ordningsföljd. För att ge mer liv åt deras redogörelser har de dock i själva uppsatsresultatet givits fingerade namn istället för att benämnas enligt den ursprungliga siffrumreringen. För en kortare presentation av de kvarlevande syskon som har deltagit i studien, se Bilaga 1.

4.5 Studiens begränsningar och avgränsningar

För möjligheten att genomföra min uppsats har jag varit tvungen att i olika avseenden begränsa mitt forskningsområde. Jag väljer här att belysa dessa begränsningar i syftet att öka forskningsprocessens transparens och den utomstående vetenskap om att de är resultat av från min sida medvetna val. Då jag tror att sorgeupplevelser kan variera utifrån var i livet man som sörjande befinner sig, har jag för det första valt att fokusera på en målgrupp som var mellan 10 och 31 år vid syskonets bortgång, vilket innebär att andra åldersrelaterade perspektiv på och upplevelser av sorg har blivit exkluderade. För det andra har valet att de avlidna syskonens

bortgång skall vara ett resultat av en sjukdom eller olycka inneburit ett utelämnande av sorgoplevelser hos kvarlevande syskon som har förlorat en syster eller bror genom suicid. Jag betraktar givetvis dessa sorgeperspektiv som lika viktiga, men har valt att göra detta avgränsande då jag tänker att sorgen efter ett suicidfall i flera avseenden utgör en annorlunda sorgesituation, och väcker sådana andra typer av känslor som jag inte har möjlighet att uppmärksamma i min uppsats. För det tredje är det viktigt att belysa att mitt metodval beträffande att söka informanter via internet har inneburit att eventuella personer som inte direkt nyttjar internet, men som måhända ändå hade önskat att få delta i min studie, inte har givits samma möjlighet till information och deltagande. För det fjärde är min undersökning begränsad i det avseende att jag enbart har sökt informanter via svenska forum, vilket innebär att de informanter som har deltagit i min studie i varierande grad är påverkade av vår rådande svenska samhällskontext. Avslutningsvis innebär mitt användande av kvalitativ forskningsmetodik per automatik att det enbart är sorgeperspektiven från sådana personer som har blivit tillfrågade och uttryckt en vilja om att delta som blir belysta i min studie, vilket innebär ett utelämnande av många viktiga perspektiv från andra personer, som av olika anledningar inte har samma önskan eller förmåga att tala om sin sorg.

4.6 Den kvalitativa intervjun som insamlingsmetod

Den kvalitativa forskningsintervjun är ett strukturerat samtal som genomförs i ett specifikt syfte, och enligt Kvale och Brinkmann (2009) konstrueras mycket kunskap just genom den ömsesidiga interaktionen mellan forskaren och den som blir intervjuad. Då jag har valt att genomföra en undersökning om syskons upplevelser av sorg med en kvalitativ ansats föreföll forskningsintervjun vara ett naturligt och ändamålsenligt tillvägagångssätt för insamlandet av min empiri, då detta är en metod som är väl lämpad då man önskar komma till djupare insikt om sina informanternas tankar och känslor (Dalen 2008). I och med min nationella sökning efter informanter har mina nio kvalitativa intervjuer genomförts antingen ansikte mot ansikte, via mail eller genom chatprogrammet MSN. Mina intervjuer har varit huvudsakligen semistrukturerade, då de har berört sådana teman som jag som forskare hade bestämt och valt ut på förhand (Dalen 2008) men samtidigt har innehållit ett utrymme för eventuella uppföljningar av intressanta och relevanta sidospår (Sveningsson, Lövheim & Bergquist 2003). Detta har varit fallet även vid intervjuerna via mail. Skillnaden i förhållande till de intervjuer som har genomförts genom direkt interaktion är att ett eventuellt uppföljande av intressanta intervjusvar via mail enbart har kunnat göras med viss tidsfördröjning (Sveningsson, Lövheim & Bergquist 2003). Variationen i mina intervjuers utformning har givit en bredd till mitt resultat, och därtill har även fördelarna med samtliga tillvägagångssätt inkluderats. Genom min ”fysiska” intervju skapades ett tillfälle för mig att få träffa en informant personligen och ställa mina intervjufrågor ansikte mot ansikte. Detta upplägg innebar att jag som forskare kunde läsa av kommunikativa nyanser i min informants kroppsspråk och röstläge, vilket inte var möjligt att göra vid mina intervjuer via internet. Dock ställde denna intervjusituation samtidigt högre krav på en medvetenhet om vilka signaler jag som intervjuledare sände ut till min informant, både på ett verbalt och ett icke-verbalt kommunikationsplan.

Internet inbjuder till en annan typ av interpersonell kommunikation, och är idag en alltmer vedertagen forskningsarena (James & Busher 2006) som är användbar bl.a. vid genomförandet av intervjuer (Dalen 2008). Jag har använt mig av två typer av interaktiva internetarenor – mail, som är en asynkron arena inrymmande en viss tidsfördröjning, samt chatprogrammet MSN, som är en synkron arena där kommunikationen pågår i realtid precis som vid ”fysiska” intervjuer (Daneback & Månsson 2008 i Meeuwisse et al. 2008). En stor fördel med ett intervjuförfarande via MSN är att detta har givit en möjlighet till direkt interaktion med informanten, som likväl kan genomföra intervjun varhelst denne önskar och under intervjusituationen inte behöver fokusera på något annat än att svara skriftligt på mina frågor. En annan fördel med intervjuer via MSN, såväl som

mail, är att varken jag eller berörda informanter har kunnat färgas lika mycket av varandras uppträdanden, jämfört med om vi istället hade interagerat under ”fysiska” intervjuer (Dalen 2008). Samtidigt kan bristen på personlig kontakt i vissa avseenden likväl uppfattas som något negativt (James & Busher 2006), då möjligheten till att kommunicera på andra sätt än genom utbytet av ord, t.ex. genom kroppsspråk och minspel, har uteblivit. En faktor som har gynnat de informanter som har valt att delta via mail är att dessa personer har fått betydligt mer betänketid på sig vid besvarandet av intervjufrågorna, vilket har givit utrymme för ordentlig reflektion över intervjuaren innan jag som forskare fick ta del av dem (Berg 2009). Det faktum att jag som forskare inte har kunnat se eller direkt kommunicera med de som har blivit intervjuade via mail har därtill ökat anonymiteten, vilket möjligen har underlättat för dessa personer att tala öppet och ingående om sina traumatiska upplevelser.

Internetintervjuernas förutsättningar har genererat vissa krav på att både jag som intervjuare samt den som blir intervjuad är relativt skickliga på att uttrycka och göra oss förstådda i skrift (Sveningsson, Lövheim & Bergquist 2003; Kvale & Brinkmann 2009), då vi inte kan läsa av varandra på samma sätt som under en ”fysisk” intervju. Betonandet i intervjuguiden av att jag har önskat utförliga intervjusvar är just ett uttryck för strävandet efter att erhålla en rik och omfattande empiri, trots att majoriteten av mina intervjuer inte har genomförts ansikte mot ansikte, vilket är ett tillvägagångssätt där det för intervjuaren kan anses vara lättare att styra mot ett djupare ingående av informantens redogörelser vid behov. Dock föreligger en betydande förmån vid användandet av internetintervjuer, jämfört med den ”fysiska” intervjun, i det efterkommande transkriberingsförfarandet. I åtta av nio av min studies fall är det informanterna själva som har formulerat svaret på mina intervjufrågor i skrift (Daneback & Månsson 2008 i Meeuwisse et al. 2008; Sveningsson, Lövheim & Bergquist 2003), vilket innebär att kritiska moment vid transkriberingen, dvs. omvandlandet av en ljudinspelning till nedskrivna text, i många fall har kunnat undvikas. Det är avslutningsvis viktigt att lyfta förekomsten av den i varierande grad ojämna maktfördelning som har förelegat mellan mig och mina informanter vid samtliga intervjuförloppen, då det är jag som forskare som har definierat, styrt och kontrollerat situationen (James & Busher 2006; Kvale & Brinkmann 2009; Sveningsson, Lövheim & Bergquist 2003).

4.7 Intervjuguide

Enligt Kvale och Brinkmann (2009) samt Larsson (i Larsson, Lilja & Mannheimer 2005) har intervjuguiden en strukturerande funktion då den under själva intervjusituationen utgör ett manus för vilka områden eller teman som skall täckas genom intervjuarens frågor. Då sorg är ett väldigt komplext fenomen som inryms på flera olika nivåer har jag valt att lägga ner relativt mycket omsorg i att bygga och tematiskt strukturera upp delar av min intervjuguide utifrån studiens syfte, frågeställningar och teoretiska begrepp. Detta för att försäkra mig om att ingen viktig aspekt i det jag ämnar undersöka lämnas obeaktad, och för att valet att inte göra på detta vis hade kunnat generera en empiri som berör helt andra perspektiv på fenomenet än just de som lyfts upp i denna studie. I ett försök att skapa dynamik i intervjuerna har jag vidare ställt ”hur?”-präglade följdfrågor, i syftet att ge utrymme för intervjupersonerna att svara fritt och utförligt på hur de upplever och tänker kring sin sorg (Kvale & Brinkmann 2009). Samtidigt har jag även valt att ställa sådana intervjufrågor som inte direkt kan relateras till någon av mina frågeställningar, men som är ändå av relevans för sammanhanget. Detta för att skapa en större bredd i, samt möjligheter till att identifiera andra adekvata analysverktyg utifrån, min insamlade empiri. Min intervjuguide består av sammanlagt tjugofem frågor (exklusive sex bakgrundsfrågor). Det går givetvis att diskutera lämpligheten i denna mängd, men då jag vid många av intervjutillfällena (sex av nio) inte hade möjlighet till en direkt uppföljning av intervjupersonernas svar, bedömer jag att detta frågeantal var tillräckligt för att ändå få deras redogörelser att täcka samtliga av mina frågeområden. Frågorna i intervjuguiden har varit desamma både vid mina intervjuer via internet

och vid min klassiska, ”fysiska” intervju, då jag ville att samtliga av mina informanter skulle få möjlighet att besvara samma frågor, oavsett vilken intervjuform de hade valt. Skillnaden mellan de sex intervjuförfarandena via mail och de tre intervjuer som genomfördes via MSN eller ansikte mot ansikte är att jag i de senare fallen hade möjlighet att direkt strukturera om intervjuguiden vid behov.

4.8 Genomförande av intervjuer

Då jag har använt mig av tre olika intervjuupplägg har således mina intervjuer genomförts på varierande sätt. En intervju genomfördes ansikte mot ansikte med en informant i dennes hem. Innan jag började ställa mina intervjufrågor informerade jag om studiens huvudsakligen syfte och de tidsramar som var preliminärt fastställda för intervjuförfarandet. Då vi berörde tunga ämnen under intervjusamtalet var det viktigt att försöka skapa ett förtroende för undersökningen genom att uppvisa ett respektfullt beteende gentemot informanten. Därför var jag noga med att lyssna aktivt och genom t.ex. ställandet av följdfrågor visa ett starkt intresse för det som min informant berättade för mig (Dalen 2008; Kvale & Brinkmann 2009). Trots att jag inte är alltför van vid rollen som intervjuare eftersträvade jag även ett stressfritt hanterande av uppstådda pauser under intervjun, för att på så vis ge min informant en möjlighet till ytterligare reflektion över vissa frågor (Dalen 2008). Skillnaden mellan detta intervjusamtal och övriga intervjuer var att denna situation ställde krav på en ökad medvetenhet om mitt kroppsspråk och mer fysiska bemötande av informantens utsagor. Efter att vi hade täckt samtliga teman i min intervjuguide avslutade jag intervjun med att fråga informanten om hur samtalet hade känts, vilket var en lärdom jag hade med mig från genomförandena av mina MSN-intervjuer (se nedan). Då anledningen till att jag valde att använda mig av en kvalitativ forskningsansats var att jag ville erhålla en djupare förståelse för kvarlevande syskons sorgeupplevelser, var det av betydelse att även under det fysiska intervjuförfarandet få ner min informants redogörelser med dennes egna ord. Jag använde därför min mobiltelefon, med inbyggd bandspelare, som ett tekniskt inspelningsmedel för detta ändamål (Dalen 2008). Detta upplevdes som ett bra val, då den är mindre påtaglig och dominerande än t.ex. en bandspelare (Dalen 2008), samt i och med att jag sedan tidigare hade god vana av att hantera just denna apparat. Valet att spela in intervjun var vidare en förutsättning för att på ett korrekt och etiskt försvarbart sätt kunna överföra informantens ord till skrift. Dock valde jag inte att återge samtliga uttalanden fullt ordagrant, utan reducerade vissa upprepningar som försämrade rytmen i det skriftliga formatet, för att kunna ge den utskrivna intervjun en mer skriftspråklig karaktär (Kvale & Brinkmann 2009). Detta då samtliga av mina övriga intervjuer redan hade formulerats på detta sätt av informanterna själva, och jag önskade nå en jämvikt mellan de muntligt och skriftligt genomförda intervjuerna, samt reducera märkbarheten av vilken intervju som hade genomförts på ett annorlunda sätt än övriga. Intervjusamtalet transkriberades samma dag som intervjun genomfördes, då jag fortfarande hade alla intryck färska i minnet.

Även vid mina två intervjuer via chatforumet MSN skedde interaktionen mellan mig och den som blev intervjuad i realtid, men istället för ett verbalt meningsbyte skedde som tidigare nämnt vår kommunikation i skriftlig form (Berg 2009). Processen påbörjades genom att jag i god tid innan själva intervjun avtalade en tid med informanterna för att mötas inne på chatsidan, samt upplyste dem om att den kommande intervjun beräknades pågå upp mot två timmar (vilket vid båda intervjutillfällena visade sig blir längre). Även om interaktionen pågick i realtid är skriftliga redogörelser många gånger inte ett lika enkelt och tidseffektivt sätt att besvara relativt djupgående intervjufrågor, jämfört med exempelvis det verbala utbytet under den ”fysiska” intervjun (Daneback & Månsson 2008 i Meeuwisse et al. 2008). Detta visade sig tydligt då jag trodde mig ha fastställt en uppskattad tidsram med god marginal, som trots detta överskreds något i båda mina intervjuförfaranden via MSN. Själva intervjuerna inleddes med att jag redogjorde för samtalets upplägg – att jag huvudsakligen skulle ställa en intervjufråga i taget och följa upp med eventuella följdfrågor vid behov. Jag informerade även om att jag direkt in på MSN-intervjuns

avslutande skulle skicka intervjuguiden till de intervjuade via mail, så att de fick tillgång till och kunde spara all den information och de kontaktuppgifter som övriga informanter delgavs genom detta dokument. I efterhand har jag reflekterat över om intervjuguiden med fördel istället kunde ha skickats ut innan själva intervjun, då detta kunde ha givit informanterna en möjlighet att i förväg skapa sig en uppfattning om intervjuens innehåll. Efter ett genomgående av samtliga intervjufrågor avslutades intervjuerna med att några avrundade ord. Jag upplever att min roll som forskare förbättrades från första till andra intervjun, med avseende på att efter intervjesessionen ordentligt stämma av med informanten att samtalen, samt intervjusituationen i övrigt, hade känts bra. En klar svårighet med att direktkommunicera med någon som man ändå inte kan se eller höra, förelåg i omöjligheten att som intervjuare läsa av informanternas sinnesstämningar och känslouttryck, och att kunna anpassa intervjuens upplägg och tempo därefter.

Till sex av de deltagande kvarlevande syskonen skickades intervjuguiden ut via mail, som till skillnad från övriga intervjupersoner fick tolv dagar på sig att redogöra för sina sorgeupplevelser utifrån mina frågor. Precis som många gånger vid "fysiska" intervjuer uppvisades en relativt stor variation beträffande omfånget på de inkomna intervju svaren (Kvale & Brinkmann 2009). En fördel med att genomföra intervjuerna via mail var att jag som intervjuare gavs tidsutrymme till att ordentligt reflektera över vilka eventuella intervju svar jag önskade följa upp med en följdfråga. Trots att det på så vis skapades möjligheter till en två-vägs-kommunikation även vid mailintervjuerna är det dock relevant att lyfta det faktum att en ojämn utförlighet och bredd bland mina informanternas intervju svar kan ha bidragit till att vissa personers perspektiv har blivit överrepresenterade i det presenterade resultatet. I många forskningsmetodiska sammanhang belyses avslutningsvis vikten av att diskutera maktaspektens inverkan under den kvalitativa forskningsintervjun (se t.ex. Kvale & Brinkmann 2009), och jag är medveten om att det råder en befintlig maktasymmetri i exempelvis min forskarrollsrelaterade möjlighet och rätt till att direkt tolka min informants utsagor utefter min studies syfte. Samtidigt upplever jag ändå att det under samtliga av mina intervju förfaranden blev påtagligt att även forskaren befinner sig i en viss beroendeställning, då mina informanternas vilja till att delta och berätta om sina sorgeupplevelser har varit högst avgörande för möjligheten att genomföra denna uppsats.

4.9 Bearbetande av data och genomförande av analys

Jag har valt att använda en tematisk analysansats. För att strukturera upp alla de upplevelser som beskrivs i min insamlade empiri valde jag inledningsvis att upprepade gånger läsa igenom samtliga intervju redogörelser, i syfte att successivt finna återkommande mönster eller teman. Var enskild genomläsning kan tänkas frambringa nya perspektiv (Svenning 2003), och därmed började jag med att organisera allt material genom en mer öppen tematisering, eller kodning, för att därefter försöka identifiera mer signifikanta teman (Berg 2009). Då jag ha varit ensam uppsatsförfattare har jag för att befrämja ett konstruktivt reflekterande över innehållet i min empiri valt att diskutera olika tankar och uppslag tillsammans med min handledare. De teman jag fann vara mest återkommande i och talande för mina informanternas berättelser döptes till: *Sorgens ansikte, Bearbetningen, Relationer, roller och tankar...* i förhållande till närstående samt *Omgivningens bemötande och en upplevd ensamhet*. I syfte att öka tydligheten i och tillgängligheten till mitt resultat kompletterades sedan dessa teman med ytterligare relevanta underteman. Nästa steg i bearbetningsprocessen innebar att jag under själva kodningen av mitt material använde markeringspennor i olika kulörer för att tydligt klassificera innehållet i min empiri utifrån dessa talande och övergripande kategorier (Watt Boolsen 2006). Då majoriteten av mina informanter hade besvarat mina intervjufrågor via mail var detta steg relativt lätt, i och med att det redan förelåg en viss struktur i den ordning de hade besvarat frågorna. Ändock kunde det många gånger fordras ett grundligt resonering för hur intervju svaren skulle delas upp från min sida, då det förekom situationer där de beskriva sorgeupplevelserna passade in under flera temarubriker. I och med detta konstaterande har jag försökt att undvika alltför många upprepningar i det

presenterade resultatet, samtidigt som att det är oundvikligt att innehållet i samtliga delar av materialet sammanhänger med varandra. Efter klassificerandet i färg skrevs därefter redogörelserna samman och presenterades i olika resultatdelar med utgångspunkt i mina valda teman och underteman.

Det faktum att kodningsprocessen och analysprocessen är sammanhängande inom kvalitativ forskning (Watt Boolsen 2006; Svenning 2003) tydliggjordes markant då jag efter tematiserandet samt det påföljande sammanskrivandet av resultatdelen skulle skapa en fördjupad förståelse för min empiri med hjälp av tidigare forskning och valda teoretiska begrepp. Detta då kodandet i sig kan betraktas som en initierande del i mitt analytiska tolkande (Svenning 2003), och då mitt val att strukturera resultatet utifrån olika teman blev vägledande för hur jag har använt mina analysverktyg. Jag har valt att i den löpande texten integrera, eller varva, presentationen av min empiri med mina tolkningar av dess innehåll utifrån valda teoretiska begrepp och tidigare forskning. Detta då ett sådant upplägg konsekvent tillvaratar mina informanternas sorgeupplevelser på ett bättre sätt, jämfört med om redogörelserna och analysen skulle presenteras separat. Därtill underlättar en sådan integration av resultat och analys förståelsen för mina slutsatser, samt skapar en tydligare och mer lättillgänglig läsning. Stundom har jag för att ge mer liv åt texten även valt att presentera ordagranna informantcitat, vars innebörd belyser det jag ämnar lyfta fram på ett ändamålsenligt sätt.

4.10 Forskningsetiska principer och andra etiska överväganden

Under en forskningsprocess aktualiseras ständigt olika etiska överväganden och dilemman, vilka man som forskare måste vara medveten om samt i möjligaste mån bör beakta för att resultatet skall kunna påstås vara etiskt försvarbart. Vissa etiska frågor går att beakta redan i forskningsprocessens inledande skede (Kvale & Brinkmann 2009). Sådana frågor har i detta fall t.ex. berört förutsättningarna för ett deltagande i denna studie, vilka informanterna informerades om då min deltagarfrågan skickades ut. Ett av kriterierna var att de skulle vara myndighetsförklarade, dvs. över arton år, då detta innebar att de själva besatt den totala rättigheten till att självständigt avgöra huruvida de var intresserade av att delta i studien eller ej. Ett annat ställningstagande som gjordes av etiska skäl var att minst ett års tid skulle ha förflutit sedan informanternas syskons bortgång, av anledningen att jag inte ville riskera att med mina intervjufrågor emotionellt utmana ett kvarlevande syskon som inte har hunnit erhålla en viss tidsmässig distans till det inträffade.

Det går även att se en förekomst av etiska dilemman kopplade till mitt val av undersökningsmetodik. Vid kvalitativa intervjuer erhåller man som forskare inte sällan högst privat information från sina informanter, vilken sedan måste hanteras på ett förtroligt och etiskt försvarbart sätt. I hanterandet av denna ofta komplexa situation går det att arbeta utifrån vissa etiska riktlinjer – såsom kraven på konfidentialitet, det informerade samtycket och ett övervägande av vilka konsekvenser som kan åtfölja ett deltagande i studien (Dalen 2008; Berg 2009; Larsson 2005 i Larsson, Lilja & Mannheimer 2005; Svenningsson, Lövheim & Bergquist 2003). Jag har tagit konfidentialitetskravet i beaktande genom att för mig själv i möjligaste mån anonymisera mina informanter, för att därefter förse dem med fingerande namn och inte medtaga sådana personliga redogörelser eller uppgifter som på något sätt kan härledas till intervjupersonens verkliga identitet. Det informerade samtycket, vilket bl.a. innebär att delge berörda personer information om studiens syfte (Larsson 2005 i Larsson, Lilja & Mannheimer 2005), gjordes redan vid mitt deltagarfrågorande, då jag även informerades om att ett samtycke till deltagande i min studie var högst frivilligt och inkluderade rätten att när som helst dra tillbaka sin medverkan. Ett annat viktigt etiskt ställningstagande har förelagat i övervägandet av huruvida fördelarna med att få en vetenskaplig tillgång till mina informanternas sorgeupplevelser har innehaft en större tyngd än sådana tänkbara negativa konsekvenser en medverkan kan få för dessa

personer (Berg 2009; Daneback & Månsson 2008 i Meeuwisse et al. 2008). Då det i dagsläget finns bristfälligt med forskning kring syskons sorgeupplevelser och samtliga av mina informanter har uttryckt en önskan om att fylla denna kunskapslucka, trots att detta har inneburit ett utelämnande av högst personliga erfarenheter och tankar, anser jag att fördelarna med min undersökning överväger potentiella negativa påföljder för de som har valt att delta. Detta kan t.ex. understödjas genom mitt val att inledningsvis sända ut informativa deltagarförfrågningar via mail, då detta har inneburit att mina informanter har haft möjligheten att ordentligt tänka igenom innebörden av ett deltagande innan de fattade sina beslut om att medverka (Wiles et al. 2006). Även den informant som jag fann via ett universitetssammanhang och som först tillfrågades muntligen, har via mail delgivits samma information som övriga deltagare. Dock går det ej att fråga det faktum att denna studie behandlar tunga frågor kring erfarenheter av sorg, och att ett deltagande därmed riskerar att väcka starka känslor eller återuppliva traumatiska minnen hos informanterna under och efter själva intervjusituationen. Detta kan t.ex. vara en av flera förklaringar till varför jag fick ett bortfall på ett par personer. Som tidigare nämnt har en svårighet med att genomföra de flesta av mina intervjuer via internet varit att jag som intervjuare inte har besittit några direkta möjligheter till att läsa av vilka reaktioner intervjufrågorna har väckt hos mina informanter. Ur ett etiskt perspektiv ser jag att detta har utgjort ett hinder för att som intervjuare kunna anpassa intervjusituationen efter sinnesstämningarna hos var enskild informant. Jag har under intervjuerna via mail eller MSN inte direkt kunna bemöta eventuella starka känslor hos de kvarlevande syskonen, utan enbart kunna förlita mig på deras skriftliga uttalanden om hur intervjusituationen upplevdes för dem. Trots att ett deltagande via internet har vissa fördelar bl.a. beträffande graden av anonymitet, är det vidare även viktigt att föra en etisk diskussion om huruvida detta intervjuforum av informanterna upplevs som tillräckligt privat eller ej (Sveningsson, Lövheim & Bergquist 2003). Vissa individer kan troligtvis känna sig tryggare med att delge sina sorgeupplevelser på detta vis, medan andra trots privata mailadresser måhända upplever internet som en relativt offentlig plats, vilket kan ha haft en inverkan på till vilken grad de har känt sig förtrogna med situationen (Sveningsson, Lövheim & Bergquist 2003).

Slutligen är det ur ett etiskt perspektiv angeläget att inom kvalitativ forskning diskutera forskarens roll och dess innebörd som ett främsta instrument i forskningsarbetet (Kvale & Brinkmann 2009; Swartz 2011). Det är oavsett insamlingsmetod viktigt att eftersträva ett uppnående av hög vetenskaplig kvalitet, vilket innebär att det resultat jag här väljer att presentera skall gå att betrakta som i högsta möjliga grad korrekt och representativt för mitt valda forskningsområde (Kvale & Brinkmann 2009). Enligt Wiles et al. (2006) förekommer alltid en risk för att informanterna upplever att deras redogörelser av forskaren tolkas på ett sätt som inte var avsett. Det kan ses som oundvikligt att jag som intervjuare i varierande grad tolkar den information jag får till mig utifrån mina egna förståelseramar, men för att undvika risker för snedvridning har jag bl.a. försökt att ställa förtydligande följdfrågor i de fall det har figurerat uppenbara oklarheter i mina informanters intervjuvar. Objektiviteten i forskningen riskerar enligt Kvale och Brinkmann (2009) även att påverkas av forskarens eventuella identifikation med sina informanter, exempelvis genom att man omedvetet tolkar all information utifrån informanternas egna synpunkter och perspektiv. Då jag själv besitter erfarenheten av att ha mist ett syskon går det att hävda att tendenser till ett starkt relaterande till mina informanter har utgjort en riskfaktor som hotar den vetenskapliga tyngden i min studie. Jag anser dock att denna faktor har motverkats genom att jag har beaktat min uppgift om att vara medveten om de subjektiva erfarenheter som på sätt och vis förenar mig med mina informanter samt de risker för påverkan som föreligger häri (Swartz 2011), och därtill har strävat efter objektivitet i mitt resultat.

4.11 Validitet, reliabilitet och generaliserbarhet

Oavsett val av forskningsmetodik är det som forskare eftersträvansvärt att stärka tillförlitligheten i det presenterade forskningsresultatet genom att försöka uppnå högsta möjliga reliabilitet och

validitet (Elofsson 2005 i Larsson, Lilja & Mannheimer 2005). Då ett mätande av validitet och reliabilitet kan göras på flera olika stadier har jag valt att här belysa några av de egenskaper hos min uppsats som bekräftar att den uppfyller dessa kvalitetskriterier. Inledningsvis har mitt val att utforma undersökningens upplägg samt stora delar av min intervjuguide utifrån studiens syfte och frågeställningar stärkt min studies *validitet*, med vilket t.ex. avses att jag genom mina intervjufrågor har undersökt det jag har avsett att undersöka (Kvale & Brinkmann 2009; Lilja 2005 i Larsson, Lilja & Mannheimer 2005; Dalen 2008). Som jag tidigare har belyst besitter jag en mycket djupgående och erfarenhetsbaserad förförståelse för mina informanternas livssituationer, och för att stärka validiteten i min studie har jag därför varit noggrann med att tydligt presentera mina ståndpunkter gentemot det fenomen jag undersöker (Dalen 2008), samt med att förhålla mig kritisk till det jag tycker mig se i analyserandet av min empiri. För att motverka ett snedvridet tolkande har jag även uppmanat min handledare att fylla en kontrollerande funktion, genom att vid behov ifrågasätta innehållet i mina resonemang (Kvale & Brinkmann 2009).

Det går vidare att diskutera *reliabiliteten*, dvs. tillförlitligheten och stabiliteten, i mitt forskningsresultat (Kvale & Brinkmann 2009), då jag genom användandet av en kvalitativ ansats snarare syftar till att belysa mina informanternas subjektivt präglade upplevelsevärldar än eftersöker beständiga mått på vad sorgen efter ett syskon kan innebära för det kvarlevande syskonet. För att ändå stärka min studies reliabilitet har jag t.ex. försökt att formulera tydliga intervjufrågor som inte lämnar utrymme för alltför skilda tolkningar av vad jag önskar få veta (Lilja 2005 i Larsson, Lilja & Mannheimer 2005). Det faktum att innehållet i min empiri till stor del överensstämmer med sådana resultat som tidigare mätningar av syskons sorg har kommit fram till genom ett användande av andra forskningsupplägg (se Tidigare forskning), stärker både validiteten och reliabiliteten i min undersökning, då trovärdigheten i mina resonemang blir bekräftad (Kvale & Brinkmann 2009; Lilja 2005 i Larsson, Lilja & Mannheimer 2005). Trots att sorgen är ett högst individuellt präglat sinnestillstånd går det alltså att urskilja vissa återkommande och nästintill universella mönster för hur sorgen i vissa avseenden påverkar kvarlevande syskons livssituation. Då jag har valt att använda mig av en kvalitativ forskningsmetod gör jag dock inte anspråk på att *generalisera* mitt resultat. Detta då jag har använt mig av ett litet och icke-slumpmässigt urval, vilket starkt anses begränsa möjligheten till generalisering (Larsson 2005 i Larsson, Lilja & Mannheimer 2005). Samtliga av mina informanternas situationer och upplevelser är högst unika samt kontextuellt präglade (Kvale & Brinkmann 2009), och därmed inte talande för hur alla människor skulle uppleva förlusten av ett syskon. Tack vare mina informanternas berättelser går det dock att skapa kunskap om vad förlusten av en syster eller bror *kan* innebära för det syskon som blir lämnat kvar.

5. RESULTAT OCH ANALYS

I detta uppsatskapitel kommer jag att redovisa mina informanternas reflektioner och redogörelser kring uppsatsens olika teman, samt de tolkningar och konklusioner som jag tycker mig ha kunnat göra med stöd av valda teoretiska begrepp och tidigare forskningsresultat. Inledningsvis skildras hur sorgen efter ett förlorat syskon på olika sätt kan påverka det kvarlevande syskonets livssituation. Därefter beskrivs informanternas upplevelser av bearbetningsprocessen, vilket åtföljs av det tema som behandlar de kvarlevande syskonens tankar om samt eventuella upplevelser av förändrande relationer och roller till familj, vänner och det avlidna syskonet. Det fjärde och avslutande temat berör omgivningens bemötande av den sörjande, samt hur sorgen kan gestalta sig i upplevda ensamhetskänslor hos det kvarlevande syskonet.

5.1 Sorgens ansikte

5.1.1 Upplevelser av och reaktioner på sorgen

I informanternas skildringar av de starka sorgupplevelsorna efter deras syskons bortgångar går det att uttyda både återkommande och generella samt mer individuella reaktionsmönster. Flera nämner den stora chocken som en tidig respons på dödsbeskedet och benämner deras sorgupplevelser som fruktansvärda, omöjliga att beskriva i ord och väldigt jobbiga.

”När hon dog, kändes det som halva jag dog. Hjärtat slets ut. En fruktansvärd mardröm som inte går att beskriva. Hela min identitet var halva hennes, hur konstigt det än låter. När hon inte fanns längre så var jag tvungen att finna en ny identitet, en ny ”Nina” och där bara ”Nina” fanns. Det var svårt och det tog tid att finna vem jag var, ibland är det fortfarande svårt, trots att det gått två år.”
(Nina)

Att den förändrade identiteten har betydelse för upplevelsorna av sorg tydliggörs i detta citat, vari Nina beskriver att hon efter sin systers bortgång var tvungen att bygga upp en ny identitet, där syskonet inte inberäknades i samma avseende som förr. Hon kan i sin utsago påstås ge uttryck för ett uppkommet s.k. identitetsbrott (Lennéer Axelson 2010), då hennes systers bortgång har inneburit att en del av hennes egna själv har gått förlorad. Enligt Forward och Garlie (2003) utmärks bearbetningens avslutande fas bl.a. av att den kvarlevande omvärderar sig själv, men det går även att tolka Ninas utsago som att detta behov av omprövning kan aktualiseras mycket tidigare i sorgprocessen. I enlighet med det Lennéer Axelson (2010) skriver uttrycker detta citat hur en stark förlust skakar om den sörjandes identitetsbild, och den nya rollen som kvarlevande syskon påtvingar även en ny identifikation som i många fall t.ex. kan tänkas leda till en identitetsdiffusion (Cullberg 2006), då det sörjande syskonet känner stark osäkerhet kring vad som skall bygga upp den nya identiteten. Det kan här vara av betydelse att se till denna påtvingade identitets relationella innebörd (Hammarén & Johansson 2009), dvs. att identiteten skapas i förhållande till något annat, t.ex. något man inte är. Trots att det kan anses finnas en logik i att man behöver förhålla sig gentemot något för att kunna definiera sig själv, kan det uppstå vissa svårigheter då det kvarlevande syskonet skall göra en sådan avmätning. Denna person är fortfarande syster eller bror till den individ som har gått bort, men är också ett sörjande syskon. Hur förhåller sig den person, som är ensamt syskon kvar i livet, till att helt plötsligt ha två motstridiga roller och identiteter? Är man ett syskon, som i sin identifikationsprocess förhåller sig till personer som *inte* har syskon, för att befästa sin identitet som just ett syskon till en individ trots att denna individ inte längre är i livet? Eller är man en person som plötsligt blir ensam barn i familjen, och som får se till personer som faktiskt har syskon, för att bekräfta just det faktum att man inte har ett syskon kvar?

Det går vidare att se att mycket av informanternas redogjorda upplevelser kongruerar med

resultaten från tidigare forskningsresultat (se Tidigare forskning). Ett par informanter uttrycker en kvarlevande känsla av en oerhörd tomhet och beskriver sorgen som både fysiskt och psykiskt smärtsam, vilket är en skildring av sorg som även görs i Cullbergs (2006) och Gyllenswärds (1999) texter. En av dessa personer är Sandra, som dessutom uttrycker hur syskonförlusten har inneburit en förlorad livsvilja. I redogörelserna från vissa av de informanter som förlorat sina syskon i en olycka omnämns en ledsamhet över att inte ha fått en möjlighet till att ta farväl av det avlidna syskonet, vilket kan tänkas vara ett möjligt uttryck för en upplevd separationsångest.

Några av de informanter som förlorade sin syster eller bror i sjukdom beskriver att sorgen för dem även har innefattat varierande långa traumatiska perioder innan själva dödsfallet. Sådana traumatiska faser innan dödsfallet kan sägas ha betydelse för hur det upplevdes när det väl inträffade. Fanny beskriver hur broderns allvarliga sjukdomstillstånd orsakade en så stark och beständig stressituation att det var svårt att begripa vad som faktiskt hände när hon fick dödsbeskedet. Att den starka stressen förstärkte den upplevda obegripligheten inför det inträffade skulle med stöd av Balks (1990) resultat kunna vara ett potentiellt uttryck för en sådan förvirring som kan komma att bli en tidig sorgereaktion vid en traumatisk förlust. Kristina uppger å andra sidan att hon p.g.a. sin broders livssituation delvis kände en lättnad när han gick bort, och att denna känsla i sin tur väckte skuldkänslor hos henne. I hennes fall tydliggörs hur också skuld kan uppstå som en reaktion på det inträffade. Cullberg (2006) beskriver hur sådana kontextrelaterade skuldkänslor gentemot den avlidna vanligtvis är mer eller mindre orealistiska, och i t.ex. Hogan och DeSantis (1994) studie levandegörs detta påstående genom några av dessa informanters skuld- och skambeläggande av sig själva för att inte ha kunnat hjälpa sina syskon från döden. Det intressanta i Kristinas fall föreligger i att hon i det här fallet utvidgar skuldbegreppet till att även gälla en sådan skuld som uppstår då man tycker sig se något positivt i det inträffade, vilket kan tänkas vara långt mer tabubelagt och svårerkänt än den typen av skuld eller skam som påtalas i Hogan och DeSantis (1994) resultat. Omständigheterna kring dödsfall ser alla olika ut, och frågan är om det inte finns fler sörjande individer som någon gång har slagits av liknande känslor, just p.g.a. av deras syskon hade försämrade tillstånd redan innan dödsfallen, men att dessa inte synliggörs på samma sätt, då det kan upplevas svårt att försvara ett sådant perspektiv? Kristinas upplevelser kan sägas exemplifiera att en sörjandes möjlighet till att se något positivt i det inträffade inte direkt behöver säga något om hur djup sorgen är, utan att sörjandet i sig är en mer komplex och mångfacetterad process än så.

Såsom Davies (1991), Balk (1990), Cullberg (2006) m.fl. konstaterar i sina vetenskapliga alster uppvisar även min empiri en stor individuell variation i hur sörjande reagerar på traumatiska förluster. Hos mina informanter var några vanligt förekommande första reaktioner efter dödsfallet chock, en oförmåga att ta in det inträffade, fysisk smärta, kraftig ledsamhet och förtvivlan.

”(...) alla grät och jag fick först panik och sprang ut där ifrån. Jag kommer ihåg att jag tänkte: är det såhär mitt liv ska se ut nu?! Kommer man aldrig att bli glad igen, kommer mamma och pappa aldrig mer skratta?” (Alexandra)

Precis som i andra forskningsresultat (Forward & Garlie 2003) beskriver informanterna också upplevelser av att tidigare ha befunnit sig i en dimma, vilket måhända kan ses som ett uttryck för hur den sörjande under reaktionsfasen börjar övergå från att befinna sig i total förnekelse och chock till att successivt tvingas ta in traumat (Cullberg 2006). I vissa intervjuvar beskrivs de första sorgereaktionerna som så starka och överkliga att det väcktes tvivel om man som kvarlämnad överhuvudtaget skulle överleva. Fredrik berättar hur han tidigt försökte intala sig själv att han var stark nog att hantera situationen och att detta i samband med den ålder han befann sig i ledde till att han började distansera sig från sin familj. I kontrast till detta uppges i ett annat intervjuvar hur det inledningsvis var föräldrarnas sorg och andra personers medömkan

som upplevdes vara det klart jobbigaste för det kvarlevande syskonet, då det väckte ett behov av att fortsätta vara duktig inför sin omgivning. Något annat som för andra informanter tidigt förvärrade sorgen var bemötandet ifrån omgivningen, som enligt dessa personer betedde sig märkligt och t.ex. stirrade utan att våga säga någonting till den sörjande. I dessa fall är det tänkbart att betrakta sorgereaktionerna som en interpersonell produkt. Det handlar här om ett ogillande av andra personers medömkan, då en sådan återgivning på det inträffade förstärkte ett behov hos det kvarlevande syskonet av att visa sig duktig och välfungerande, eller om en besvikelse över att omgivningen har valt att inte låtsas om det inträffade. Båda dessa upplevelser kan tänkas vara uttryck för exempelvis en självupplevd stigmatisering, då omgivningen i bägge fallen trots välvilja förhåller sig till det kvarlevande syskonet som något skört, vilket kan skapa känslan av att vara socialt stämplad (Helkama, Myllyniemi & Liebkind 2004), och ett påföljande behov av att tillbakavisa en sådan identitetsstämpling genom att t.ex. ständigt uppvisa ett välfungerande och ”duktigt” beteende.

5.1.2 Inverkan på den dagliga funktionen

På vilka sätt kan då sorgen efter ett syskon tänkas påverka den dagliga livsföringen? Mitt material uppvisar en variation beträffande vilken inverkan sorgen har haft på det kvarlevande syskonets dagliga funktion. Fanny beskriver hur hennes sömn- och matvanor alltid har fungerat som de skall, men att det har funnits en tvingande känsla av att hålla sig konstant sysselsatt. Fredrik uppger inte heller att den vardagliga funktionen har påverkats märkbart, utan att hans skolarbete t.o.m. förbättrades efter händelsen. Han nämner dock att perioden efter hans broders bortgång innefattade ett stort alkoholintag, men menar på att detta inte inverkade på hans liv under veckorna. Att han inledningsvis hanterade mycket av sin sorg genom att leva ut en destruktivitet präglad av alkohol och viss kriminalitet blev för honom ett agerande som behövdes för att han skulle komma framåt i sin sorgprocess. Kristina beskriver vid denna fråga ett ökat sömnbehov och sömnen som ett sätt för henne att undfly men samtidigt bearbeta traumat. Utifrån de flesta av de övriga informanterna går det att se att sorgen fick en markant negativt inverkan på dessa personers dagliga livsföring. Flera personer beskriver stora sömn- och matrelaterade svårigheter, som i vissa fall kvarlever än idag. Även den sociala funktionen uppges i ett fall ha blivit påverkad av sorgen, som då bl.a. orsakade vissa svårigheter med att vistas bland andra människor.

”De första två åren så var jag sjukskriven. Jag var helt orkeslös och apatisk och låg mest och tittade i taket. Kunde inte sova, inte läsa, orkade inte sköta om något hemma, tröståt. (...) Jag äter sömntabletter för att kunna sova, tabletter för depression och tabletter för ångest, men har ändå svårt att vara bland folk, så en sådan simpel sak som att handla är ett rent helvete. Det känns som man lever i ett ständigt inre kaos.” (Sandra)

Ett par av de informanter som förlorade sina syskon genom olyckor berättar vidare hur sorgen har inverkat på hur de numera kan uppleva starka obehagskänslor vid situationer som kan relateras till dödsfallet (t.ex. bilkörning eller båtliv).

Precis som för Balks (1990) informanter upplever alltså många av de kvarlevande syskon som har deltagit i min studie att deras dagliga funktion i olika avseende har försämrats som ett resultat av deras sorg. Detta gäller både sömn- och matrelaterade vanor. Dessa resultat bekräftar Cullbergs (2006) tanke om att den kris som förlusten av t.ex. ett syskon innebär i många fall kan ge upphov till en stark ångest som får sitt utlopp genom olika typer av psykosomatiska reaktioner, vilket i sig är ett konstaterande som kan tänkas underlätta utomstående identifikation av sorg - även i sådana fall då sorgen måhända inte till fullo erkänns av den drabbade. För Sandra kan ångesten betraktas som högst påtaglig och igenkännbar i hennes dagliga livsföring, men det är i empirin även möjligt att se förekomsten av fall där en eventuell sorgerelaterad ångest inte uppträder i form av rena ångestkänslor, men ändå kan tänkas ha inverkat på den dagliga livsföringen. För

t.ex. Fanny har sömn- och matvanorna som ovan redovisat inte försämrats i något avseende, men i hennes fall går det istället att ställa frågan om det tvingande behovet av att hålla sig ständigt sysselsatt är ett alternativt sätt för ångesten att göra sig påmind och bli utlevd. I Fredriks fall går det vidare att se att hans skolgång, till skillnad från hälften av informanterna i Balks (1990) undersökning, faktiskt förbättrades efter dödsfallet, men även hur en sorgerelaterad ångest istället kan få utlopp genom en mer åskådlig destruktivitet, i form av t.ex. ett kraftigt alkoholintag eller kriminella handlingar. Ett par andra informanter har konkreta situationer, såsom båtliv, som skapar ångestliknande känslor och leder till undvikande. Utifrån mina informanternas redogörelser och även t.ex. Balks (1990) resultat går det att konstatera vissa mönster i hur sorgen efter ett syskon kan inverka på den sörjandes dagliga funktion, även om sorgeupplevelsen fortfarande är individuellt präglad och således påverkar den dagliga funktionen på varierande sätt.

5.1.3 Utveckling, förändrad identitet och syn på sig själv

Då informanterna diskuterar hurvida de har utvecklats och förändrats på grund av sina sorgeupplevelser nämns i ett par fall ett uppmärksammande av närståendes enorma betydelse och vikten av att värna om varandra, samt insikten om att man som människa inte är odödlig. Annars föreligger en stor spännvid i hur informanterna resonerar i dessa frågor. Ett par personer anser inte att de har fått en förändrad syn på sig själva, utan att det faktum att de har lyckats genomleva förlusten av sina syskon snarare har stärkt dem i sig själva och sina tankar om hur de vill leva sina liv. Ett sådant stärkande kan exempelvis anses ha bidragit till en tydligt ökad självkänsla. Att erfarenheten upplevs ha stärkt dessa informanternas uppfattning om sig själva kan med stöd av Cullberg (2006) ses som en gynnsam utveckling under bearbetningens nyorienteringsprocess. Upplevelser av att ett bemästrande av traumat stärker den egna självbilden påträffas även i Gyllenswärds (1999) forskningsresultat, och frågan är om detta stärkande till stor del kan grundas i att ett bemästrande av sorgen inger känslor av att vara kapabel som person, då man redan har lyckats genomleva något av det mest smärtsamma som kan inträffa? Denna tanke får även stöd i Nilssons (1996) och Lennéer Axelsons (2010) resonemang om att upplevelser av vad man är kapabel till utgör en betydande del i utvecklingen av en individs personliga identitet.

I empirin framkommer dock tydligt hur förlusten av ett syskon kan få varierande effekter på det sörjande syskonets egen självbild. En informant, Kristina, belyser att sorgen även kan vara en bidragande faktor till en sviktande självkänsla. I sitt resonemang härleder hon bl.a. detta till det upplevda behovet av att vara ett exemplariskt barn till sina sörjande föräldrar.

”Så jag har fått bromsa mig själv lite för att jag känt att man varit nära att bränna ut sig. Jag vet inte om det har något samband eller... men jag har ju tänkt på det en del (...) att man liksom skall vara allt det där. Man skall leva upp till det där perfekta barnet för sina föräldrar, för att man tycker att de är värda det. Så ja, det är nog mycket när det kommer till mig själv, och som sagt, självkänslan att liksom ”duger jag som jag är?” och sådär. Det går väldigt upp och ner.” (Kristina)

En tänkbar förklaring till att sorgen å andra sidan kan tänkas orsaka en sviktande självkänsla är att de starka tankarna och känslorna kring en bror eller systems bortgång kan leda till att vissa kvarlevande syskon upplever vad Cullberg (2006) benämner som identitetsdiffusion, vilket t.ex. innebär en osäkerhet kring den egna identiteten. Osäkerheten i sig kan säkerligen ha olika grunder. Måhända bidrar identitetsförändringen, från att ha varit ett vanligt syskon till att bli ett sörjande syskon, till en upplevd osäkerhet om vem man egentligen är? Det är även tänkbart att osäkerheten kommer som en följd av att man påtar sig en mer ansvarsfull roll gentemot t.ex. sina föräldrar och en tillhörande, ofta orealistisk, föreställning om att man som kvarlevande skall vara så bra som möjligt för dessa personer, vilket belyses i Kristinas citat här ovan. Det är fler informanter som uttrycker att sorgen har förändrat dem i det avseende att de upplever ökade

ansvarskänslor i att finnas till hands för deras föräldrar och familjer, vilket är något som kommer att belysas ytterligare längre fram i uppsatsen.

Beträffande huruvida informanterna upplever sig ha förändrats som personer uppger flera att de inte direkt kan svara för vad som är effekter av förlusten och sorgen, och vad som kommer som ett resultat av andra omständigheter i livet, såsom exempelvis en ökande ålder. Det finns dock vissa informanter som kan peka på sådana förändringar hos sig själva som de tror kan härledas till deras personliga sorgeupplevelser. Bl.a. nämns då en ökad integritet samt en förbättrad kännedom och respekt för att alla människor upplever och hanterar sorg olika. Att p.g.a. sorgen få en upplevt förbättrad insikt i att alla människor sörjer olika är en utveckling som kan tänkas komma utifrån ett identifierande med sådana personer som även de har tvingats uppleva förlusten av en närstående. Trots att säkerligen ingen drabbad individ önskar sig tillhöra denna sociala grupp är det med stöd av Nilsson (1996) samt Hammarén och Johansson (2009) ändock tänkbart att det skapas en social identitet utifrån känslan av att besitta en sådan typ av stark upplevelse som sörjandet otvivelaktigt innebär, gemensamt med andra människor. I empirin redogörs även för hur förlusten kan bidra till en ökad försiktighet om det egna hjärtat, i och med den starka vetskapen om att det gör ont att förlora någon man älskar. Ett par informanter menar dessutom på att de inte längre upplever sig ha fullt ut lika "tokiga" och öppna personligheter som de hade innan dödsfallet. Utifrån empirin går det också att identifiera förekomsten av påtaglig stress. För Fanny har stresskänslorna, som i hennes fall kan härledas till en orolig uppväxt p.g.a. broderns tillstånd, varit ett beständigt problem som hon nu försöker lära sig att hantera. Då en person lever med en långvarig oro över sitt syskons välmående redan innan själva dödsfallet skulle det kunna vara så att den egna identiteten och självbilden formas av denna stress, vilken sedan består som en del av identitetsbilden även efter det att källan till all oro, dvs. syskonet, har gått bort. Då oron och stressen under en lång period har varit en ständigt närvarande del av t.ex. Fannys vardag och identitetsbild kan det vara svårt att betrakta den som kontextuell och kopplad till ett visst sammanhang (Hammarén & Johansson 2009), t.ex. syskonet, utan istället kan den stora påfrestningen tänkas ha fått en mer beständig inverkan på identiteten.

Det är ett par av de kvarlevande syskonen som kan se att deras traumatiska erfarenheter har lett till en ökad allvarsamhet, en upplevt större benägenhet till att "deppa ihop" och till att låta tankarna formas utefter ett negativt tänkande. En av dessa personer är Charlotte, som emellertid menar på att den tunga nedstämdheten och hennes upplevda ångestkänslor även har bidragit till att hon har blivit en starkare och mer mogen människa, som idag kan bygga upp en mer optimistisk syn på livet. I empirin förekommer det dock även fall som inte visar på samma konstruktiva återuppbyggnad efter den traumatiska syskonförlusten och dess verkningar. Ett exempel på detta är Sandra, som uppger att sorgen har föranlett att hon har förändrats totalt som individ. Hon beskriver att hon förr betraktade sig själv som en stresstålig, lättlärd och social person, som efter förlusten istället upplever inlärningssvårigheter och en ökad ilska eller irritation gentemot omgivningen, exempelvis då någon beklagar sig över småsaker. I sitt intervjuvar berättar hon även att hon idag upplever en ständig ångest och en önskan om att vara ifred, samt att hon lägger den största betydelsen i relationen till sin närmaste familj, men att sorgen ändå orsakar att hon inte orkar finnas till som mor för sitt barn på samma sätt som innan. Sandras berättelse visar på hur förlusten av ett syskon kan leda till en rollkonflikt hos det kvarlevande syskonet (Payne 2002, Nilsson 1996). I hennes fall uppstår en möjlig interrollkonflikt då hennes roll som sörjande syskon upplevs skava mot och försämra hennes roll som mor till sitt barn. Även om rollerna är kombinerbara i ett visst avseende, då hon faktiskt tvingas till att sörja och vara mor på samma gång, är det tänkbart att det uppstår mycket ångest då de två olika rollerna får en märkbart negativ inverkan på varandra.

Precis som Lennér Axelson (2010) skriver kan alltså förlusten av en närstående få en stark

inverkan på den sörjandes identitet, vilket tydliggörs i mina informanterns redogörelser av hur de upplever sig ha förändrats som ett resultat av sorgen. Det skulle kunna vara så att samtliga typer av förändringar är kvarlevande spår av den allvarlighet som förlusten av ett syskon innebär. Likväl som man som kvarlevande syskon kan uppleva att man genom traumat har blivit stärkt som människa, är det även tänkbart att den traumatiska erfarenheten får en ihållande negativ inverkan på den egna självbilden på sådana sätt som vissa av informanterna lyfter upp i sina intervjuvar.

Utvecklats på ett bra sätt?

Att identiteten såsom Lennéer Axelsson (2010) beskriver är under ständig förändring och kan utvecklas både positivt och negativt visar sig i hur sorgens präglade av identiteten har fått varierat positiva och negativa verkningar för studiens informanter. Några av informanterna uttrycker en klar övertygelse om att det inte går att finna något i sorgen som har gjort att de har utvecklats på ett bra sätt.

”Nej, jag har jättesvårt för det här resonemanget att sorg och jobbiga händelser kan utveckla oss positivt! Jag kan inte på något sätt se att det skulle ha gjort mig till en bättre människa än annars!” (Hanna)

En av flera tänkbara förklaringar till dessa kvarlevande syskons upplevelser av att sorgen inte i något avseende har bidragit till en gynnsam utveckling är att deras självbild fortfarande präglas av ett upplevt identitetsbrott med medföljande känslor av att inte känna igen sig själv (Lennéer Axelsson 2010). Från att t.ex. ha varit en optimistisk och mer trygg person besitter man nu karaktärsdrag, såsom t.ex. en beständig allvarsamhet eller starka tendenser till att känna irritation, som man inte till fullo kan identifiera sig med.

Majoriteten av de kvarlevande syskon som har deltagit i min studie uttalar dock att de ser att sorgen även har inneburit vissa positiva effekter för deras personliga utveckling. Bl.a. lyfts en känsla av att efter syskonförlusten innehålla ännu mer som människa, genom att man har fått en utökad förståelse för livets innebörd och med hjälp av sina erfarenheter kan bemöta andra personer i liknande situationer. Detta skulle kunna visa på en identifikation med dessa andra, som det kvarlevande syskonet kan sägas inneha en gemensam social identitet med (Nilsson 1996). Den sociala identiteten behöver i detta fall inte nödvändigtvis innebära att det kvarlevande syskonet har en direkt relation med andra personer i liknande situationer, utan att den sociala identiteten även kan byggas på en föreliggande likhetsaspekt i att kunna relatera till en upplevelse hos en annan individ, som inte till fullo kan förstås av någon som inte har tvingats genomgå samma sak. Förmågan att kunna ge andra sörjande ett bra bemötande kan således betraktas som till stor del byggandes på personliga erfarenheter, och den sociala identiteten blir i detta avseende relationell (Hammarén & Johansson 2009), men likväl signifikant för den egna självbilden. För Charlotte handlar det om en generellt mer optimistisk livsinställning, och uppskattning av sina nära och kära som om de vore gjorda av glas. Även i andra intervjuvar går det att se att förlusten av ett syskon kan bidra med en tydligare inställning till livet och de egna tankarna om att leva. En av dessa personer är Fredrik, som beskriver hur förlusten av hans bror på sätt och vis har förstärkt de föreställningar om livet som han hade redan innan brodern gick bort:

”Det liv jag lever idag är ett väldigt bra liv och som skraddarsytt efter mina tankar kring hur jag vill leva. *Min brors* (förf. ändr.) död har påverkat mitt liv på ett väldigt starkt sätt och jag har mycket svårt att tänka mig att det skulle se ut på samma sätt utan att olyckan hänt. På så sätt kan man nog se det på ett positivt sätt, även om jag givetvis skulle byta alltihop får att *min bror* (förf. ändr.) skulle få leva idag.” (Fredrik)

Varit en annan person idag?

En klar majoritet av informanterna tror att sorgen har påverkat dem så starkt att de hade varit en annan person idag om deras syskon inte hade gått bort. Detta faktum kan sägas levandegöra och bekräfta påståenden om att förlusten av ett syskon faktiskt innebär ett sådant trauma som skakar om det kvarlevande syskonets hela identitetsbild (Lennéer Axelson 2010).

5.2 Bearbetningen

5.2.1 Vändningen i sorgen

I belysandet av vissa aspekter av mina informanternas sorgbearbetning blev en eventuellt upplevd vändning i sorgen, dvs. en början till att återigen se ljus på livet efter den traumatiska förlusten, ett viktigt undertema. Detta understöds av Cullbergs (2006) krisstadiemodell, där en vändning till att under bearbetningsprocessen successivt börja blicka framåt efter att tidigare ha varit mer eller mindre ockuperad av traumat beskrivs vara av stor betydelse för den sörjandes anpassning till de livsförändringar som har föranletts av förlusten. Mina informanter redogör för olika intryck av huruvida en sådan vändning har inträffat. Detta kan troligtvis bero på att sorgen likväl här som i andra avseenden är en process som präglas av den individ som genomgår den, men kan även förklaras med att det har gått varierande lång tid sedan informanterna förlorade sina syskon, och därmed har kommit olika långt i sin bearbetning. Tiden har ju som tidigare konstaterats ofta haft en underlättande inverkan på omställningen efter den nya verklighet som ett dödsfall lämnar efter sig (Hogan & DeSantis 1994). En informant, Sandra, uppger sig ännu inte ha upplevt en sådan vändning i sorgen, utan för henne handlar det om att bemästra livet genom att ta en dag i taget. I empirin beskrivs vändningen i flera fall som en längre process, och det uttrycks även att det flera år senare fortfarande känns som att det går upp och ner.

Flera informanter uttrycker att ett stöd från vissa sociala system var avgörande för att kunna nå en vändning. För ett par av dessa handlade det främst om ett professionellt stöd. Hanna beskriver att hennes familj tilldelades en stödperson, i form av en präst, i samband med syskonets bortgång. För Hanna blev den regelbundna kontakten med denna präst något som underlättade bearbetningsprocessen, och hon nämner att en vändpunkt kom då prästen önskade att träffa henne själv för att på så sätt separera hennes sorg från den övriga familjens, vilket gav en viktig bekräftelse på att hon hade rätt till sin sorg och att den var hennes egen. Vidare upplever Fanny att hon kunde nå en vändning och en djupare förståelse för varför hon kände annorlunda känslor och vid denna tidpunkt fungerande som hon gjorde, då hon fick träffa en psykolog drygt fyra år efter hennes syskons bortgång. Betydelsen av stöd från professionella sociala system kan således betraktas som påtaglig i dessa intervjuvar. Cullberg (2006) menar på att kvalificerad hjälp kan vara behövligt i de fall övergången till en mer utåtriktad attityd tar avvikande lång tid, och i Forward och Garlies (2003) samt Davies (1991) studier gestaltas denna teori i vissa av deras informanternas stora behov av professionell hjälp. Med stöd av mitt material går det dock att ställa frågan om det inte är så att ett professionellt stödsystem även kan få en stor betydelse redan innan den sörjande upplever sig ha fastnat i sin sorg? Exempelvis fick Hanna tillgång till stödet från en präst redan i samband med hennes syskons bortgång, vilket tidigt underlättade hennes påföljande bearbetningsprocess. Vidare går det i empirin att identifiera andra typer av händelser och faktorer i livet som har varit bidragande till att vissa informanter återigen har kunnat se ljusare på livet. För t.ex. Emilia dröjde det länge innan hon upplevde en vändning i sin sorg, vilken inföll i samband med att hennes livssituation genomgick en viktig förändring.

”Det tog väldigt lång tid. Kanske ca 2 år, jag tog då examen och började arbeta. Jag har sedan min systers död känt en meningslöshet och hopplöshet, jag har haft svårt att hitta tillbaka till livet igen. Det är först nu som jag kan se ljuset igen. Men saknaden finns alltid där.” (Emilia)

5.2.2 Har åldersaspekten betydelse?

Då samtliga informanter var förhållandevis unga då deras syskon gick bort har även åldersaspektens eventuella betydelse för sorgupplevelsen diskuterats. Ett par informanter tycker sig inte se att åldern har haft en anseelig betydelse för hur de har upplevt sorgen, utan i dessa fall läggs en större vikt vid personlighetens betydelse för hanterandet av sorgen. Det går ändå att se att de flesta informanter har olika funderingar på huruvida sorgen upplevs annorlunda beroende på i vilken ålder den sörjande befinner sig. Medan vissa lägger större vikt vid inverkan av personliga egenskaper än vid ålder för hur sorgen har upplevts tillmäter alltså de flesta av informanterna åldern en betydelse för sammanhanget, varav det senare är något som också bekräftas av Davies (1991) resultat. I ett fall anses inte åldern ha betydelse för hur mycket man sörjer sitt syskon, men däremot förs resonemang om att man som ung ofta har en närmare kontakt med sitt syskon, vilket förändras senare i livet då man t.ex. skaffar egna familjer och bor på större geografiska avstånd från varandra. Detta resonemang skulle kunna förklaras med hjälp av Hammarén och Johanssons (2009) beskrivning om hur individen utifrån rådande kontexter upplever flera olika identiteter. När syskonen växer upp och skapar sig ytterligare identiteter, i att t.ex. vara partner till en person och fader till ett barn, är det således tänkbart att syskonidentiteten blir mer kontextuellt relaterad till de sammanhang då man huvudsakligen tänker på sig själv som ett syskon. När syskonen å andra sidan är yngre och tillhör samma kärnfamiljesystem är kanske syskonidentiteten en mer ständigt närvarande och täckande del av individens identitetsbild, vilken sedan genomgår en drastisk förändring när ens syskon dör. Precis som det tas upp i intervjuvären innebär inte detta att man som kvarlevande sörjer sitt syskon mindre när man är äldre, men måhända har man då generellt tillgång till fler betydande identiteter och relationer att luta sig emot när man t.ex. känner tvivel över sin egen självbild och skall bearbeta sin sorg.

Empirin innehåller även resonemang om att ungdomens ofta mer naiva och oerfarna förhållningssätt till livet och döden kan bidra till att ett trauma kan bli svårare att hantera som ung. I tidigare forskningsresultat berörs det faktum att unga människor generellt genomgår stora förändringar redan innan eventuella kriser uppstår (Gyllenswärd 1999; Davies 1991) och även om detta inte är något som direkt påtalas av mina informanter lyfts ändå ungdomstidens naivitet upp som en faktor som kan göra det svårare att hantera en stark förlust som ung. Likaså en annan informant, Fredrik, menar på att sorgereaktionerna måhända hade sett annorlunda ut idag, då personen i fråga anser sig ha mognat och blivit mer trygg i sig själv. Han beskriver den sorgelaterade utmaningen i att som ung tvingas föra en inre kamp, vilken uppstod av att han å ena sidan befann sig i en ålder då han ville frigöra sig från tryggheten i sin familj, och samtidigt förväntades söka sig tillbaka till denna p.g.a. sorgen.

”Den kom i en period av mitt liv när jag försökte bryta mig ur, och att då vara med om något som gör att man är förväntad att vara närmare sin familj är oerhört svårt och skapar en inre konflikt som är väldigt svårt att hantera.”
(Fredrik)

För Fredrik försvårades alltså hans strävan efter att utveckla nya identiteter av att sorgen skapade förväntningar på att han skulle söka sig tillbaka till sina familjerelationer – vilket kan ha bidragit till att han då upplevde en inre kamp och en eventuell identitetsdiffusion (Cullberg 2006).

Flera informanter ser att åldersaspekten har betydelse i det avseende att förlusten av ett syskon har fått en inverkan på relationerna i deras familjer. Hanna beskriver att hon i tidig ålder p.g.a. det inträffade fick ta ett större ansvar än hon troligtvis skulle ha behövt ta annars, samt att hennes relation till föräldrarna påverkades till den grad att hon på vissa plan kunde känna sig föräldralös. Även Kristina har erfarenheter av hur sorgen kan generera en ökad omtanke för föräldrarnas välmående, då hon som ung t.ex. aldrig genomgick en tonårsrevolt, just därför att hon prioriterade att vara snäll och inte ställa till med ytterligare svårigheter för sina föräldrar. Att

åldern för dessa kvarlevande syskon blev påtaglig i det avseende att de påtog sig eller pålades mer familjeansvar än vad som troligtvis annars hade varit fallet kan tänkas ha skapat vissa rollkrav (Nilsson 1996), då de egentligen lastades med för åldern stora uppgifter. T.ex. har Kristinas omtanke för sina föräldrar bidragit till att hon aldrig levde ut en tonårsrevolt, vilken möjligen skulle kunna ha föranlett en upplevd rollkonflikt hos Kristina (Payne 2002; Nilsson 1996), i just slitningarna mellan att försöka utgöra ett stabilt stöd för föräldrarna i deras sorg samtidigt som hon revolterade mot deras föräldraskap i syftet att frigöra sig.

5.2.3 Faktorer som har underlättat och försvårat sorgbearbetningen

Då informanterna fick redogöra för vilka faktorer i deras livssituationer som de upplevde hade haft en antingen positiv eller negativ inverkan på deras bearbetningsprocesser framträdde en konstaterbar komplexitet och variation i det sammanställda svarsresultatet. Majoriteten anger att stödet från olika närstående personer har varit det som främst har underlättat deras sorgprocess. För många har stödet funnits i relationerna till vänner och familj. För Fredrik blev det till vännerna som han först och främst vände sig efter syskonets bortgång, då flera av dessa vänskapsrelationer bl.a. försåg honom med viktigt stöd, umgänge och en gemenskap kring vissa intressen. För Hanna har det faktum att vissa vänner har varit med under hela sorgprocessen och därtill hade personliga anknytningar till det avlidna syskonet skapat en känsla av sammanhang, vilket har varit en faktor som har underlättat hennes bearbetningsprocess. Att vänskapsrelationer kan utgöra en underlättande faktor i kvarlevande syskons bearbetningsprocesser är vidare något som också bekräftas av redogörelser från Hogan och DeSantis (1994) informanter.

För flera av de kvarlevande syskonen har familjerelationerna haft en stor inverkan på bearbetningsprocessen, både i en positiv och i en negativ bemärkelse. Enligt ett par informanter har stödet från familjen varit den faktor som tydligast har underlättat deras bearbetningsprocesser. Det kan då handla om att man inom familjen har kommit varandra närmare, och att man tillsammans delar på många upplevelser och minnen efter det avlidna syskonet. För ett par informanter har ett viktigt stöd funnits i deras kärlekspartners, och för Sandra har en underlättande faktor förelegat i en stark och ömsesidigt förstående relation till den familj som också förlorade en familjemedlem i samma olycka som hon själv förlorade sitt syskon. Vidare beskriver Nina hur sällskapet av och trösten från hennes hund har varit en högst betydelsefull faktor i hennes bearbetning. Att även ett husdjur kan anses utgöra en viktig och central stödfunktion i det kvarlevande syskonets liv bekräftas av tidigare forskningsresultat (Hogan & DeSantis 1994), och kan således vara ett exempel på att det vid ett tillvaratagande av stöttande relationer i det kvarlevande syskonets inte enbart behöver röra sig om mänskliga sådana.

Det finns dock informanter som å andra sidan upplever att deras familjerelationer har haft en försvårande effekt på deras bearbetningsprocesser. Detta uttrycks bl.a. genom att man som kvarlevande syskon kan känna en beständig oro över familjens välmående och en stor benägenhet till att påta sig mycket ansvar, i syftet att skona de andra i familjen. För vissa har bearbetningsprocessen präglats av en vilja att vara stark inför de övriga familjemedlemmarna, samt en ovilja att tynga dem ytterligare med sin egen sorg.

”Jag har velat vara stark inför min familj och inte tynga dem med min sorg, för de har det så jobbigt ändå. Mår jag dåligt så mår ju de ännu sämre, för då oroar de sig för mig...” (Nina)

Det går att konstatera vissa likheter i mitt och Hogan och DeSantis (1994) resultat beträffande familjens inverkan på bearbetningsprocessen, vilken har beskrivits som både positiv och negativ. Både mina och deras informanter lyfter hur stödet inom familjen har varit av oerhört stor

betydelse för genomlevandet av sorgen. För Sandra har till och med ett sådant stöd och en ömsesidig förståelse funnits i hennes relation till den andra familj som också drabbades i och med samma olycka som hon själv. De avseenden där familjen istället upplevs ha haft en försvårande inverkan på det kvarlevande syskonets bearbetningsprocess visar i min empiri på ett mönster som innefattar ett starkt beskyddande av och oro över familjernas välmående, vilket informanterna främst har pålagt sig själva. Detta till skillnad från Hogan och DeSantis (1994) resultat, där de kvarlevande syskonen istället beskrev förekomsten av ett starkt skuldbeläggande av varandra inom familjen och där många försvårande känslor således istället pålades av andra. En underlättande faktor som identifierats i denna studie men som inte tycks vara lika omnämnt i samma utsträckning i här använda tidigare forskningsresultat är stödet från en kärlekspartner. Denna typ av relation kan dock anses fylla en rätt självklar stödfunktion och en möjlig förklaring till varför denna underlättade faktor lyfts upp som så pass central i mitt material kan vara en högre genomsnittsalder på mitt urval jämfört med den lägre i t.ex. Hogan och DeSantis (1994) forskningsresultat.

Innehållet i intervjuvaren visar även på ett behov av stöd från andra sociala system än familj och vänner. Hanna, som tidigt fick tillgång till det professionella stödet från en präst, lyfter detta som en högst underlättande faktor i hennes bearbetningsprocess. Det går även att se att vissa informanter har saknat erbjudanden om professionella stödinsatser, och att denna avsaknad av ett forum för ventilation av sin sorg har utgjort en försvårande faktor då de har bearbetat sorgen. En tillgång till professionella sociala stödsystem har följaktligen en konstaterbart viktig funktion att fylla i de fall den sörjande önskar ett sådant stöd, vilket även bekräftas av Hogan och DeSantis (1994) forskning, då avsaknaden av ett sådant forum till och med kan komma att bli en direkt försvårande faktor i sorgbearbetningen.

Andra faktorer som många av informanterna väljer att lyfta fram som väldigt negativa är starka ensamhetskänslor och ett bristfälligt bemötande från omgivningen. Alexandra ser att det i dagens samhälle överlag är ovälkommet att öppet uppvisa en stark ledsamhet. Nina har från utomstående personer upplevt en oförståelse inför att det faktiskt är traumatiskt att förlora ett syskon, i och med att det ”enbart” handlar om ett syskon. Det bristfälliga bemötandet har för vissa informanter visat sig genom att utomstående personer har uttryckt starka åsikter om hur man som sörjande skall hantera och bearbeta sin sorg. Att som icke-drabbad anse sig besitta vetskapen om hur sorg lämpligen skall uttryckas beskrivs också i Hogan och DeSantis (1994) material som tendenser i bemötandet från närliggande sociala system som kan utgöra en försvårande faktor i den sörjandes bearbetning, vilket kan anses påvisa vikten av breddade kunskaper om att sorg är en individuellt präglad upplevelse och process. Det har för några informanter även handlat om att människor i den egna närheten har försvunnit efter dödsfallet, eller har slutat att prata om den bortgångne i rädsla för att återuppväcka traumatiska minnen.

”Många människor slutade efter en tid att prata om min syster, precis som att jag hade glömt och gått vidare redan. Många är rädda för att prata om det som hänt för de tror att de ska riva upp sorgen igen. De förstår inte att den alltid finns där. Jag har känt mig oerhört ensam i min sorg och det har försvårat min sorgbearbetning.” (Emilia)

För ett par informanter har bearbetningsprocessen underlättats av förvärvsarbete samt möjligheten till annan sysselsättning, och även i Forward och Garlies (2003) studie framkommer hur rutinmässiga aktiviteter kan vara ett sätt för den sörjande att fokusera på annat än det upplevda traumat. Många av mina informanters ytterligare exempel på underlättande faktorer påträffas även i Hogan och DeSantis (1994) forskningsresultat. En sådan identifierad hjälpande faktor beskrivs vara olika intressen hos det sörjande syskonet. Att sysselsätta sig med musik eller underhålla sitt personliga intresse för självläkning är några ur empirin hämtade exempel på sådana

intressen som kan anses ha en underlättande inverkan på bearbetningsprocessen, och som överensstämmer med redogörelserna från vissa av Hogan och DeSantis (1994) informanter. En annan i både min samt Hogan och DeSantis (1994) empiri redovisad underlättande faktor har varit att på olika sätt ventilerar sorgen och saknaden efter sina döda syskon. Nina bedömer sig ha blivit personligt hjälpt av att ha uttryckt sin sorg i ord, vilket har resulterat i både dikter och blogginlägg som berör hennes syster, och Emilia ser stora fördelar med att exempelvis via internet skapa kontakt med andra sörjande syskon. Det skulle kunna finnas flera förklaringar till varför uppsökandet av individer med motsvarande sorgeerfarenheter kan fylla en underlättande funktion. Dels innebär ju detta en möjlighet till en upplevd gemenskap kring den sociala identitet som sörjande syskon. Dels är det måhända av stor vikt att kunna känna att det finns personer som upplever samma typ av stigma som en själv, och därmed kan inge en känsla av normalitet i sorgeupplevelserna (Goffman 1963), vilket omgivningen enligt mitt material tenderar att misslyckas med. Även i Gyllenswärds (1999) samt Forward och Garlies (2003) resultat motiverades sökandet till individer med liknande erfarenheter av att sådana personer innehade en mer genuin förståelse för det kvarlevande syskonets situation.

En ytterligare faktor som baserat på intervjuvaren istället har varit försvårande för informanternas återuppbyggnad är t.ex. skam över de egna känslorna inför det inträffade. Den försvårande förekomsten av skamkänslor kan identifieras i både mitt samt Hogan och DeSantis (1994) material, men trots konstaterandet av en sådan likhet väcker dessa resultat också frågan om skammen kan baseras på olika grunder? För Hogan och DeSantis (1994) informanter handlade det huvudsakligen om skam över att inte ha kunnat vara det avlidna syskonet behjälplig, medan mitt resultat visar att det även kan handla om motstridiga känslor inför dödsfallet, i och med en skambelagd förmåga att inte bara se negativa utan även positiva aspekter i det inträffade.

5.3 Relationer, roller och tankar om...

5.3.1 Föräldrar och familj

Det finns de informanter som anser att relationerna och rollfördelningen i deras familjer inte har förändrats efter dödsfallet, medan de flesta istället kan se att en sådan förändring faktiskt har skett. Många uttrycker såsom tidigare berörts ett ökat ansvarstagande gentemot familjen, och då framförallt de sörjande föräldrarna. Ett par informanter betonar att detta agerande inte är ett resultat av att någon har krävt det, utan att det har grundats på egna känslor av att behöva vara stark inför föräldrarna. Såsom Rosen och Cohen (1981) resonerar kan den starka sorgen resultera i att en drabbad förälder måhända inte orkar upprätthålla sin funktionella föräldraroll fullt ut, vilket skulle kunna förklara varför många kvarlevande syskon pålägger sig själva behovet av att ta ett ökat ansvar för familjemedlemmarnas välbefinnande. För t.ex. Charlotte visar sig detta i att hennes förälder har blivit mycket skörare efter syskonets bortgång, vilket gör att Charlotte själv måste vara mer vaken i hur hon bemöter föräldern och därmed ständigt går på tå. Även Sandra beskriver målade hur syskonförlusten har resulterat i känslor av att framom sin egen sorg behöva vara stark, stödjande och hänsynstagande i förhållande till föräldrarnas sorg.

”Och det är mina föräldrar som ringer mig och gråter, medans jag själv får gråta på nätterna i min ensamhet så man inte belastar någon annan.” (Sandra)

Måhända kan Sandras val att inte dela med sig av sina starka ledsamhetskänslor till sina föräldrar vara ett försök till att skydda föräldrarna och i nästa steg sig själv från ytterligare smärta, då det med stöd av tidigare forskningsresultat (Forward & Garlie 2003; Gyllenswärd 1999; Hogan & DeSantis 1994) är tänkbart att föräldrarnas ökade lidande även skulle komma att förstärka det kvarlevande syskonets lidande. Då förlusten av ett syskon innebär uppkomsten av en ny, sörjande identitet kan det på ett omedvetet plan tänkas råda viss osäkerhet i hur man skall axla en plötsligt

tillkommen roll som kvarlevande syskon i familjen, vilket kan skapa en rollambiguitet (Payne 2002), som bl.a. visar sig i att man påtar sig ett sådant ansvar för familjens välmående som i vanliga fall tillfaller föräldrarollen.

Det finns även informanter som känner att de efter förlusten har fått en viktigare roll för sina föräldrar. Detta beskrivs dock inte bara som något positivt, utan ibland kan ett från föräldrarnas sida ökat behov av att överbeskydda det barn som de har kvar kännas väldigt kvävande och begränsande för det kvarlevande syskonet, som även måste axla deras oro. Det kvarlevande syskonets upplevda identitet som just kvarlevande kan tänkas bli väldigt påtaglig och förstärkt när föräldrarna uppvisar ett sådant beteende, och denna del av individens självbild kan därmed komma att dominera den rolluppsättning (Payne 2002), och de relationer som man har till övriga familjemedlemmar efter dödsfallet.

Många av informanterna upplever vidare att relationerna i familjen har förbättras i det avseende att deras syskons död har fört de kvarlevande medlemmarna närmare varandra. Häri nämns både relationerna till föräldrar, andra syskon, egna barn och kärlekspartners. I många fall kan de mer nära relationerna sägas bygga på ett ömsesidigt delande av minnen och saknad efter den avlidne, samt ett gemensamt besittande av upplevelser som ingen utomstående kan förstå. Detta har enligt vissa informanter i sin tur ofta bidragit till ett djupare och mer kvalitetsmässigt umgänge. Bl.a. beskrivs hur föräldrarna i ett fall har kommit att bli några av det kvarlevande syskonets allra bästa vänner. Ett par informanter uppger också hur de starka familjebanden i positiv bemärkelse har bidragit till att deras egna barn har fått mer närvarande morföräldrar än vad som annars kan anses vara vanligt i dagens Sverige. Känslorna av att inom familjen ha kommit varandra närmare kan dock även innehålla vissa negativa aspekter, i form av ökade bindningar och emotionella beroenden. T.ex. upplever inte Kristina bara den starka relation till sin egen familj som något positivt, utan även som något skrämmande och utlämnande, då hon lever med vetskapen om att dessa viktiga personer inte kommer att finnas i hennes liv för alltid.

”Jag kan ju få sådan här nästan panikångest (...), att det skulle hända mina föräldrar någonting. Och det kan jag ju tänka fortfarande, så här ”vad sjutton gör jag om det händer dem något? Hur hanterar jag det då?” (Kristina)

Den välkända tanken om att delandet av en traumatisk upplevelse kan föra människor samman är alltså något som bekräftas av de förändringar som vissa av informanterna har upplevt beträffande sina familjereaktioner. Det är här svårt att uttala sig om huruvida det även har inneburit förändrade roller inom familjen, eller om sorgen har fört medlemmarna närmare i de roller de hade innan dödsfallet. Oavsett är det möjligt att se att de fördjupade relationerna och den högre kvaliteten på umgänget delvis kan vara ett resultat av att familjekontexten blir en sådan social scen (Goffman 1959/2009), där samtliga deltagare, dvs. de sörjande familjemedlemmarna, väljer att uppvisa ett ömsesidigt stödjande beteende gentemot varandra. Det är vidare tänkbart att den mer sammanhållna familjen utgör en vad Goffman (1959/2009) benämner som bakre region, dvs. ett forum för det kvarlevande syskonet att uppvisa ett mer naturligt sorgebeteende i sällskap med personer som delar samma upplevelser, minnen och saknad efter den avlidne. Att denna gemenskap kan bli så stark att ett framtida upphörande upplevs som skrämmande exemplifieras med Kristinas citat, där det påvisas hur en väldigt nära relation till exempelvis föräldrarna kan komma att utgöra en oerhört viktig del av det kvarlevande syskonets identitet.

Även beträffande syskonrelationerna anser några informanter att förhållandena i den egna syskonskaran har genomgått vissa förändringar. För Fredrik har förlusten av det yngre syskon som åldersmässigt låg honom närmast i syskonordningen varit väldigt påtaglig, då det dröjde till en mer vuxen ålder innan det kunde byggas en syskonrelation på sådant som han hade gemensamt med sitt andra, nio år yngre syskon. Även om Fredrik i sin roll som det äldsta

syskonet inte fick en förändrad position i syskonskaran är det ju därtill ofrånkomligt att han länge har format sin identitetsbild efter en roll som storebror till fler personer än som är i livet idag. Alexandra lyfter upp den markant stora förändringen i att efter dödsfallet vara det enda syskonet kvar i livet. För det kvarlevande syskonet kan denna omställning tänkas framtvunga en ny typ av identitet och roll i familjen, då man t.ex. går från att tidigare ha varit två syskon i familjen till att helt plötsligt vara ensamt syskon kvar. En sådan drastisk omställning skulle kunna orsaka en identitetsdiffusion (Cullberg 2006), då man helt plötsligt har en ny identitet och position i familjesystemet att förhålla sig till, och även kan tänkas ha en stark inverkan på den personliga identiteten och det kvarlevande syskonets värdering av sig själv (Nilsson 1996; Lennéer Axelson 2010). Vidare går det att ställa frågan om det för det syskon som blir ensamt kvar kan uppstå en rollkonflikt, eller mer specifikt en konflikt mellan roller (Payne 2002; Nilsson 1996), då rollen som syster eller bror inte upplevs vara förenlig med den nya rollen som ensam barn. Troligtvis är det omöjliga ställningstagandet mellan dessa olika roller något som individen successivt lär sig att förhålla sig till, men som kan tänkas upplevas nog så starkt innan den sörjande har lärt sig att acceptera det inträffade. Då man som ensamt kvarlevande syskon måhända inte heller upplever någon av dessa roller vara till fullo kongruent med hur livet faktiskt ser ut efter dödsfallet, går det även att se att det kan uppstå viss rollambiguitet (Payne 2002). Detta då individen skall bemästra rollen av att i ”teorin” fortfarande vara någons syskon, men i ”praktiken” inte har möjlighet att leva ut denna roll.

5.3.2 Vänner

På vilka sätt kan det kvarlevande syskonets vänskapsrelationer tänkas bli påverkade av sorgen? Det är några som upplever att deras vänskapsrelationer inte har påverkats märkbart av det inträffade, mer än att det har resulterat i viktiga insikter om vilka vänner som alltid är att räkna med. Det ovillkorliga stödet från dessa vänner har lett till fördjupade vänskapsrelationer och starka vänskapsband, vilka värderas väldigt högt av berörda informanter. Den stora betydelsen i att ha tillgång till vänner som besitter förmågan att ge ett ovillkorligt stöd bekräftas även av Balks (1990) och Hogan och DeSantis (1994) resultat. Egenskaper hos dessa vänner som har lyfts upp som viktiga och uppskattade av mina informanter är bl.a. en vilja att tala om det bortgångna syskonet, samt ett besittande av förmågan att på ett meningsfullt sätt även tillgodose den sörjandes behov av att göra mer vardagliga saker.

Hanna kan se att relationerna till hennes vänner inte har förändrats avsevärt, men att eventuella förändringar snarare beror på en efter dödsfallet ökad allvarsamhet hos henne själv, än på vänskapsrelationerna i sig. Detta kan bl.a. gestalta sig i avundsjuka och ett visst tillbakadragande när bekanta talar om sina egna syskon och sådana aktiviteter som dessa syskon gör tillsammans. I empirin beskrivs även hur erfarenheterna av en närståendes sjukdom och död kan generera vissa annorlunda känslor, då andra personers mer ”triviala” problem kan upplevas som kontraster till de egna och inge en känsla av att leva i olika verkligheter. Att vänners verkligheter ibland kan upplevas som ytliga och skavande mot de egna är något som också framkommer i liknande former i Davies (1991) och Balks (1990) studier. Förutom att detta kan bero på att den sörjande upplever sig ha erhållit en ny livssyn som inte till fullo är kongruent med som många vänner besitter, skulle ett sådant skavande även kunna förklaras med att den sörjande upplever en rollkonflikt mellan den mer bekymmersfria roll som individen hade i relationen till sina vänner innan syskonets bortgång, och den sörjande roll som individen besitter efter dödsfallet (Payne 2002; Nilsson 1996). En sådan rollkonflikt kan vidare tänkas bero både på en hos det kvarlevande syskonet självupplevd konflikt mellan roller (Payne 2002), i de fall denna individ ser den nya sorgepräglade rollen som oförenlig med den tidigare roll man hade i förhållandena till sina vänner, samt en intra-rollkonflikt (Payne 2002; Svensson 1992), då individens syn på sin egen roll i vänskapskretsarna plötsligt skiljer sig från vännernas syn på densamme.

Relationen till och rollen gentemot vännerna kan även genomgå förändringar som är styrda av den sörjande själv. Fanny anser att hon idag har goda relationer till sina vänner, men att vänskapsrelationerna oundvikligt har förändrats i vissa avseenden, då hon efter sitt upplevda trauma besitter erfarenheter som vännerna till fullo inte kan förstå. I detta fall är det inte vännerna som på något sätt har visat ett bristfälligt stöd, utan den sörjande som har valt att ta ett visst avstånd då stöd har erbjudits, p.g.a. en önskan om att inte dela med sig alltför mycket av sin sorg till sina vänner. Härigenom görs en åtskillnad mellan att objektivt kunna berätta att man sörjer, och att mer djupgående dela med sig av vad exakt det är man känner och tänker.

”Jag själv vill inte heller bli stöttad idag av mina vänner på det sättet. Men flera av dem har sagt att jag får gärna ringa om jag behöver prata. (...) Det känns för stort och jag vill inte häva ur mig allt. Jag pratar med dem fast på ett objektivt sätt. (...) Nånting är inlåst i mig själv och det känns så stort om jag skulle börja rucka på det att jag inte kan hantera känslorna när de väl kommer upp. Dessutom är jag medveten om att de inte kan förstå vad det är jag känner.”
(Fanny)

Att upplevelsen av att besitta erfarenheter som ingen kan förstå kan orsaka att det kvarlevande syskonet i vissa avseenden undandrar sig sina vänskapsrelationer är något som också bekräftar av Forward och Garlies (2003) samt Davies (1991) material. Att Fanny medvetet väljer att tala om sorgen med sina vänner på ett objektivt, men inte på ett subjektivt, plan skulle kunna vara ett exempel på hur individen kan anpassa sin vad dramaturgin benämner som personliga fasad gentemot omgivningen för att undvika att väcka anstöt (Johansson 1996). Frågan är dock om det i Fannys fall främst inte handlar om att undvika att väcka anstöt hos andra, utan snarare i den egna upplevelsevärlden? Just gällande rollen som sörjande är måhända vänskapsrelationerna i det här fallet av stor vikt i sådana mer beräknade sammanhang som enligt Goffman (1959/2009) kan benämnas som de främre regionerna, medan vännernas oförmåga att förstå sorgen orsakar att det kvarlevande syskonet trots allt inte väljer att uppvisa ett sådant mer naturligt sorgebeteende som är hemmahörande i de bakre regionerna, dvs. då individen inte behöver tänka på att uppträda på ett visst sätt (Goffman 1959/2009; Johansson 1996).

Flera intervjusvar påvisar dock hur det kan ske stora förändringar även på vänskapssidan som ett resultat av att syskonet avlider. Då handlar det ofta om att vänner har svårt att hantera den starka sorgen, vilket visar sig genom att de undviker att påtala det inträffade eller i många fall försvinner helt. Följande citat från Nina ger exempel på hur många vänner kan känna sig tafatta i hur de skall bemöta det kvarlevande syskonets sorg, men att denna okunskap kan visa sig på antingen ett respektfullt eller ett sårande sätt, beroende på hur den utomstående väljer att hantera situationen:

”De som stod kvar, hörde sig av och försvann inte när man såg dem på stan. En av mina vänner sa till mig: (...) ”jag vet inte riktigt hur jag ska bete mig mot dig, du måste säga hur jag ska vara och vad jag ska göra!” Det är det bästa hon kunde göra. För jag förstår om människor har svårt att veta hur de ska möta människor och sorg, de blir rädda och gömmer sig för att det känns obekvämt. Andra vänner som inte stod kvar, hörde aldrig av sig eller tog omvägar om man såg dem på Konsum... och när man försökte heja, såg de ner i marken och sprang...” (Nina)

Det finns sådana informanter som har tvingats uppleva ytterligare förluster av viktiga relationer, vilket exemplifieras i Ninas citat. Forward och Garlie (2003) belyser hur det kvarlevande syskonets upplevelser ofta kan vara präglad av en sådan ambivalens som föreligger i att inte vilja bli behandlad annorlunda p.g.a. sina sorgeerfarenheter, och att samtidigt sakna omgivningens erkännande av den smärtsamma erfarenhet som förlusten av ett syskon innebär. Frågan är om den ena behöver utesluta det andra? Då traumat blir en del av det kvarlevande syskonets identitet

skulle ett upplevt annorlundaskap och en självupplevd stigmatisering kunna komma att förstärkas då man som utomstående inte erkänner denna del av individen, utan istället väljer att negligera den. Måhända kan eventuella känslor av annorlundaskap därmed reduceras genom att man i vänskapsrelationerna påtalar det som har hänt? Det är fullt förståeligt att det kan vara svårt att hantera en annan människas sorg, men såsom Balk (1990) föreslår skulle de generella kunskaperna kring det goda bemötandet kunna breddas av att man främjar andra personers förmåga till aktivt lyssnande, vilket kan få den sörjande att känna sig sedd, hörd och bekräftad i sin sorg.

5.3.3 Det bortgångna syskonet

Hur tänker informanterna idag om sin bortgångna syster eller bror? Många uttrycker först och främst en stark saknad och längtan efter sitt syskon. I vissa intervjusvar beskrivs även hur mycket syskonen samt förlusterna av desamma har lärt informanterna, och att tankar om syskonens positiva livsinställning skänker mycket glädje till de kvarlevande syskonen i deras vardag. Ett par informanter uttrycker en känsla av att den bortgångne brodern eller system på något sätt fortfarande finns med dem. Fredrik talar ibland med sin bror, trots att detta inte görs med några starka förhoppningar om att brodern kan höra. Charlotte uttrycker i sitt intervjusvar en förhoppning om att någon gång få återse sitt syskon igen. Förekomsten av dessa två informanters förhållningssätt gentemot de avlidna påträffas också i Forward och Garlies (2003) forskning.

Baserat på vissa intervjusvar kan saknaden även skapa bitterhet över och en upplevd stark orättvisa i att syskonet inte fick leva. Charlotte, som förlorade sitt syskon p.g.a. en olycka, uttrycker en ledsamhet över att inte ha fått säga farväl. Vid tanken på den bortgångne väcks hos flera informanter funderingar på vem syskonet hade varit som person idag och hur livet hade sett ut om hon eller han hade fått leva. Att efter dödsfallet ha starka funderingar kring vem det avlidna syskonet hade varit idag är en sorgepåföljd som också lyfts upp i Gyllenswärds (1999) resultat, och kanske kan ett fantiserande om hur livet hade kunnat se ut även tänkas innefatta tankar om vem man själv hade varit som person om syskonet fortfarande hade fått leva? En informant, Hanna, belyser också hur man i samband med sina funderingar över hur livet hade kunnat se ut kan känna viss ilska på den person som har gått bort, just för att hon eller han inte lever längre.

”Jag kan fundera mycket på hur hans liv skulle ha blivit, vad han skulle ha gjort i olika skeden av livet. Vad vi skulle ha haft för relation till varandra, om han skulle ha haft barn som skulle ha varit mina barns kusiner och som jag skulle varit faster till. Känner sorg över vad mycket han missade i livet och vad vi missade tillsammans han och jag. Jag har varit och kan fortfarande vara arg på honom för att han dog, för att han satte sig på en överlastad båt och utsatte sig för den risken han gjorde, han som annars var så förståndig och skötsam. Jag är glad över att vi fick växa upp ihop, men sörjer mycket över att vi inte fick bli vuxna och gamla ihop.” (Hanna)

Enligt Forward och Garlie (2003) utmärks bearbetningsprocessens avslutande fas bl.a. av att fortsätta känna bandet till sitt syskon, vilket är en sammanlänkning som mina informanter redogör för på olika sätt - oavsett om det handlar om att ibland tala högt med den avlidna eller funderingar på hur livet hade kunnat se ut om syskonet hade fått leva. Detta skulle kunna visa på en klar beständighet i det kvarlevande syskonets personliga identitetsbild och i uppfattandet av sig själv som syskon till den bortgångne, vilket blir en del av det egna självet som döden inte rår på. Avslutningsvis är det av betydelse att lyfta upp det intressanta i att majoriteten av mina informanter uppger att de inte upplever några direkta skuld-känslor i förhållandet till sina avlidna syskon, vilket enligt tidigare iakttagelser annars kan vara en vanligt förekommande känsla vid sådana förluster (Balk 1990; Hogan & DeSantis 1994).

5.4 Omgivningens bemötande och en upplevd ensamhet

Detta fjärde och avslutande tema behandlar eventuella ensamhetskänslor som en konsekvens av sorgen, samt hurvida bemötandet från omgivningen upplevs vara präglad av en förståelse eller oförståelse inför sorgens innebörd. Temat har till stor del genomstrukturerat materialet i övrigt, men då dessa delar kan tolkas som så pass omnämnda och återkommande i informanternas beskrivna sorgsupplevelser anser jag att det ändå bör behandlas som ett eget avsnitt. Även inom detta tema uppvisas en stor variation. Ett par informanter upplever sig ha blivit bra bemötta i sin sorg. Enligt dessa personer har omgivningen på olika sätt visat en förståelse för att deras upplevelser är traumatiska och att det inte finns bestämda sätt för hur man som sörjande bör hantera ett sådant trauma. Dessa informanter uttrycker även en ödmjukhet inför vetenskapen att det kan vara svårt att veta hur man lämpligen bemöter en människa i sorg, då upplevelserna och reaktionerna på en stark förlust är individuellt präglade.

Kristina uppger sig tidigare ofta ha låtit bli att delge andra sina sorgerfarenheter i syftet att skydda omgivningen och reducera risken för obekväma stämningar, då förlägenheter i nästa steg kunde skapa obehagskänslor hos henne själv. Återigen skildras alltså valet att i vissa sammanhang inte dela med sig av sin sorg i ett försök till att undvika att väcka anstöt (Johansson 1996). Precis som Kristina beskriver riskerar ett påtalande av sorgen att skapa viss förlägenhet, vilken även blir upp till den sörjande själv att hantera (Helkama, Myllyniemi & Liebkind 2004). Genom att i vissa sammanhang undvika att delge andra sin sorg, undslipper den sörjande skapandet av obekväma stämningar och således att känna sig obekväma i sig själv. Det är även tänkbart att valet att inte påtala sorgen i förlängningen handlar om ett sätt att reducera eventuell självupplevd stigmatisering. Förlusten av ett syskon kan trots allt sägas vara en tämligen ovanlig erfarenhet att besitta som en förhållandevis ung person, vilket gör att ett påtalande av denna sorg i vissa sammanhang kan framställa det kvarlevande syskonet som annorlunda än övriga aktörer (Goffman 1963).

De flesta av informanterna uppger dock att de överlag ha bemötts av mycket oförståelse inför deras sorgesituation. Detta kan tänkas påvisa att sorg inte betraktas som ett normaltillstånd, eller "en allmän lag" (Johansson 1996), i dagens rådande samhällskontext. Oförståelsen har med stöd av empirin bl.a. gestaltat sig i att vissa har uppvisat ett märkligt beteende i närheten av den sörjande, alternativt undviker att påtala det inträffade överhuvudtaget. En självupplevd stigmatisering kan tänkas bli aktualiserad hos kvarlevande syskon då utomstående börjar bete sig märkligt eller helt undviker personen efter dödsfallet. Även då utomstående bemöter den sörjande, men väljer att undvika att benämna det inträffade och således avhåller sig från en del av den sörjandes faktiska identitet, kan det troligtvis uppkomma känslor av att det som individen har gått igenom inte är att betrakta som "normalt", då det sällan uppstår några svårigheter för människor med att påtala sådant som känns fullt naturligt för oss. Kvarlevande syskons sorgsupplevelser av att vara annorlunda är därtill något som har konstaterats även i flera tidigare forskningsresultat (Forward & Garlie 2003; Davies 1991; Balk 1990; Hogan & DeSantis 1994).

Några av de informanter som har förlorat sitt syskon p.g.a. sjukdom har från andra bemötts av tankar om att dödsfallet bör ha varit en lättnad, eller att sorgen är mindre påtaglig för dessa sörjande, med hänvisning till syskonens tillstånd innan de gick bort. En av informanterna upplevd oförståelse inför sorgens innebörd kan hos många utomstående dessutom gestaltas genom en tro om att det kvarlevande syskonets sorg inte är aktuell om det inte visar sin ledsamhet öppet, eller att man som drabbad skall hantera sin sorg på ett visst sätt. Det kan även visa sig i föreställningar om att sorg är ett tillstånd som successivt skall avta och efter en viss tid försvinna helt. Flera intervjuvar betonar det viktiga i att vara införstådd med att sorgen och saknaden efter den avlidna system eller brodern aldrig någonsin kommer att försvinna eller gå över, utan att det är något som de kvarlevande får lära sig att hantera och leva med.

”De flesta tror att sorgen bleknar, att bara för att man inte gråter längre så är man inte ledsen liksom.” (Alexandra)

Innebörden i Alexandras citat skulle kunna relateras till Nilssons (1996) resonemang om att en individs roll är bestående av olika förväntningar som riktas mot individen i vissa sociala sammanhang. Måhända förväntar sig omgivningen därmed att den sörjande rollen skall uttryckas med öppen ledsamhet, men om så inte är fallet istället får uppfattningen att det kvarlevande syskonet inte längre sörjer. Rollen som sörjande kan tänkas vara betraktad som sammanhörande med antagna ”regler” om och förväntningar på hur sorg bör uttryckas (Svensson 1992; Nilsson 1996), och i de fall det kvarlevande syskonets agerande inte är kongruent med dessa förväntningar antas denne ha kommit över syskonförlusten. Troligtvis kan detta bero på en oförmåga hos många personer som själva inte besitter liknande erfarenheter att till fullo förstå att sorgen för alltid lever kvar som ett ärr som aldrig försvinner, men som den sörjande successivt lär sig att leva med, vilket är något som betonas av både av Cullberg (2006) och av mina informanter.

Det går även att nyttja rollbegreppet för att skapa förståelse för att det kvarlevande syskonet har olika sociala roller beroende på i vilken social kontext denne befinner sig (Goffman 1959/2009; Payne 2002), och således kan känna stark sorg även om det utåt sett inte verkar så, vilket troligtvis är fallet i de sammanhang då syskonet inte upplever sin gällande roll vara förenlig med ett utlevt sörjande. Enligt Goffman (1959/2009) formas alltså individens framträdande för att passa in i den samhälleliga kontext där det uppvisas, och därmed kan individens agerande ibland tänkas vara mer präglad av gällande samhällsvärden än av individens beteende i övrigt. Sorg kan anses vara ett tillstånd som inte gärna diskuteras öppet i dagens samhälle, och med tanke på att den sörjande lever i en kontext med sådana normativa värderingar skulle det inte vara otänkbart att personen medvetet väljer att inte delge denna sörjande del av identiteten, just för att undvika att betraktas som normativt avvikande.

Några informanter anser att en oförståelse inför deras situation även har visat sig hos professionella representanter från olika myndigheter. Det kan då handla om att ha fått ett bristfälligt bemötande på akutmottagningen där syskonet avled eller tidiga påtryckningar från Försäkringskassan om att återgå till arbete, med motiveringen att sorg inte räknas som en sjukdom. Flera av de kvarlevande syskonen beskriver också en känsla av att den egna sorgen har blivit stående i skuggan av deras föräldrars sorg. Mycket av detta tror de grundas i utomståendes tankar om att förlusten för dem ”enbart” har inneburit ett förlorande av en syster eller bror, vilket förväntas vara lättare att återhämta sig ifrån.

”Samtidigt så fick jag känslan av att alla tyckte mest synd om mamma och kanske pappa. De hade ju förlorat ett barn... Jag hade bara förlorat ett syskon... Min sorg var inte lika acceptabel och det gjorde ont och jag kände mig ännu mer ensam.” (Nina)

En självupplevd stigmatisering eller känsla av att vara annorlunda behöver alltså inte enbart förstärkas av att andra undviker det inträffade, utan även när de faktiskt bemöter sorgen men då gör det med en sådan påtaglig oförståelse att det istället kan upplevas som kränkande för den sörjande individen. Detta kan exemplifieras med de informanter som har fått höra att deras syskons bortgång bör ha varit en lättnad för dem, med hänvisning till att syskonen befann sig i ett sjukdomstillstånd innan dödsfallet, eller att Försäkringskassan inte anser att den starkt sörjandes tillstånd går att betrakta som en sjukdom. Att som kvarlevande syskon vidare bli bemött av tankar om att dödsfallet ”enbart” har inneburit förlusten av ett syskon kan tänkas påvisa att syskonrelationen ofta inte tillmäts lika stor betydelse som andra relationer inom familjen, såsom mellan förälder och barn. En informant, Kristina, menar på att inte ens de drabbade föräldrarna till fullo har samma förståelse för sorgen som det kvarlevande syskonet, då de besitter ett annat

perspektiv på förlusten. Att trots olika relationer till den avlidna ändå bli bemött av föreställningar om att den egna sorgen skulle vara mindre påtaglig ifrågasätter inte bara individen i dennes sorg, utan kan även förstärka eventuell självupplevd stigmatisering. Detta då det kvarlevande syskonets förhållningssätt gentemot det egna sörjandet skaver mot omgivningens och därmed riskerar att skapa känslor av att vara avvikande i sin sorg. Såsom Balk (1990) samt några av mina informanter beskriver kan det vara svårt för utomstående att veta hur man skall förhålla sig till ett så starkt emotionellt tillstånd som sorg, och den individ som genomlever detta tillstånd. Dock kan det samtidigt tänkas föreligga en risk för att utomståendes oförståelse inför en så pass central del av den sörjandes personliga identitet orsakar känslor av att vara satt i viss social isolering, vilket enligt Goffman (1963) kan beröva individen på ett sådant stödjande socialt stimuli som kan motverka en förvärring av eventuella ledsamhetskänslor.

Vid undringar huruvida informanterna tror att någon utomstående till fullo kan förstå vad de har gått och fortfarande går igenom svarar nästintill samtliga att de upplever att ingen annan, än möjligtvis personer som själva har gått igenom samma sak, kan förstå deras sorg. Beträffande detta redogörs det bl.a. för hur det starkaste igenkännandet har kommit som ett resultat av just ett möte med en person som själv har förlorat ett syskon. En adekvat fråga i detta sammanhang är om en möjlig konsekvens av upplevelserna av att ha blivit bemötta med oförståelse även kan leda till upplevelser av att ingen annan, förutom personer med liknande sorgerfarenheter, kan förstå vad de har gått och fortfarande går igenom? Att den starkaste identifikationen och igenkännandet beträffande identiteten som sörjande syskon kan ske i ett möte med en person med motsvarande erfarenheter visar på hur central den sociala identiteten kan bli när känslan av samhörighet aktualiseras. Upplevelser av att inte kunna bli fullt förstådd av några andra än just individer med motsvarande erfarenheter tydliggör hur den sociala identiteten kan vara av stor betydelse i sorgerelaterade sammanhang, i och med dess byggande på upplevda likheter med andra människor (Hammarén & Johansson 2009). Även bland Gyllenswärds (1999) samt Forward och Garlies (2003) informanter påtalas betydelsen i att söka stöd hos någon med starka sorgerfarenheter och som därmed besitter en förståelse för sorgens innebörd, även om det i just dessa specifika fall inte nödvändigtvis behöver ha handlat om syskonförluster. Nilsson (1996) beskriver hur människan har en benägenhet att övervärdera den sociala identiteten då den personliga identiteten på något sätt blir utsatt, och att detta i sin tur bidrar till ett stärkande av den sistnämnda. Trots att kvarlevande syskons igenkännande i personer med liknande erfarenheter inte behöver innebära ett övervärderande av denna delade sociala identitet, kan den tänkas vara av stor vikt då den personliga identiteten ifrågasätts genom ett bristfälligt bemötande från utomstående. Då man som sörjande syskon i ett visst avseende känner sig annorlunda i förhållande till sin omgivning, kan ett identifierande med andra sörjande syskon bekräfta att man inte alls är avvikande utan har grund för att känna som man gör. Även Goffman (1963) redogör för betydelsen i att det finns personer som upplever samma eventuella stigma som individen själv, just därför att det kan bidra med känslor av normalitet samt bekräfta för individen att denne inte är helt ensam och oförstådd. Frågan är om ett starkt gemenskapande i detta fall också riskerar att skapa känslor av att det är ”vi-och-dem”? Möjligtvis kan det anses finnas belägg för detta i många av informanternas känsla av att de enda som kan förstå deras situation är personer med liknande erfarenheter, och att denna förståelse ibland skaver mot omgivningens perspektiv på sorgen. Dock uttrycks det i empirin överlag en förståelse för att alla sorgeperspektiv ser olika ut, vilket kan tänkas reducera riskerna för ett alltför stort avståndstagande från den ibland oförstående omgivningen.

Några informanter anser ändock att det finns personer som försöker att förstå och på en objektiv nivå kan begripa den enorma saknad som sorgen innebär, men att dessa personer omöjligt kan bli fullt införstådda med sorgens emotionella innebörd på ett djupare plan.

”Det är väl ingen som helt kan sätta sig in i vad jag gått genom och känna min sorg. Bara de som har blivit drabbade själva. Men jag tror att de flesta kan förstå vilken enorm sorg och saknad det är.” (Charlotte)

Till skillnad från ovan skildrade resonemang finns det intressant nog också ett par informanter som upplever att de faktiskt har personer i deras liv som trots andra perspektiv kan förstå den sorg de går igenom. I dessa sammanhang nämns en väldigt nära vän, en kärlekspartner samt övriga sörjande medlemmar i den egna familjen som exempel på sådana införstådda personer.

5.4.1 Den påtagliga ensamheten

I intervju svaren framkommer det tydligt att nästan alla informanter många gånger eller alltjämt känner sig ensamma i sin sorg. Att kvarlevande syskon kan uppleva sig vara ensamma i sin sorg är alltså inte bara något som kan konstateras i min empiri, utan bekräftas också av tidigare bedrivna forskning (Forward & Garlie 2003; Hogan & DeSantis 1994; Balk 1990; Davies 1991). Ensamhetskänslorna kommer i många fall som ett resultat av att inte känna sig förstådd. Ensamheten har för vissa också blivit extra påtaglig under de perioder då de av olika anledningar har haft svårt att tala med andra om sin sorg, eller har försökt att hantera sorgen på egen hand. Fredrik kan fortfarande idag känna en ledsamhet vid tanken på det avlidna syskonet, men upplever sig dock inte längre vara ensam i sin sorg.

Att sorg är ett högst individuellt präglad tillstånd visar sig också i mina informanternas redogörelser för hur de har valt att hantera ensamheten då den har varit som starkast och mest påtaglig för dem. Deras berättelser tydliggör att hanterandet av ensamhetskänslor som en konsekvens av syskonförlusten kan variera, men även att ensamheten är en påföljd som kan konstateras som väldigt generell, påtaglig och central. För ett par av de sörjande handlar det om en ren acceptans av att situationen ser ut som den gör. För Sandra är en användbar strategi för ett utagerande av ensamhetskänslorna att helt enkelt skrika rakt ut när hon är ensam. Alexandra uttrycker ett behov av att försöka glömma och hålla sig sysselsatt, och även flera andra informanter har på olika sätt försökt att fokusera på annat då de har känt sig väldigt ensamma i sin sorg, vilket är ett tillvägagångssätt som dessutom omnämns hos Forward och Garlies (2003) informanter. Alkohol, nöjen, musik och umgänge nämns av några informanter som andra tillämpbara ”tillflyktsmedel”. Hanna berättar att hon har använt sig av egenterapi, vilket i det här fallet innebär ett hanterande av ensamhetskänslorna genom att reflektera över och benämna dem högt för sig själv. Ett par informanter har genom läsning eller ett användande av Internet sökt sig till andra som har drabbats av svåra förluster, såsom personer som själva har förlorat en syster eller bror. Återigen beskrivs precis som hos Hogan och DeSantis (1994) informanter alltså betydelsen av personliga intressen, ett fokuserande på självet och möjligheten att söka sig till andra individer som också har förlorat ett syskon. Beträffande gråtandet som ett sätt att ventilerar sorgen och den upplevda ensamheten anser vissa av mina informanter att det har hjälpt och fortfarande hjälper att gråta, medan det även finns de som uppger att det inte alls har varit ett fungerande alternativ i hanterandet av ensamhetskänslorna. Detta kan tänkas påvisa att inte är möjligt att förvänta sig ett visst specifikt beteende från den sörjande rollen, och att en roll således inte nödvändigtvis behöver utgöras av ”redan i förväg fastställda handlingsmönster som rullas upp under ett framträdande” (Goffman 1959/2009:23).

6. SLUTDISKUSSION

Syftet med denna studie var att bidra med kunskap om vad förlusten av en syster eller bror kan innebära för kvarlevande syskon. Jag kommer i detta avsnitt besvara studiens frågeställningar samt lyfta några av de viktigaste slutsatserna. Vidare följer en mer reflekterande del över studiens resultat och genomförande för att sedan avslutas med några förslag till vidare forskning.

Hur upplever och beskriver kvarlevande syskon förlusten av en syster eller bror? Hur tänker dessa personer kring förlusten och vilka känslor upplever de under sorgeprocessen? En viktig slutsats som kan dras utifrån empirin och som påvisar sorgens komplexitet är att informanternas sorgeupplevelser uppvisar en stor variation, men ändå kan tyckas vara kongruenta med likartade tidigare forskningsresultat samt Cullbergs (2006) teoretiska krisstadiemodell. De efter dödsfallet först uppkomna känslorna blir bl.a. beskrivna som fruktansvärda, dimmiga, fysiskt och psykiskt smärtsamma samt genomsyrade av stark ledsamhet och förtvivlan. Även mer långvariga konsekvenser av sorgen kan identifieras, t.ex. med avseende på den dagliga funktionen, vilken i många fall uppges har blivit påverkad på olika sätt. Samtidigt som det hos vissa av de kvarlevande syskonen finns tankar om att sorgen har bidragit till att de har utvecklats på ett bra sätt, finns det andra som tänker att sorgen omöjligen har gjort dem till bättre människor än vad de hade varit annars. En annan intressant slutsats är att skuld kan komma att uppstå i förhållande till olika saker. Ingen av informanterna uttrycker några direkta skuldkänslor specifikt i relationen till sina bortgångna syskon, vilket avviker från tidigare forskningsresultat (Hogan & DeSantis 1994; Balk 1990). I empirin påträffas dock känslor som kan nyansera förståelsen för varför skuld kan uppstå vid förlusten av en närstående. Till skillnad från tidigare forskningsresultat (Hogan & DeSantis 1994), där sörjande syskon uttrycker skuldkänslor över att inte ha kunnat vara det avlidna syskonet behjälpligt, skildras det i denna studie hur skuld även kan komma som ett resultat av att man som kvarlevande syskon känner en viss lättnad eller har en förmåga att se positiva aspekter i just det inträffade.

I de fall åldersaspekten har tillmätts en betydelse för upplevelsorna av sorg har det bl.a. gjorts genom tankar om att man som ung ofta har ett naivt och bekymmerslöst förhållningssätt till livet och döden, vilket omkullkastas när ett syskon dör och kan försvåra individens hanterande av traumat. Angående informanternas upplevelser av att ha lyckats bearbeta det inträffade uppger nästintill samtliga att de har känt av en vändning i sorgen, och således har återfunnit förmågan att blicka framåt i tiden, vilket med stöd av t.ex. Cullbergs (2006) modell kan betraktas som en avgörande del av bearbetningsprocessen. Ytterligare en viktig slutsats är dock att många av de kvarlevande syskonens sorg fortfarande idag präglas av starka ensamhetskänslor. Dessa känslor bildar ett genomgående mönster i hela empirin, och överensstämmer därtill med sådana sorgeupplevelser som har redovisats i tidigare forskningsresultat (Hogan & DeSantis 1994; Balk 1990; Forward & Garlie 2003; Davies 1991).

Kan sorgen leda till förändrade förhållanden i olika sociala sammanhang och i så fall på vilka sätt? Påverkas relationerna i familjen? Påverkas relationerna till vänner och andra närstående? I empirin beskrivs hur sorgen även kan gestalta sig på en interpersonell nivå, och följaktligen får en inverkan på det kvarlevande syskonets förhållanden och roller i olika sociala sammanhang. Det ges också varierande exempel på hur den sörjandes samspel med andra aktörer kan påverka den individuella sorgeprocessen i både positiva och negativa avseenden. En viktig slutsats är att förlusten av ett syskon kan upplevas resultera i förändrade familjerelationer. Det uttrycks i empirin bl.a. ett självupplevt behov av att ansvara för de sörjande föräldrarnas välmående. En tänkbar förklaring till detta är att den starka sorgen kan reducera funktionaliteten i föräldrarollerna (Rosen & Cohen 1981) vilket gör att det kvarlevande syskonet pålägger sig en ansvarstagande roll gentemot familjemedlemmarna och försöker att visa sig stark för att inte

belasta dem, och i nästa steg sig själv, ytterligare. Det finns även informanter som upplever att relationerna i familjen har förbättrats genom att dödsfallet har fört de sörjande familjemedlemmarna närmare varandra. De stärkta familjerelationerna, som bl.a. upplevs bygga på delade minnen av den avlidna, lyfts i vissa fall upp som ett viktigt stöd i sorgprocessen.

Det råder hos informanterna delade meningar om huruvida relationerna till deras vänner har påverkats av sorgen. Flera lyfter upp sig själva som grunden till eventuella förändringar i deras vänskapsrelationer. Detta kan bl.a. härledas till upplevelser av att vännernas verkligheter skaver mot den egna, vilket är en förekommande känsla som understöds av andra forskningsresultat (Davies 1991; Balk 1990), och som exempelvis kan resultera i att det kvarlevande syskonets väljer att inte till fullo delge vännerna sina sorgupplevelser. I empirin skildras dock flera exempel på hur sorgen också kan orsaka stora förändringar i vännernas förhållningssätt gentemot det kvarlevande syskonet. Dessa förändringar har bl.a. visat sig genom att vänner har börjat undvika den sörjande i varierande utsträckning. Många av informanterna upplever överlag att de har blivit bemötta med oförståelse inför deras situation. Detta har t.ex. visat sig genom felaktiga antaganden om att syskonförlusten är en förlust som är förhållandevis lätt att återhämta sig ifrån. Utifrån empirin går det att se den sörjande i vissa sociala sammanhang kan göra valet att inte delge andra sina sorgereferenser, i ett försök att skydda omgivningen och i nästa steg sig själv från förlägenhet och obekväma stämningar.

Hur påverkas den personliga och/eller den sociala identiteten av ett syskons bortgång? Kan kvarlevande syskon uppleva sig ha förändrats som ett resultat av sorgen? På vilka sätt kan syskonförlusten påverka kvarlevande syskons sociala identiteter och tillhörigheter? Skapas en ny typ av identitet som ett resultat av sorgen, vilken inbegriper ett nytt sätt för omgivningen att bemöta den sörjande? Att den traumatiska innebörden i förlusten av ett syskon skakar om den sörjandes hela identitetsbild (Lennéer Axelson 2010) är något som framkommer tydligt i empirin. Från att ha haft identiteten som syster eller bror till en eller flera syskon, påtvingas individen en ny identitet som en sörjande syster eller bror med inget eller färre syskon kvar i livet. En viktig slutsats som kan dras utifrån detta är att nästintill samtliga informanter anser att deras sorgupplevelser har påverkat dem så starkt att de hade varit andra personer idag om dödsfallen aldrig hade inträffat. Bl.a. beskrivs upplevelser av att förlusten har förändrat den personliga identiteten och självkänslan. Vidare upplever många av informanterna att ingen, förutom personer som själva har förlorat en syster eller bror, kan förstå deras sorg. I empirin beskrivs också hur kvarlevande syskon i hanterandet av den egna sorgen ibland väljer att söka sig till andra personer med motsvarande sorgereferenser. Detta kan betraktas som ett uttryck för en efter förlusten tillkommen social identitet, som bygger på den sociala tillhörigheten med andra sörjande syskon. I dessa sammanhang har bl.a. Goffman (1963) använts för att förklara hur upplevelser av att det finns andra personer som genomlever samma sak kan inge individen en känsla av normalitet och av att inte vara helt ensam i sin sorg. Då syskonförlusten för vissa informanter dessutom har inneburit t.ex. förändrade förhållningssätt gentemot deras vänskapsrelationer, blir det tydligt att ett syskons bortgång kan påverka det kvarlevande syskonets sociala tillhörigheter, och även ge upphov till nya identifikationer och sociala identiteter.

Den nya identiteten som kvarlevande syskon kan, som tidigare nämnts, i många fall medföljas av starka ensamhetskänslor. Att det kvarlevande syskonet även tillskrivs en ny identitet som sörjande från omgivningens håll belyses på olika sätt i uppsatsens empiri. Bl.a. beskrivs hur omgivningens bemötande kan präglas av förväntningar på hur man skall agera i sin sörjande roll, eller av att vissa personer väljer att undvika den sörjande. Att syskonförlusten ålägger det kvarlevande syskonet en ny identitet som just sörjande kan även sägas bli exemplifierat genom att det finns närstående som påtalar den, men som gör det med ett erkännande av att den nya identiteten är svår att bemöta som utomstående (se exempelvis det sista citatet i 5.3.2).

6.1 Reflektioner över studiens resultat och genomförande

Syftet med denna studie var undersöka vad förlusten av en syster eller bror kan innebära för kvarlevande syskon. Då syskonsorg är ett perspektiv på sorg som fått lite uppmärksamhet bidrar denna uppsats till att fylla kunskapsluckan kring ämnet. Ytterligare forskning behövs både för att styrka och öka tillförlitligheten i sådana slutsatser som har presenteras i tidigare forskningsresultat, och för att vidga kunskaperna kring syskons sorg genom att närma sig ämnesområdet ur olika infallsvinklar. Dels har jag en förhoppning om att denna undersökning kan öka de generella kunskaperna kring sorg och vad sorgen kan innebära för ett kvarlevande syskon, och dels hoppas jag att den synliggör sådana främst interpersonella aspekter i syskons sorg som kan bli framträdande vid förlusten av en syster eller bror. I forskningsprocessens inledande skede var jag orolig för att mina egna erfarenheter av att ha förlorat ett syskon skulle kunna komma att påverka mina tolkningar av de kvarlevande syskonens berättelser. Jag upplever dock nu att min förförståelse aldrig har blivit något problem, utan att jag trots mina egna erfarenheter har lyckats distansera mig från mitt material. Däremot är det ju inte otänkbart att mina erfarenheter kan ha varit till studiens fördel i vissa avseenden, då jag besitter en personlig förståelse för vad informanterna har gått igenom som är svår att nå utan att själv ha erfarit samma sak.

Sorgen har många ansikten, och det faktum att sorg består av komplexa och individuellt präglade upplevelser må vara välkänt sedan tidigare. Samtidigt anser jag att sorgeskildringarna från de kvarlevande syskon som har deltagit i både min och andra internationella forskningsstudier har bidragit till ett understödande och nyanserade av detta faktum. Det har varit möjligt att identifiera återkommande upplevelsemönster i mina intervjuvar, vilka jag med stöd av andra forskningsresultat betraktar som så pass generella och universella att det skulle vara möjligt att bygga en mer kunskapsbaserad förståelse för sorgens innebörd utifrån dem. Förlusten av ett syskon är som tidigare belyst inte enbart en traumatisk upplevelse, utan ger också ett ovälkommet upphov till stora förändringar i det kvarlevande syskonets livssituation. Jag har i många avseenden fått det resultat som jag hade väntat mig, och det har varit intressant att med stöd av tidigare internationella forskningsresultat kunna konstatera att syskonförluster kan innebära likartade påföljder för kvarlevande syskon, oavsett var i världen de lever med sin sorg. Mina informanters redogörelser har dock även innehållit sådana aspekter som inte var fullt väntade. Ett övergripande exempel på detta är den stora variationen, som visserligen var förväntad med tanke på att sorg är en individuell upplevelse, men som ändå blev påtaglig då ingen av de kvarlevande syskonens sammanställda sorgupplevelse liknade någon av de andras. Ett exempel på ett resultat som jag väntade mig att få, men istället fick i en väldigt liten utsträckning och då med en annorlunda men likväl intressant innebörd, var redovisade känslor av skuld. Att känna skuld i förhållande till den avlidna kan ju påstås vara en relativt vanligt förekommande påföljd vid förlusten av en närstående, men som överhuvudtaget inte berördes av de personer som har deltagit i denna studie. Då det i empirin väl redogjordes för ett kvarlevande syskons skuldkänslor i förhållande till det inträffade var det med en annan innebörd, vilket har bidragit till att det sorgerelaterade innehållet i denna känsla har utvidgats.

Enligt mig är en av denna studies viktigaste slutsatser att den relationella och interpersonella faktorn faktiskt har en konstaterbar betydelse för sorgprocessen. I sitt sörjande måste det kvarlevande syskonet på olika sätt fortsätta att förhålla sig till människorna i dennes omgivning, oavsett om det handlar om ett närmande, bevarande eller ett avståndstagande i de relationella samspelet. Ett tydligt exempel på vad den relationella faktorn kan betyda för det kvarlevande syskonets sorg och identitetsbild är det i empirin beskrivna sökandet efter personer med motsvarande erfarenheter. Heller icke att förglömma är uppsatsens kanske mest genomgående tema, dvs. den upplevda ensamheten. Med stöd av min studie samt tidigare forskningsresultat går det att konstatera att kvarlevande syskon många gånger eller alltfjämt kan känna av starka

ensamhetskänslor, vilket ofta kan vara ett resultat av att inte uppleva sig bli sedd eller bra bemött av andra personer i sitt sörjande. Detta tycker jag påvisar vikten av fördjupade kunskaper om sorgens innebörd, just för att bidra med vetskap om hur man på ett bra sätt kan bemöta ett kvarlevande syskon i sorg. Obestridligen kan det interpersonella samspelet och det närvarande respektive frånvarande stödet från andra få en stor inverkan på sorgprocessen. En förbättrad kännedom om hur man kan bemöta den sörjande med förståelse kan i enlighet med Davies (1991) resonemang dessutom tänkas reducera riskerna för att den upplevda ensamheten orsakar ett mer beständigt tillbakadragande från sociala relationer, som i många avseenden har en viktig stödjande funktion att fylla under sorgprocessen.

Vissa avsnitt i resultat- och analysdelen har präglats av en mer jämförande karaktär, medan andra har lämnat utrymme för ett ytterligare kunskapsbyggande med stöd av teori. Jag upplever att de teoretiska begreppen identitet, roll och självupplevd stigmatisering har varit användbara i tolkandet av mina informanternas sorgupplevelser. Identitetsbegreppet har hjälpt till med att tillvarata vem det kvarlevande syskonet själv upplever sig vara, både i förhållande till den egna självuppfattningen och i relation till andra människor. Rollbegreppet har varit tillämpbart vid tolkandet av hur det kvarlevande syskonet agerar ut sina identiteter, samt då jag har önskat belysa varför det kvarlevande syskonet kan tänkas känna, tänka eller agera på olika sätt. Mitt begrepp självupplevd stigmatisering har framförallt kommit till nytta då jag har närmat mig den i intervjuvaren ständigt återkommande upplevelsen av att känna sig ensam och oförstådd i sin sorg, och begreppet har följaktligen fyllt den funktion som det var avsett att fylla. Mina val innebär dock att andra viktiga aspekter av förståelsen för syskons sorg har utelämnats, vilket måhända blir tydligt för den som har ett annorlunda ingångsläge vid läsandet av min uppsats. Det är möjligt att närma sig ämnesområdet utifrån flera olika teorier och modeller, och valet av teoretiskt förhållningssätt har således också påverkat hur jag har tolkat och analyserat mitt resultat. Hade jag gjort ett annorlunda val hade jag säkerligen även kommit fram till annorlunda, men likaså viktiga, förklaringar och slutsatser om vad förlusten av ett syskon kan innebära för det kvarlevande syskonet.

6.2 Förslag på framtida forskning

En aspekt i förståelseskapandet kring syskonsorg som skulle vara intressant att belysa ytterligare i framtida forskningsprojekt är den aspekt som berör ålder, både hos den som avlider och den som blir lämnad kvar. Hur mycket präglas sorgupplevelsorna av var i livet den sörjande och den bortgångne befinner sig vid dödsfallet? I vilka avseenden kan sorgen se annorlunda ut när man förlorar en syster eller bror som ung, jämfört med när man gör det sent i livet? Jag tänker att en sådan åldersaspekt exempelvis kan ha en bidragande inverkan på det kvarlevande syskonets identitetsutveckling eller upplevda orättvishetskänslor inför det inträffade, vilket möjligen gestaltas annorlunda då dödsfallet inträffar förhållandevis tidigt i livet, jämfört med om berörda parter har hunnit leva sina liv. Samtidigt utgör syskonrelationen den relation som för många personer har funnits med i livsbilden allra längst, och därmed är det tänkbart att andra typer av sorgupplevelser aktualiseras när man förlorar sitt syskon sent i livet, vilka också skulle vara väldigt intressanta att få ta del av i framtida undersökningar.

Delar av min empiri berör indirekt vilken betydelse syskonskarans utformning kan tänkas ha när någon avlider, med avseende på exempelvis den identitetsförändring som sker då man från att ha haft en syster eller bror blir ensamt syskon kvar. Jag ser att det för att nyansera syskonperspektivet på sorg kan vara av stor vikt att vetenskapligt undersöka huruvida individen påverkas olika av syskonförlusten, beroende på om man blir ensam kvar eller har ytterligare syskon kvar i livet. Och vidare: hur kan syskonrelationer påverkas i de fall syskonskaran förlorar en medlem, och de kvarlevande syskonen måste förhålla sig till eventuella nya positioner och roller i syskonordningen?

Genom mitt val av analysnivå och teoretiska begrepp har jag häri huvudsakligen sett till hur sorgen kan inverka på det kvarlevande syskonets livssituation på en interpersonell nivå. För ett ytterligare uppmärksammande av hur den sörjandes relationer kan påverkas av en stark förlust hade det enligt mig varit intressant att få ta del av framtida affektpsykologiska studier, vilket också innebär en mer systemisk fokusering och ett flerperspektiv. Detta perspektiv lyfter därtill fram individens affekter som en länk mellan psyke och kropp, och belyser frågan om på vilka sätt affekterna kan tänkas inverka på hur det sörjande syskonet förhåller sig till sina relationer.

Ett annat intressant framtida forskningsuppdrag är att närma sig ämnesområdet med sådana analysverktyg som betraktar sorgen som en mer pendlande process. Ett exempel på ett sådant användbart verktyg är Stroebe och Schuts (1999) "Dual process model of coping with bereavement" – vilken i svenska sammanhang har blivit översatt till Pendlingsmodellen. Jag tror att denna modell kan nyansera kunskapsskapandet kring syskons sorg, genom dess framhävande av två samtidigt pågående processer - varav den ena fokuserar på relationen till och sorgen efter den avlidne, dvs. själva förlusten, medan den andra delen är mer funktionellt orienterad och fokuserar på ett återuppbyggande av den inre och yttre tillvaron.

Jag har avslutningsvis valt att anlägga en kvalitativ ansats på denna studies belysande av kvarlevande syskons sorg. Då detta innebär att det enbart är ett fåtal personers upplevelser som har legat till grund för mina slutsatser, går det heller inte att generalisera resultatet. I ett försök att skildra mer allomfattande tankar om och reflektioner kring förlusten av en syster eller bror ser jag ett syfte med att även genomföra mer kvantitativa undersökningar inom ämnesområdet. Detta för att kunna komma fram till kvantitativa resultat och beröra ämnesområdet på en mer strukturell nivå. Hur visas och upplevs sorg efter ett syskon generellt? Hur förhåller man sig till sorgetillståndet på en mer samhälls- eller familjenivå? Finns det reaktioner och upplevelser som skulle vara möjliga att klassificera som mer generella mönster hos sörjande personer, och som man som utomstående således kan ta lärdom av då man bemöter en människa i sorg?

7. REFERENSER

- Balk, David E. (1990): The self-concepts of bereaved adolescents: sibling death and its aftermath. *Journal of Adolescent Research*, vol. 5, no. 1, 112-132.
- Berg, Bruce L. (2009): *Qualitative research methods for the social sciences*. Boston: Allyn & Bacon.
- Berman, Claire (2009): *When a brother or sister dies*. Westport, Conn.: Praeger Publishers
- Cullberg, Johan (2006): *Kris och utveckling*. Stockholm: Bokförlaget Natur och kultur.
- Dalen, Monica (2008): *Intervju som metod*. Malmö: Gleerups Utbildning AB.
- Daneback, Kristian & Månsson, Sven-Axel (2008): *Internetforskning i Anna Meeuwisse, Hans Swärd, Rosmari Eliasson-Lappalainen & Katarina Jacobsson (2008): Forskningsmetodik för socialvetare*. Stockholm: Bokförlaget Natur och Kultur.
- Davies, Betty (1991): Long-term outcomes of adolescent sibling bereavement. *Journal of Adolescent Research*, vol. 6, no. 1, 83-96.
- Dyregrov, Atle (2007): *Sorg hos barn: en handledning för vuxna*. Lund: Studentlitteratur.
- Elofsson, Stig (2005): *Kvantitativ metod – struktur och kreativitet i Sam Larsson, John Lilja & Katarina Mannheimer (2005): Forskningsmetoder i socialt arbete*. Malmö: Studentlitteratur.
- Fanos, Joanna H. (1996): *Sibling loss*. Mahwah, N.J: Lawrence Erlbaum Associates, cop. 1996.
- Forward, Debbie R. & Garlie, Norman (2003): Search for new meaning: adolescent bereavement after the sudden death of a sibling. *Canadian Journal of School Psychology* 2003, vol. 18, no. 1-2, 23-53.
- Frisén, Ann & Hwang, Philip (2006): *Ungdomar och identitet*. Göteborg: Kultur och Natur.
- Payne, Malcolm (2002): *Modern teoribildning i socialt arbete*. Stockholm: Bokförlaget Natur och kultur.
- Goffman, Irving (1959/2009): *Jaget och maskerna: en studie i vardagslivets dramatik*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.
- Goffman, Irving (1963): *Stigma – den avvikandes roll och identitet*. Mölnlycke: Norstedts Akademiska Förlag.
- Gyllenswärd, Göran (1999): *Sorg finns*. Stockholm: Rädda Barnen.
- Hammarén, Nils & Johansson, Thomas (2009): *Identitet*. Malmö: Liber AB.

Helkama, Klaus, Myllyniemi, Rauni & Liebkind, Karmela (2004): *Socialpsykologi – en introduktion*. Malmö: Liber AB.

Hogan, Nancy S. & DeSantis, Lydia (1994): Things that help and hinder adolescent sibling bereavement. *Western Journal of Nursing Research* 1994, 16(2), 132-153.

James, Nalita & Busher, Hugh (2006): Credibility, authenticity and voice: dilemmas in online interviewing. *Qualitative Research* 2006, 6:403.

Johansson, Thomas (2004): *Socialpsykologi*. Lund: Studentlitteratur.

Johansson, Thomas (1996): *Socialpsykologi och modernitet*. Lund: Studentlitteratur.

Kvale, Steinar & Brinkmann, Svend (2009): *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.

Larsson, Sam (2005): *Kvalitativ metod – en introduktion* i Sam Larsson, John Lilja & Katarina Mannheimer (2005): *Forskningsmetoder i socialt arbete*. Malmö: Studentlitteratur.

Lennér Axelson, Barbro (2010): *Förluster – om sorg och livsomställning*. Stockholm: Natur och kultur.

Levin, Claes (2008): *Att undersöka "det sociala" – några ingångar* i Anna Meeuwisse, Hans Swärd, Rosmari Eliasson-Lappalainen & Katarina Jacobsson (2008): *Forskningsmetodik för socialvetare*. Stockholm: Bokförlaget Natur och Kultur.

Lilja, John (2005): *Samhälls- och beteendevetenskapliga skalor* i Sam Larsson, John Lilja & Katarina Mannheimer (2005): *Forskningsmetoder i socialt arbete*. Malmö: Studentlitteratur.

Nilsson, Björn (1996): *Socialpsykologi*. Lund: Studentlitteratur.

Rosen, Helen & Cohen, Harriette L. (1981): Children's reaction to sibling loss. *Clinical Social Work Journal* Vol. 9, No. 3.

Sjögren, Annick (2007): *Kulturens roll i identitetens byggande* i Nader Ahmadi (2007): *Ungdom, kulturmöten, identitet*. Stockholm: Liber.

Stroebe, Margaret & Schut, Henk (1999): The dual process model of coping with bereavement: rationale and description. *Death Studies*, 23:3, 197-224.

Sveningsson, Malin, Lövheim, Mia & Bergquist, Magnus (2003): *Att fånga nätet: kvalitativa metoder för Internetforskning*. Lund: Studentlitteratur.

Svenning, Conny (2003): *Metodboken: samhällsvetenskaplig metod och metodutveckling: klassiska och nya metoder i informationsambället: källkritik på Internet*. Eslöv: Lorentz Förlag.

Svensson, Tommy (1992): *Människa, interaktion och social omgivning*. Värnamo: Eklbacken förlag.

Swartz, Sharlene (2011): 'Going deep' and 'giving back': strategies for exceeding ethical expectations when researching amongst vulnerable youth. *Qualitative Research* 2011, 11:47.

Thomassen, Magdalene (2005): *Vetenskap, kunskap och praxis – introduktion i vetenskapsfilosofi*. Malmö: Gleerups Utbildning AB.

Watt Boolsen, Merete (2006): *Kvalitativa analyser: forskningsprocess, människa, samhälle*. Malmö: Gleerups Utbildning AB.

Wiles, Rose, Charles, Vikki, Crow, Graham & Heath, Sue (2006): Researching researchers: lessons for research ethics. *Qualitative Research* 2006, 6:283.

EN KORT PRESENTATION AV INFORMANTERNA

“Hanna”

Hanna är en kvinna som idag är 46 år. På grund av en båtolucky förlorade hon sin bror för snart tjugotre år sedan. Brodern var 20 år vid dödsfallet, Hanna själv var 23 år.

”Fredrik”

Fredrik är en man på 30 år, och som förlorade sin bror för tretton år sedan. Brodern, som var 11 år vid dödsfallet, omkom på grund av följderna efter en bilolycka. Fredrik var vid händelsen 17 år.

”Sandra”

Sandra är en 34-årig kvinna som förlorade sin bror i en bilolycka för tre år sedan. Brodern var 18 år vid dödsfallet, Sandra själv var 31 år.

”Emilia”

Emilia är en kvinna på 26-år. För lite mindre än tre år sedan förlorade hon sin 15-åriga syster på grund av en arbetsplatsolycka. Emilia var då 24 år.

”Nina”

Nina är en kvinna i 29-årsåldern. För drygt två år sedan avled hennes syster på grund av sjukdom. Hennes syster var 22 år vid dödsfallet, Nina själv var 27 år.

”Fanny”

Fanny är en kvinna på 24 år. På grund av sjukdom avled hennes bror för cirka fem och ett halvt sedan. Brodern var då 15 ½ år, Fanny själv var 18 ½ år.

”Alexandra”

Alexandra är en 33-årig kvinna. För elva och ett halvt år sedan förlorade hon sin syster, som dog av skadorna efter en bilolycka. Systemen var 23 år då hon omkom, Alexandra var själv 21 år.

”Kristina”

Kristina är en kvinna på 31 år. För sexton år sedan avled hennes bror på grund av sjukdom. Brodern var 19 år då han gick bort, Kristina skulle själv fylla 15 år.

”Charlotte”

Charlotte är en 33-årig kvinna, som förlorade sin syster för nio år sedan. Systemen var 32 år då hon omkom i en bilolycka. Charlotte var då 24 år.

Hej!

Mitt namn är Malin Eliasson och jag är utbildad socionom. Jag läser på magisterprogrammet inom socialt arbete på Göteborgs Universitet och håller just på att skriva min magisteruppsats. Syftet med min studie är att belysa upplevelser av sorg hos personer som har förlorat ett syskon, samt vilken inverkan en förlust av en syster eller bror kan ha på kvarlevande syskons livssituationer. Efter att ha gått igenom tidigare forskning är jag av uppfattningen att syskons sorg är ett sorgoperspektiv som inte uppmärksammas tillräckligt, och jag önskar med min uppsats därför försöka hjälpa till att fylla kunskapsluckan kring hur det känns att förlora en syster eller bror.

Jag söker nu personer som har förlorat ett syskon och som kan tänka sig att delta i min studie i intervjuform. Min plan är att genomföra mina intervjuer via MSN eller mail, då jag söker intervjupersoner över hela landet och inte har möjlighet att resa utanför Göteborgsområdet, där jag är bosatt. Fördelen med t.ex. intervjuer via MSN är att det går att svara på mina frågor i lugn och ro, men samtidigt kan få direkt respons ifrån mig. Skulle det dock vara så att någon annan intervjuform önskas av Dig som intervjuperson (t.ex. att vi träffas och genomför intervjun ansikte mot ansikte) är jag definitivt flexibel. Dina upplevelser är oerhört viktiga när det gäller att öka den allmänna förståelsen för syskons sorg, och Din medverkan är därtill av stor betydelse för genomförandet av min uppsats. Jag är därför mycket tacksam om Du skulle vilja ställa upp och dela med Dig av Dina tankar och upplevelser.

Jag kommer att genomföra cirka 15 intervjuer. Jag söker Dig som:

- **Var mellan 10-30 år när Ditt syskon gick bort.**
- **Idag är myndig, dvs. över 18 år.** Detta av etiska skäl.
- **Förlorade Ditt syskon för minst ett år sedan.**
- **Förlorade Din syster eller bror p.g.a. sjukdom eller olycka.** Anledningen till att jag här inte inkluderar suicidfall är att jag tror att sådana förluster kan väcka även andra typer av känslor, som jag dessvärre inte har möjlighet att uppmärksamma i min uppsats.

Utifrån Vetenskapsrådets etiska riktlinjer kommer jag under uppsatsprocessen samt i det färdiga resultatet att skydda Dig och Dina uppgifter genom att:

- Din medverkan är högst frivillig. Du kan när som helst under undersökningens gång välja att ta tillbaka Din medverkan.
- Jag har tystnadsplikt och är sekretessbelagd. Ingen utanför forskningsgruppen (bestående av mig och min uppsatshandledare på Göteborgs Universitet) kommer att ta del av det sekretessbelagda materialet.
- Om Du önskar kommer Dina uppgifter och uttalandet att presenteras fingerat eller anonymt. Jag kommer inte att avslöja sådan information som gör att det som läsare går att identifiera Dig utifrån Dina intervjuvar.

Jag planerar att börja genomföra intervjuerna i början av V. 13. Slutligen kommer mitt material att presenteras i form av en magisteruppsats som beräknas vara klar i juni 2011. Vill Du som har deltagit i min uppsats ta del av det färdiga resultatet går detta naturligtvis att ordna.

Tack så mycket på förhand!

Har Du några frågor som berör ett deltagande i min studie är Du varmt välkommen att kontakta mig och/eller min handledare på Institutionen för socialt arbete, Göteborgs Universitet.

Med vänliga hälsningar

Malin Eliasson

Mail: xxxxxxxxxxxx

Telefonnummer: xxxx-xxxxxx

Min handledare: **Kristian Daneback**, Docent

Mail: xxxxxxxxxxxx

Telefonnummer: xxx-xxxxxxx

Adress: xxxxxxxxxxxxxxx

INTERVJUGUIDE

Hej! Först och främst: tack återigen för att Du har valt att delta i denna studie!

Din medverkan är av oerhört stor betydelse för mig och min uppsats, som inte hade kunnat genomföras utan Dina erfarenhetsbaserade tankar om sorgen efter en syster eller bror.

Här nedanför följer de frågor jag önskar få besvarade. Du svarar givetvis i den utsträckning Du önskar, då alla svar är viktiga för min studie. För att jag skall kunna få en god inblick i Dina resonemang uppskattar jag dock om möjligt *utförliga* svar på mina frågor. Det är trots allt ingen som kan förmedla innebörden av syskons sorg på ett bättre sätt än Du som har upplevt en sådan förlust.

Vid mailintervju får Du för tydlighetens skull gärna numrera Dina svar utifrån frågornas numrering.

BAKGRUNDSFRÅGOR:

- Hur gammal är du?
- Vilket kön har du?
- Hur länge sedan var det din syster/bror gick bort?
- Vad var orsaken?
- Hur gammal var du vid dödsfallet?
- Hur gammal var ditt syskon vid dödsfallet?

INTERVJUFRÅGOR:

1. Hur har du upplevt sorgen efter din syster/bror?
2. Hur reagerade du inledningsvis efter att ditt syskon hade gått bort?
3. Vilken period efter ditt syskons bortgång har du upplevt som den värsta? Varför just denna period?
4. Hur upplever du att sorgen har inverkat på din vardagliga funktion (t.ex. sömn, matvanor, fritidssysslor, skola/arbete)?
5. När kom vändningen i din sorg, dvs. när började du ana ljuset i tunneln på nytt?
6. Tror du att ditt sörjande och din bearbetningsprocess påverkades av att du var relativt ung när ditt syskon gick bort? I sådana fall: på vilket sätt?
7. Hur såg du på livet innan ditt syskon gick bort?
8. Hur ser du på livet nu?
9. Har förlusten av ditt syskon inverkat på hur du ser på dig själv? I sådana fall: på vilket sätt?
10. Upplever du att du p.g.a. dina sorgeupplevelser har förändrats på något sätt? I sådana fall: hur?
11. Kan du se att sorgen i något avseende har bidragit till att du har utvecklats på ett bra sätt?
12. Tror du att du hade varit en annan person idag om ditt syskon inte hade gått bort?
13. Vad upplever du har *underlättat* din sorgebearbetning (t.ex. faktorer som

- fritidintressen, utbildning/jobbb, vänner, familj, tid, personer med liknande erfarenheter)?
14. Vad upplever du har **försvårat din sorgebearbetning** (t.ex. faktorer som fritidsintressen, utbildning/jobbb, vänner, familj, tid, personer med liknande erfarenheter)?
  15. Upplever du att din roll i familjen har förändrats efter ditt syskons bortgång? I sådana fall: på vilka sätt?
  16. Upplever du att sorgen har förändrat dina relationer till övriga familjemedlemmar? I sådana fall: på vilka sätt?
  17. Upplever du att din roll gentemot dina vänner har förändrats efter att din syster/bror avled? I sådana fall: på vilka sätt?
  18. Upplever du att sorgen har påverkat relationerna till dina vänner? I sådana fall: på vilket sätt?
  19. Hur upplever du att du har bemötts i din sorg?
  20. Upplever du att andra förstår vad du har gått och fortfarande går igenom? Vem/vilka i sådana fall?
  21. Har du någon gång känt dig ensam i din sorg?
  22. Hur har du i sådana fall hanterat dessa ensamhetskänslor?
  23. Hur tänker du om ditt syskon idag?
  24. Jag planerar att tillägna min bortgångna syster denna uppsats, och undrar om du önskar att den även skall tillägnas din syster/bror? I sådana fall: vad hette hon/han?
  25. Avslutningsvis: Är det okej att jag kontaktar Dig vid ett eventuellt behov av att reda ut oklarheter och/eller ställa följdfrågor?

Som tidigare nämnt kommer jag under hela uppsatsprocessen att arbeta efter Vetenskapsrådets etiska riktlinjer för att skydda Dig och Dina uppgifter.

- Din medverkan är högst frivillig. Du kan närhelst under undersökningens gång välja att ta tillbaka Din medverkan.
- Jag har tystnadsplikt och är sekretessbelagd. Ingen utanför forskningsgruppen kommer att ta del av det sekretessbelagda materialet.
- Dina uppgifter och redogörelser kommer att anonymiseras.
- Jag kommer i det färdiga uppsatsresultatet inte att avslöja sådan information som gör att man kan identifiera Dig som person.

Jag vill gärna ha Ditt svar så snart som möjligt, dock senast **fredag den 8/4 2011**. Skicka Ditt svar till **malin.eliasson@hotmail.com**. Känn ingen tvekan inför att vid minsta fråga eller fundering kontakta mig eller min handledare via mail eller telefon.

Återigen, tack så mycket för att Du har valt att medverka!

Med vänliga hälsningar
Malin Eliasson

Mail: xxxxxxxxxxxx
Telefon: xxxx-xxxxxx

Min handledare: Kristian Daneback (docent)

Mail: xxxxxxxxxxxx
Telefon: xxx-xxxxxxx
Adress: xxxxxxxxxxxxxx